ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Δ.Π.Μ. Σ. «ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

Εξευγενισμός: Η περίπτωση του Λάκκου στο Ηράκλειο Κρήτης

Η φοιτήτρια:

Μαρία Ρόζα Παπαδημητροπούλου

Η επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Νικολέτα Ράτσικα

Ηράκλειο, 2024

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τους 14 συμμετέχοντες, καθώς δέχτηκαν με προθυμία να μιλήσουν. Εκφράστηκαν με πάθος και συναίσθημα για τον τόπο τους και τις δραστηριότητές τους και με μετέφεραν με τον λόγο τους στα σοκάκια του Λάκκου του παρελθόντος και του παρόντος και στις γελαστές καρδιές των ανθρώπων του.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους τους καθηγητές του ΔΠΜΣ Κοινοτική Εργασία και Κοινωνική Οικονομία για τον δρόμο στη γνώση που μας έδωσαν, τα πολύτιμα εργαλεία, το σεβασμό τους και την αγάπη τους για το αντικείμενό τους. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια της διπλωματικής μου, κ. Νικολέτα Ράτσικα η οποία είναι ένα πρόσωπο σταθμός για το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΕΛΜΕΠΑ. Θα την ευχαριστώ πάντα για την υποστήριξή της σε αυτήν τη διπλωματική εργασία, για την καθοδήγησή της, τη βοήθειά της και την ενθάρρυνσή της. Ακόμη, την ευχαριστώ και για όσα εξέλαβα, όπως και τόσοι συνάδελφοι ως προπτυχιακοί φοιτητές και φοιτήτριες. Ήταν πολύτιμη εμπειρία να γαλουχηθούμε σαν μελλοντικοί κοινωνικοί λειτουργοί με τις αξίες της κοινωνικής εργασίας που έχουν στο επίκεντρο τον άνθρωπο και τις ανάγκες του.

Επιπλέον, ιδιαίτερα ευχαριστώ τις αγαπημένες μου συμφοιτήτριες, οι οποίες έδωσαν ένα χαρούμενο τόνο στις σπουδές μου, όσο διαρκούσαν τα μαθήματα. Γίναμε μία ομάδα, αποκτήσαμε νέες φιλίες με διάρκεια. Δεν θα ξεχάσω τα γέλια, το χιούμορ, τη συμπαράσταση, τις βόλτες και τις εκδρομές μας. Αυτά τα κορίτσια, μετέτρεψαν το μεταπτυχιακό σε ένα χόμπι, σε μία διασκεδαστική δραστηριότητα, όπου προσμονούσα να βρεθώ στα μαθήματα και για να τις συναντήσω. Την ενθάρρυνση και τα γλυκά τους λόγια για να έχω τη δύναμη να ολοκληρώσω την διπλωματική μου εργασία δεν θα τα ξεχάσω ποτέ.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τον σύζυγο και τα παιδιά μου, για την υπομονή τους και τον χρόνο που μου έδωσαν, ώστε να μπορέσω να ολοκληρώσω τη δ ιπλωματική εργασία. Ο ερχομός του Γιώργου μας στη ζωή συνέβαλε στην καθυστέρηση της ολοκλήρωσης της διπλωματικής εργασίας. Και τα δύο παιδιά ήταν παρόντα περίπου στις μισές συνεντεύξεις. Όμως, παράλληλα, η παρουσία των παιδιών με ψυχοκινεί και με δυναμώνει, καθώς επιθυμώ να τους μεταδώσω ένα

πρότυπο μητέρας που ολοκληρώνει τους στόχους της και μπορεί να έχει πολλαπλούς ρόλους.

Η υπογράφουσα φοιτήτρια του Δι-ιδρυματικού Μεταπτυχιακού «Κοινοτική Εργασία και Κοινωνική Οικονομία» του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παν. Κρήτης και του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία με τίτλο: «Εξευγενισμός: Η περίπτωση του Λάκκου στο Ηράκλειο Κρήτης» είναι στο σύνολό της προϊόν δικής μου δουλειάς και ότι όλες οι πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί αναφέρονται πλήρως. Επίσης δηλώνω ότι δεν αποτελεί προϊόν οποιασδήποτε εξωτερικής μη αδειοδοτημένης βοήθειας και ότι δεν έχει υποβληθεί σε οποιοδήποτε Ίδρυμα ή Οργανισμό προς αξιολόγηση, ούτε έχει δημοσιευθεί στο παρελθόν μέρος αυτής ή στο σύνολό της.

(Υπογραφή) Ονοματεπώνυμο Μαρία Ρόζα Παπαδημητροπούλου

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μία μελέτη της διερεύνησης του gentrification/ εξευγενισμού στην γειτονιά του Λάκκου στο Ηράκλειο Κρήτης. Είναι μία ποιοτική έρευνα στην οποία χρησιμοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις σε 14 συμμετέχοντες. Στην έρευνα γίνεται λόγος για την ιστορία του Λάκκου. Ο Λάκκος είναι μία όμορφη γειτονιά του Ηρακλείου, με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, όμορφα στενά, αλλά και πραγματικούς κατοίκους. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στην έννοια της τοπικής ανάπτυξης. Έπειτα, μελετώνται θεωρίες και παραδείγματα γύρω από το gentrification/ τον εξευγενισμό, καθώς πραγματοποιείται η μελέτη αυτού του φαινομένου στην περιοχή του Λάκκου. Στη συνέχεια, μελετάται η έννοια της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς είναι φαινόμενα τα οποία χαρακτήριζαν την περιοχή. Στα συμπεράσματα, διαφαίνεται ότι για τους κατοίκους, τους καλλιτέχνες και τους επαγγελματίες το αποτύπωμα του εξευγενισμού στη γειτονιά τους είναι έως τώρα θετικό, αλλά υπάρχει επιφυλακτικότητα και σκεπτικισμός για την εξάπλωσή του και κριτική στις αποφάσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι κάτοικοι νιώθουν ότι πλέον ζουν σε μία πιο ασφαλή γειτονιά, με καλύτερη φήμη σε σχέση με το παρελθόν, με πολλούς και διαφορετικούς χώρους τέχνης. Το στοιχείο της αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας δεν έχει χαθεί. Όμως, ο χαρακτήρας της γειτονιάς έχει μουσειοποιηθεί. Παράλληλα, παραμένει μία γειτονιά με σημαντικά προβλήματα καθαριότητας, επικινδυνότητας παλαιών κτιρίων και έλλειψης ελεύθερων χώρων, χώρων στάθμευσης και πρασίνου. Φαίνεται να είναι σημαντικό να αυξηθεί η συμμετοχικότητα των κατοίκων στη λήψη αποφάσεων, να διατηρήσει η περιοχή της αρχιτεκτονική της και τον χαρακτήρα της, να δοθεί έμφαση στη συνεργασία ανάμεσα στους τοπικούς φορείς και ανάμεσα στους τοπικούς φορείς και τους κατοίκους

Λέξεις κλειδιά

Λάκκος, εξευγενισμός, τοπική ανάπτυξη, φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός

Abstract

This thesis is a study of the investigation of gentrification in the neighborhood of Lakkos in Heraklion, Crete. It is a qualitative research in which semi-structured interviews were used with 14 participants. The research discusses the history of Lakkos. Lakkos is a beautiful neighborhood of Heraklion, with special architecture, beautiful alleys, but also real residents. Then, reference is made to the concept of local development. Then, theories and examples around gentrification/gentrification are studied, as the study of this phenomenon is carried out in the area of Lakkos. Then, the concept of poverty and social exclusion is studied, as they are phenomena that characterized the area. In the conclusions, it is clear that for residents, artists and professionals the impact of gentrification in their neighborhood has been positive so far, but there is caution and skepticism about its spread and criticism of the decisions of the local government. Residents feel that they now live in a safer neighborhood, with a better reputation than in the past, with many different art spaces. The element of solidarity and mutual assistance has not been lost. However, the character of the neighborhood has been museumized. At the same time, it remains a neighborhood with significant problems of cleanliness, the danger of old buildings and a lack of open spaces, parking spaces and greenery. It seems important to increase the participation of residents in decision-making, to preserve the area's architecture and character, to emphasize cooperation between local bodies and between local bodies and residents

Keywords

Lakkos, gentrification, local development, poverty and social exclusion

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη **4**

Εισαγωγή **7**

Κεφάλαιο 1. Θεωρητικό πλαίσιο **8**

1.1 Ιστορική αναδρομή **8**

1.2 Κοινοτική /τοπική ανάπτυξη **11**

1.3 Η έννοια του gentrification - εξευγενισμού **13**

1.3.1 Κλασικές θεωρίες εξευγενισμού **16**

1.3.2 Μεταγενέστερες θεωρίες **18**

1.4 Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός **19**

Κεφάλαιο 2. Ερευνητικό μέρος **25**

2.1 Μεθοδολογία έρευνας **25**

2.2 Ευρήματα **26**

Θεματικοί άξονες: **26**

Κεφάλαιο 3. Συμπεράσματα **73**

Κεφάλαιο 4. Συζήτηση **78**

5.Βιβλιογραφία **82**

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στη διερεύνηση του gentrification/ εξευγενισμού στη γειτονιά του Λάκκου στο Ηράκλειο Κρήτης. Αρχικά, θα γίνει αναφορά στην ιστορία και τον πολιτισμό που παρήγαγε ο Λάκκος, καθώς το αποτύπωμά τους στη συλλογική μνήμη, συνεισφέρει στη δημιουργία της ταυτότητας των κατοίκων του. Ο Λάκκος είναι μία γειτονιά, εντός των τειχών, στο κέντρο του Ηρακλείου, που από την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, έως τη δεκαετία του 1950 βρίσκονταν οι οίκοι ανοχής της πόλης. Παράλληλα ήταν ένας τόπος που παρήγαγε πολιτισμό. Ιδιαίτερα μετά την έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία άνθισε το ρεμπέτικο και διαμορφώθηκε από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής (Ζαϊμάκης, 2008).

Ακόμη, το πρόβλημα της αποστέρησης που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι, θα ειδωθεί σε σχέση με τον εξευγενισμό και την τουριστικοποίηση που εμφανίζονται στο Λάκκο την τελευταία δεκαετία. Στο θεωρητικό μέρος θα αναλυθούν οι έννοιες που βρίσκονται κοντά στο θέμα. Αρχικά θα γίνει αναφορά στο ζήτημα της αποστέρησης, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Επίσης, θα γίνει λόγος για την τοπική και την κοινωνική ανάπτυξη, όχι μόνο με τον στεγνό οικονομικό όρο, αλλά περιλαμβάνοντας την κοινωνική συμμετοχή, την ανάγκη ενδυνάμωσης των κατοίκων και την προστασία του περιβάλλοντος (Ζαϊμάκης, 2011). Στη συνέχεια, στο ερευνητικό μέρος, θα γίνει ανάλυση 14 συνεντεύξεων, από κατοίκους σε αποστέρηση και πρόσωπα κλειδιά του Λάκκου, ανθρώπους που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, ως επαγγελματίες, καλλιτέχνες ή ενεργοί πολίτες που προσφέρουν στα κοινά. Θα ακολουθήσουν τα συμπεράσματα της έρευνας, όπου σχετίζεται η βιβλιογραφία με τα ευρήματα από τις συνεντεύξεις. Τέλος, θα προκύψει η συζήτηση, γύρω από νέες έρευνες που μπορεί να πραγματοποιηθούν και προτάσεις την αύξηση της συμμετοχής των κατοίκων στη λήψη των αποφάσεων για τη γειτονιά τους και για τον χαρακτήρα που θα έχει η περιοχή, την αύξηση της συνεργασίας μεταξύ των φορέων, την αύξηση της συνεργασίας μεταξύ φορέων πολιτισμού και κατοίκους είτε με τη συμβολή των θεσμών, δηλαδή της τοπικής αυτοδιοίκησης, είτε με μη θεσμικές πρωτοβουλίες και κινήσεις από τα κάτω.

Κεφάλαιο 1. Θεωρητικό πλαίσιο

1.1 Ιστορική αναδρομή

Ο Λάκκος, μία συνοικία που ήταν αποκεντρωμένη στις παρυφές του αστικού χώρου, βρίσκεται στο Ηράκλειο της Κρήτης. Τα χαμηλοτάβανα σπίτια, οι παράγκες και τα στενά σοκάκια διαμόρφωναν το τοπίο του. Αρχικά ονομαζόταν Βουλισμένη Βρύση, ενώ το όνομα Λάκκος χρησιμοποιήθηκε αργότερα για να συμβολοποιηθεί ότι εκεί είχαν εγκαθιδρυθεί οίκοι ανοχής. Λαμβάνοντας υπόψιν πως οι εξωγαμιαίες σχέσεις απαγορεύονταν αυστηρά από την κοινωνία, ο Λάκκος ήταν ένας ζωτικός τόπος. Παράλληλα, το γεγονός ότι επικοινωνούσε με το Λιμάνι, έναν καθαρά λειτουργικό χώρο, ήταν ευνοϊκό ώστε να συγκροτηθεί μία ζώνη πολιτισμικής διαφοροποίησης, μέσα στην οποία συνυφαίνονταν πολύπλοκες κοινωνικές σχέσεις και παράγονταν κοινωνικά πρότυπα (Ζαϊμάκης, 1995).

Ειδικότερα, επρόκειτο για το κέντρο στο οποίο άνθισε η ψυχαγωγία που συνδεόταν με τον αγοραίο έρωτα. Από το πλούσιο υλικό που προέρχεται από σύγχρονες γραπτές αναφορές, προφορικές ιστορίες και επίσημα αρχεία αποκαλύπτεται πως η κοινωνική ιστορία της συνοικίας διακρίνεται σε τρεις περιόδους. Στην πρώτη περίοδο, δηλαδή την κοσμοπολίτικη, χαρακτηριστικό στοιχείο ήταν η πολυπολιτισμικότητα που προέκυπτε από τη συνύπαρξη ανάμεσα σε Χριστιανούς και Μουσουλμάνους καθώς και την παρουσία ξένων στρατιωτών που υπηρετούσαν τις εγγυήτριες Δυνάμεις στο νησί (Zaimakis, 2011).

Τα πορνεία εγκαθιδρύθηκαν στη συνοικία το 1900 μετά την έκδοση του Διατάγματος Περί Χαμαιτυπείων (Νόμος 173/1900), με βάση το οποίο αποφασίστηκε η γεωγραφική συγκέντρωσή τους σε χώρους οριοθετημένους και ορατά απομονωμένους, για να μην ενοχλεί τους ευυπόληπτους και καθωσπρέπει πολίτες. Το εν λόγω διάταγμα αποτελούσε μία προσπάθεια άσκησης κοινωνικού ελέγχου από το κράτος στην εισροή ιερόδουλων και άλλων γυναικών ελευθέρων ηθών. Έτσι, αποφασίστηκε πως οι οίκοι ανοχής θα μεταφερθούν σε δύο περιοχές, στον Λάκκο όπου λειτουργούσαν τα χριστιανικά πορνεία και στην Κιζίλ Τάμπια, όπου λειτουργούσαν τα μουσουλμανικά πορνεία (Ζαϊμάκης, 1994-1995). Αξιοσημείωτο είναι πως εκτός από τη χωροταξική διευθέτηση, με το Διάταγμα καθορίζονταν οι αρμοδιότητες του διευθυντή του χαμαιτυπείου («αγαπητικός» ή «πατρώνα»), και θεσμοθετούταν ο διαχειριστικός έλεγχος που θα ασκούσαν οι κρατικοί μηχανισμοί επί

του χώρου. Μάλιστα, ο έλεγχος αυτός διευκολυνόταν από τις συναλλαγές σημαινόντων προσώπων που έδιναν πληροφορίες στην αστυνομία με αντάλλαγμα την ευνοϊκή μεταχείρισή των πρώτων, όταν διέπρατταν παρανομίες (Ζαϊμάκης, 1995).

Η επιλογή του Λάκκου δεν ήταν διόλου τυχαία, αν ληφθεί υπόψιν ότι η τοποθεσία ήταν κοντά στο σημείο που στρατοπέδευαν οι Άγγλοι, ενώ ανέκαθεν αποτελούσε μία υποβαθμισμένη περιοχή. Αξίζει να σημειωθεί επίσης, ότι τα σπίτια της περιοχής ανήκαν σε μουσουλμάνους νταήδες που ήδη από το 1898 είχαν εγκαταλείψει το νησί της Κρήτης. Το μόνο δημόσιο κτίριο στη συνοικία ήταν το Πανάνειο Νοσοκομείο, το οποίο είχε εγκαινιαστεί στις αρχές του αιώνα. Σε αυτό φιλοξενούνταν δύο πτέρυγες, εκείνη των «μολυσματικών νοσημάτων» και εκείνη των «συφιλιδικών γυναικών» (Ζαϊμάκης, 1994-1995). Οι γραπτές μαρτυρίες από τις τοπικές εφημερίδες μάς πληροφορούν για μία σειρά από μπαρ με ξενικές ονομασίες, όπως «Ίν- γλια παρ», «Ίλιν-κιλιν μπαρ», «Σκωτ μπαρ», «Κίνερ ρουαλ ραΐφλες μπαρ», που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στο αγγλικό στράτευμα (Ζαϊμάκης, 1999).

Εκτός όμως από αυτά τα στέκια, στην πλατεία υπήρχαν και μικρά καφενεία, στα οποία σύχναζαν οι ντόπιοι και άκουγαν τον ήχο του ζεϊμπέκικου να βγαίνει από τις λατέρνες που έκανε τους «αλήτες χορευτές» να λικνίζονται αισθησιακά, αμανέδες και ήχους από το παίξιμο του μπουζουκιού από ερασιτέχνες μουσικούς (Zaimakis, 2011).

Η δεύτερη περίοδος σηματοδοτήθηκε από τις προσφυγικές ροές από την Μικρά Ασία και την έξοδο των Κρητών Μουσουλμάνων, όπως προβλεπόταν από τη Συνθήκη της Λωζάνης, και έληξε με την γερμανική εισβολή του 1940. Η εποχή αυτή εγκαινιάστηκε από την κατεδάφιση των μιναρέδων, η οποία συμβόλιζε μία κάθαρση του άσχημου παρελθόντος και κάθε πολιτισμικού στοιχείου που θύμιζε τους Οθωμανούς. Σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (1999), η άφιξη των προσφύγων και η κοινωνική ενσωμάτωσή τους επηρέασαν καθοριστικά την πορεία προς τον μετασχηματισμό της συνοικίας του Λάκκου. Έτσι, η θρησκευτική ομοιογένεια ως αποτέλεσμα της ανταλλαγής, δεν θα εγγυούταν την απουσία εντάσεων που τώρα είχαν τόσο κοινωνικό όσο και πολιτισμικό χαρακτήρα. Από τη μία πλευρά οι ντόπιοι αντιμετώπιζαν καχύποπτα και υποδέχτηκαν με δισταγμό τους πρόσφυγες που είχαν διαφορετικές πρακτικές και κουλτούρα, ενώ οι πρόσφυγες με τη σειρά τους κατηγορούσαν τους γηγενείς για τους άξεστους και απολίτιστους τρόπους τους. Η τόνωση της οικονομίας από τη δημογραφική αλλαγή, που αποκρυσταλλωνόταν στην

τεχνογνωσία σε διαφορετικούς τομείς και την ύπαρξη κεφαλαίων από ορισμένους πρόσφυγες, αποτέλεσε μοχλό πίεσης για την κατασκευή βιομηχανικών έργων, όπως η διεύρυνση του λιμανιού –έργο που θα διακοπτόταν λόγω του πολέμου και θα συνεχιζόταν με τη λήξη του. Παρά την οικονομική ευημερία σε τοπικό επίπεδο, δεν ήταν καθόλου εύκολη η κοινωνική ενσωμάτωση όλων των προσφύγων που ήταν περισσότεροι από όσους μπορούσε να αντέξει η οικονομία. Έτσι, οι κοινωνικά αδύναμοι και φτωχοί περιθωριοποιήθηκαν και ασχολούνταν με παρασιτικές εργασίες στο Λάκκο. Παράλληλα, μία σειρά από προβλήματα, όπως η αλητεία και η επαιτεία, η αύξηση της εγκληματικότητας διαμόρφωσε μία κατάσταση που φωτογράφιζε τη δράση των περιθωριοποιημένων προσφύγων. Η εκστρατεία της καταστολής των παραβατών, μάλιστα, στηρίχθηκε και από τον τοπικό Τύπο της περιόδου, ενώ για την κοινωνία, οι πρόσφυγες συμβόλιζαν τον κίνδυνο που απειλούσε τις νόρμες και τα πολιτισμικά πρότυπα. Έτσι, οι κρατικές κατασταλτικές πρακτικές οδήγησαν στην οριοθέτηση διαχωριστικών γραμμών και την νομιμοποίηση των κοινωνικών αποκλεισμών (Ζαϊμάκης, 1999).

Με βάση τα παραπάνω, δεν είναι τυχαία η διαμόρφωση μίας σε τοπικό επίπεδο οικονομίας του «δρόμου». Ταυτόχρονα, στο σημείο αναπτύχθηκε και η αντισυστημική – και αήθης για ορισμένους- κουλτούρα του ρεμπέτικου τραγουδιού και της προφορικής ομαδικής δημιουργίας. Σε αντίθεση με αυτή την πραγματικότητα του Λάκκου, άκμαζε στην κοινωνία μία περισσότερο εμπορευματοποιημένη ψυχαγωγία, η οποία μεταφερόταν μέσα στους χώρους των λαϊκών κέντρων. Παράλληλα, κατά την περίοδο 1955-1960, η πολιτεία μέσα από θεσμικές ρυθμίσεις και τη ψήφιση νόμων περί ηθών, κατάφερε σταδιακά να απογκετοποιήσει τους χώρους όπου ασκούταν η πορνεία, μέχρι τελικά αυτοί να παρακμάσουν και να περιφραχθούν (Ζαϊμάκης, 1995).

Για αρκετές δεκαετίες μεταπολεμικά, ο Λάκκος αποτέλεσε ένα χώρο λήθης, μία συνοικία που είχε παραμεληθεί. Εξάλλου, μετά τον εμφύλιο, οι νικητές επέβαλαν τη δική τους οπτική για το παρελθόν, επιλέγοντας και προβάλλοντας όσα έκριναν ότι συμβαδίζουν βάσει ιδεολογικών, εθνικιστικών και αισθητικών κριτηρίων. Ταυτόχρονα, οτιδήποτε δεν ταίριαζε με την επίσημη αυτή αφήγηση, αποσιωπήθηκε και ξεχάστηκε. Έτσι, για πολλά χρόνια, ο Λάκκος έμεινε στην αφάνεια, και στη συνοικία του έμεναν περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες, όπως φτωχοί και αργότερα μετανάστες και Ρομά. Στα τέλη ωστόσο της δεκαετίας του 1990, το ζήτημα

του Λάκκου επανήλθε στο δημόσιο διάλογο, στο πλαίσιο ενός νοσταλγικού ενδιαφέροντος γύρω από το ρεμπέτικο και τις πρώιμες εκδοχές του, το οποίο αναδείχθηκε μάλιστα και από τηλεοπτικό κρητικό μέσο. Έτσι, βαθμιαία, η λήθη που επιβλήθηκε στον Λάκκο αντικαταστάθηκε με την ανάπλαση και την επανερμηνεία της μνήμης, ανάγοντας τον Λάκκο σε ένα τοπίο μνημονικό (Ζαϊμάκης, χ.χ).

Στο Ηράκλειο, η ανάμνηση του ρεμπέτικου έγινε η αφορμή για να ξεκινήσει μια διαδικασία «καλλωπισμού» της περιοχής, η οποία όμως στην πραγματικότητα αλλοίωσε την ιστορία και τον χαρακτήρα της. Από τη δεκαετία του 1990 κιόλας, άρχισαν να γκρεμίζουν κτήρια και σημαντικά κομμάτια της γειτονιάς, όπως το παλιό νοσοκομείο, με την δικαιολογία ότι ήταν παλιά ή άσχημα. Στη θέση τους, χτίστηκαν σπίτια για πιο πλούσιους. Αργότερα, έχτισαν και ένα τεράστιο Πολιτιστικό Κέντρο δίπλα στα παλιά στέκια των φτωχών και των περιθωριοποιημένων, κάτι που άλλαξε εντελώς την εικόνα της περιοχής. Στην πλατεία, δημιούργησαν έναν χώρο διασκέδασης, που θύμιζε μεν επιλεκτικά το ρεμπέτικο παρελθόν, στην ουσία όμως εξυπηρετούσε μια εντελώς διαφορετική αισθητική και κοινωνική τάξη. Με λίγα λόγια, η γειτονιά «καθαρίστηκε» και «αναβαθμίστηκε» για να ταιριάζει σε μια νέα εικόνα, που εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των ισχυρών, σβήνοντας όμως την πραγματική ιστορία και ταυτότητα του τόπου (Ζαϊμάκης, χ.χ).

1.2 Κοινοτική /τοπική ανάπτυξη

Σύμφωνα με την Μπιτσάνη (2004), για να ορίσουμε την «τοπική ανάπτυξη» κρίνεται απαραίτητο να διερευνήσουμε τους δύο όρους ξεχωριστά. Από τη μία πλευρά, το τοπικό αναφέρεται σε όλες τις δραστηριότητες και τις διαδικασίες, οι οποίες απορρέουν από τη δραστηριοποίηση των κατοίκων που διαμένουν σε μία περιοχή ή και στηρίζονται από αυτούς. Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, οι τοπικές κοινωνίες ως κοινωνικοί φορείς όχι μόνο επιδιώκουν αλλά και το κατορθώνουν να έχουν τον πρώτο λόγο, ώστε να καθοριστούν οι στόχοι, οι προτεραιότητες καθώς και οι στρατηγικές που θα εφαρμοστούν προκειμένου για την ανάπτυξη της περιοχής τους.

Παράλληλα, η ανάπτυξη αποτελεί μία διαδικασία κατά την οποία συντελείται και επιτυγχάνεται η κοινωνική αλλαγή με όρους συμμετοχικούς από τα μέλη μίας περιοχής. Αυτό που επιδιώκουν τα μέλη της τοπικής κοινωνίας είναι η οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική πρόοδος, που θα είναι αντιπροσωπευτική της πλειοψηφίας των κατοίκων (Μπιτσάνη, 2004).

Αξίζει να σημειωθεί πως η τοπική ανάπτυξη έχει έναν θετικό αντίκτυπο για τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών και της ευημερίας τους. Πιο συγκεκριμένα, είναι δυνατόν να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο των πολιτών, να μειωθούν η φτώχεια, οι ασθένειες, ο αναλφαβητισμός, να ενισχυθούν οι συμμετοχικές, συλλογικές και δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τις διάφορες κοινωνικές ομάδες και τέλος να διευρυνθεί η αγορά εργασίας. Από τα παραπάνω προκύπτει πως η ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο πρέπει να εξυπηρετεί και να ικανοποιεί τις ανάγκες του συνόλου των κατοίκων (Μπιτσάνη, 2004).

Η κοινοτική ανάπτυξη αποσκοπεί στην επιδίωξη της αλληλεγγύης και της δράσης με την τήρηση των αρχών της αυτοβοήθειας, των αισθητών αναγκών και της συμμετοχής. Η διάβρωση της αλληλεγγύης υπήρξε μια ιστορική διαδικασία, συνδεδεμένη ιδιαίτερα με την άνοδο του βιομηχανικού καπιταλισμού, του έθνους-κράτους και της εργαλειακής λογικής. Παραδείγματα κοινοτικής αναπτυξιακής πρακτικής ως θετική απάντηση στη διάβρωση δίνονται από τους τομείς της δημόσιας υγείας, της βίας, της μικροοικονομικής ανάπτυξης και των τροφίμων. Υποστηρίζει επίσης ότι ο "τόπος" ως αντιπρόσωπος της κοινότητας έχει καταστεί εννοιολογικά όσο και πρακτικά ανεπαρκής, και ότι η αποτελεσματική ανάπτυξη της κοινότητας απαιτεί μικρο- μακρο συντονισμό. (Bhattacharyya, 2009).

Το παραδοσιακό παράδειγμα εφαρμογής κοινοτικής ανάπτυξης επικεντρώνεται στη βοήθεια της κοινότητας να ανακτήσει την προηγούμενη ακμή της και συσχετίζεται με την προσέλκυση επιχειρήσεων, τη διατήρηση και τις στρατηγικές επέκτασης (Shaffer, Deller & Marcouiller, 2004). Επιπρόσθετα, αυτοβοήθεια, βασισμένη σε περιουσιακά στοιχεία και η αυτοανάπτυξη εστιάζουν περισσότερο στη διαδικασία (οικοδόμηση αποτελεσματικότητας της κοινότητας) αντί για τα αποτελέσματα. Επιπλέον, τα αποτελέσματα της κοινοτικής ανάπτυξης περιλαμβάνουν πρακτικές επιπτώσεις, όπως θέσεις εργασίας και εισόδημα και παράλληλα αφηρημένες έννοιες έννοιες όπως η καινοτομία και οι δραστηριότητες πρόληψης. Η πιο σημαντική δυναμική, ωστόσο, είναι η βασική αρχή της σύγχρονης θεωρίας, ότι οι κοινότητες πρέπει να βρουν τη δική τους στρατηγική η οποία θα τους ταιριάζει. Ένα σημαντικό παράδειγμα που βοηθάει στην ώθηση της κοινοτικής ανάπτυξης είναι οι συνεταιρισμοί, καθώς κινητοποιούν τοπικά πόρους και η δομή τους επιτρέπει να είναι πιο προσανατολισμένοι στην κοινότητα (Fairbairn et al.1991, Wilkinson & Quarter 1996). Συνεταιριστικές επιχειρήσεις μπορούν να βρεθούν σε όλες σχεδόν τις χώρες,

ενώ υπάρχουν σε πολυάριθμους και ποικίλους τομείς της οικονομίας. Στις ΗΠΑ είναι πιο διαδεδομένες στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας, όπως είναι η γεωργία, στην χρηματοδότηση με πιστωτικές ενώσεις, στην υγειονομική περίθαλψη, στην στέγαση και σε επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, αν και επιτυχημένες συνεταιριστικές επιχειρήσεις μπορούν να βρεθούν σχεδόν σε κάθε κλάδο (Zeuli & Radel, 2005).

1.3 Η έννοια του gentrification - εξευγενισμού

Οι πολιτικές με σκοπό το gentrification/ εξευγενισμό περιοχών αποτελεί ένα φαινόμενο με παγκόσμια εμβέλεια. Η ανάπτυξή τους κατά τη διάρκεια του 21ου αιώνα πραγματοποιήθηκε με ρυθμούς ραγδαίους για να εξυπηρετήσουν τα σχέδια των αστικών ελίτ, απώτερος σκοπός των οποίων ήταν να ελέγξουν τους δημόσιους χώρους σε μία πόλη. Επιπρόσθετα, προσέβλεπαν στην πλήρη εμπορευματοποίηση κάθε σημείου καθώς και στην ανάπλαση συνοικιών με ιστορία, οι οποίες βρίσκονταν κοντά ή ακόμα και στο κέντρο της πόλης. Όπως αναφέρει ο Ζαϊμάκης (χ.χ.), στο πλαίσιο της υλοποίησης αυτών των πολιτικών, οι εικόνες από τον κυρίαρχο οπτικό πολιτισμό αξιοποιούνται με σκοπό την ενδυνάμωση των αγοραίων αστικών ταυτοτήτων, τη διαμόρφωση χώρων μέθης, κατανάλωσης και ταυτοτήτων που ανήκουν σε εξευγενισμένους χρήστες, οι οποίοι απαλλάσσονται από τις «ακαθαρσίες» για να δράσουν μέσα σε ένα πλέγμα από εικόνες και αναπαραστάσεις ως αποτέλεσμα της χειραγωγημένης δημοσιότητας.

Ο όρος «εξευγενισμός» (gentrification) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από την κοινωνιολόγο, Ruth Glass (1964), αναφερόμενη στις κοινωνικές και πολεοδομικές μεταβολές που συντελέστηκαν στο Λονδίνο. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφει αυτές τις αλλαγές από μαρξιστική σκοπιά, λέγοντας ουσιαστικά πως πολλές εργατικές συνοικίες καταλήφθηκαν από αστικά στρώματα, ενώ παλιά αρχοντόσπιτα και εξοχικές κατοικίες που βρίσκονταν σε άθλιες συνθήκες μετατράπηκαν σε κατοικίες ακριβές και κομψές. Επίσης, ανάφερε ότι άπαξ και ξεκινήσει ο εξωραϊσμός, αυτός εξαπλώνεται μέχρι να ολοκληρωθεί ο εκτοπισμός όλου ή του μεγαλύτερου ποσοστού του πληθυσμού και να επέλθει μία εξ ολοκλήρου αλλαγή του κοινωνικού χαρακτήρα της εκάστοτε περιοχής που λαμβάνει χώρα. Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως ο λεγόμενος «κλασικός εξευγενισμός» αναφέρεται σε μία διαδικασία αναπαλαίωσης κατοικιών και τα φτωχοποιημένα στρώματα της περιοχής αντικαθίστανται από ομάδες οικονομικά ευκατάστατες (Glass, 1964).

Από τότε που διατυπώθηκε ο όρος, οι απόψεις διίστανται ανάμεσα στους ερευνητές ανάλογα με τη διάσταση που θέλουν να αναδείξουν και αρκετοί έχουν εκφράσει την άποψη ότι ίσως χρειάζεται αντικατάσταση με έναν όρο περισσότερο ουδέτερο πολιτικά φορτισμένο. Σύμφωνα με τον Smith (1996), πρόκειται για μία διαδικασία κατά την οποία επιτυγχάνεται η αναζωογόνηση γειτονιών που είναι φτωχές, αφού εισρέουν ιδιωτικά κεφάλαια, αγοραστές και ενοικιαστές που προέρχονται από μεσαία κοινωνικά στρώματα. Πρόκειται εν ολίγοις για την αναδιαμόρφωση των φτωχότερων γειτονιών της εργατικής τάξης, οι οποίες είχαν στο ενεργητικό τους την εμπειρία της αποεπένδυσης και της εξόδου της μεσαίας τάξης.

Για τους Lees et al. (2008), ο εξευγενισμός περιγράφει την διαδικασία εκείνη κατά την οποία μία περιοχή μετασχηματίζεται. Αυτή η περιοχή κατοικούταν προηγουμένως από πληθυσμό που προερχόταν από την εργατική τάξη ή ήταν κενή και μετατρέπεται σε ένα κέντρο μεσαίας τάξης, το οποίο πλέον θα χρησιμοποιηθεί οικιστικά ή και εμπορικά. Για τους Kennedy & Leonard (2001) έννοια του εξευγενισμού επίσης συνδέεται με τον εκτοπισμό των κατοίκων χαμηλών εισοδημάτων από εκείνους που έχουν ευρωστία, ωστόσο επισημαίνουν την αλλαγή που συντελείται τόσο στο βασικό χαρακτήρα της γειτονιάς όσο και στην αισθητική της.

Ο Clark (2005) προσεγγίζει τον εξευγενισμό με έναν πιο ουδέτερο και ολοκληρωμένο τρόπο. Πιστεύει ότι ο εξευγενισμός συμβαίνει όταν μια περιοχή αρχίζει να κατοικείται από ανθρώπους με υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο από τους προηγούμενους, ενώ παράλληλα γίνονται αλλαγές στα κτίρια και τις υποδομές της περιοχής, μέσω επενδύσεων. Αξίζει να σημειωθεί πως Clark δεν περιορίζει τον εξευγενισμό μόνο στην ανακαίνιση παλιών κτιρίων, αλλά τον αντιμετωπίζει και ως αντικατάσταση παλιών κτιρίων με καινούρια. Δεν θεωρεί απαραίτητο τα «εξευγενισμένα» κτίρια να είναι αποκλειστικά ανακαινισμένα.

Ο εξευγενισμός δεν επηρεάζει μόνο εργατικές γειτονιές αλλά και κακόφημες περιοχές όπου ανθούσε η πορνεία. Όπως φαίνεται παρακάτω, έχουν παρατηρηθεί αρνητικές συνέπειες για την ποιότητα ζωής και την υγεία των εκδιδόμενων γυναικών, από την επέλαση του εξευγενισμού. Συγκεκριμένα η Künkel (2007), μελετώντας τον έλεγχο της πορνείας στην Γερμανία, διαπίστωσαν ότι ο εξευγενισμός έχει συχνά συνδεθεί με τη χωρική μετατόπιση των περιθωριοποιημένων πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των ιερόδουλων. Επιπλέον, στη Γερμανία, οι διαδικασίες εξευγενισμού συχνά καλύπτουν

όλο και μεγαλύτερα τμήματα των πόλεων, αφήνοντας ελάχιστο χώρο για τους εκτοπισμένους. Ως αποτέλεσμα η αστυνομία έχει ένα ρόλο διαμόρφωσης στις μεταβαλλόμενες γεωγραφίες του εξευγενισμού. Παράλληλα οι Hubbard, Campbell, O'Neill, Pitcher & Scoular (2007) συμπεραίνουν ότι ο εξευγενισμός επιτείνει τον κοινωνικό αποκλεισμό Αυτό, εξετάζοντας τον αντίκτυπο του gentrification και της πορνείας στον αστικό χώρο της γειτονιάς. Οι μελέτες σε πέντε βρετανικές πόλεις υποδεικνύουν ότι υπάρχει μια πληθώρα εντάσεων που μπορεί να προκύψουν σε τομείς του σεξ στο δρόμο και, ανεξάρτητα από την αιτία αυτών των εντάσεων, το αποτέλεσμα είναι ένα διαφοροποιημένο τοπίο ανεκτικότητας. Υποστηρίζουν ότι η κοινωνική αναστάτωση που προκαλείται από το gentrification μπορεί να προκαλέσει συντονισμένες εκστρατείες επιβολής και κοινωνικού αποκλεισμού.

Το 2017 οι Goldenberg, Amram, Braschel, Moreheart & Shannon διαπίστωσαν ότι ο αστικός εξευγενισμός συμβάλλει στην φθίνουσα πρόσβαση σε υπηρεσίας πρόληψης και θεραπείας HIV/ΣΜΝ, στην επιβάρυνση της σεξουαλικής υγείας σε γυναίκες εργαζόμενες του σεξ μεταξύ 2010-2014 στην Βόρεια Αμερική. Εξετάστηκαν οι αλλαγές στη χρήση γης και στα περιβάλλοντα εργασίας/διαβίωσης των εργαζομένων του σεξ σε σχέση με την έκθεση στο gentrification στο Metro Vancouver (2010–2014) και μοντελοποιήθηκαν ανεξάρτητες επιδράσεις του εξευγενισμού στη μειωμένη χρήση εξετάσεων πρόληψης για HIV/ ΣΜΝ, επιβάρυνση σεξουαλικής υγεία και μείωση υπηρεσιών υποστήριξης εργαζομένων στο σεξ. Αυτές οι μειώσεις σημειώθηκαν παρά τις προσπάθειες για την κλιμάκωση των υπηρεσιών πρόληψης HIV για περιθωριοποιημένους πληθυσμούς. Ο σχεδιασμός της υγειονομικής περίθαλψης, της στέγασης και άλλων υπηρεσιών υποστήριξης θα πρέπει να ανταποκρίνεται στη μετατόπιση των αστικών τοπίων για τις περιθωριοποιημένες γυναίκες.

Τα αυξανόμενα στοιχεία συνεχίζουν να καταδεικνύουν την κρίσιμη επίδραση του «τόπου» στην υγεία και τις κοινωνικές ανισότητες. Εδώ, ο τόπος λειτουργεί ως κοινωνικά και φυσικά χαρακτηριστικά του αστικού τοπίου και της γεωγραφικής του κατανομής – για παράδειγμα, τα χαρακτηριστικά των γειτονιών που επηρεάζουν την υγεία και την πρόσβαση ενός ατόμου σε υπηρεσίες. Φαίνεται ότι αυτές οι μειώσεις μπορεί να συνδέονται με την εκτόπιση των εργαζομένων του σεξ που σχετίζεται με το gentrification μακριά από περιοχές όπου οι υπηρεσίες για βασικούς πληθυσμούς, συμπεριλαμβανομένων των περιθωριοποιημένων γυναικών, είναι οι περισσότερες.

Παράλληλα οι Lyons, Krüsi, & Shannon (2017), μελετώντας τον αντίκτυπο του εξευγενισμού σε σεξεργασία από τρανς άτομα στον δρόμο, διαπιστώνουν ότι οι αλλαγές στο εργασιακό περιβάλλον αυξάνουν τις ευπάθειες στη βία από τους πελάτες, εκτοπίζουν τους τρανς εργαζόμενους του σεξ και επηρεάζουν αρνητικά τις πρακτικές αστυνόμευσης. Μέσα σε ένα ποινικοποιημένο πλαίσιο, το gentrification ενισχύει τις ευπάθειες στη βία και την παρενόχληση από την αστυνομία και τους κατοίκους.

1.3.1 Κλασικές θεωρίες εξευγενισμού

Κατά την περίοδο μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, υλοποιήθηκαν πολλές και μεγάλες αλλαγές στις γειτονιές των πόλεων. Αυτές οι αλλαγές συντελέστηκαν τόσο σε επίπεδο κοινωνικό όσο και σε επίπεδο δομικό. Έτσι, ο εξευγενισμός λειτούργησε ως ένας μηχανισμός και ως μία διαδικασία κατά την οποία οι υποβαθμισμένες περιοχές μεταμορφώθηκαν προκειμένου να είναι περισσότερο «επιθυμητές» και να ανέβει η αξία τους. Το φαινόμενο του εξευγενισμού όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα αποτέλεσε ένα μείζον θέμα συζήτησης στο χώρο της επιστήμης αλλά και της πολιτικής.

Οι ερευνητές προσπάθησαν να καταλάβουν τι προκαλεί αυτές τις αλλαγές, και διατύπωσαν πολλές διαφορετικές θεωρίες. Κάποιες από αυτές εστιάζουν στην «προσφορά/παραγωγή», δηλαδή στις δυνάμεις του κεφαλαίου που επενδύουν σε μια περιοχή και αλλάζουν τον χαρακτήρα της, ενώ άλλες εστιάζουν στη «ζήτηση/κατανάλωση», δηλαδή στις προτιμήσεις και τις επιλογές των ανθρώπων που θέλουν να ζήσουν σε μια περιοχή (π.χ. αναζητούν καλύτερη ποιότητα ζωής ή επενδυτικές ευκαιρίες) και συνεπώς εξετάζουν τις πολιτισμικές παραμέτρους του φαινομένου. Στην ουσία, αυτές οι διαφορετικές θεωρίες συχνά συγκρούονται, αλλά έχουν έναν κοινό στόχο: να εξηγήσουν πώς και γιατί συμβαίνει ο εξευγενισμός.

Κάποιες τονίζουν τον ρόλο των κατοίκων, ενώ άλλες τονίζουν τον ρόλο των επενδυτών και της αγοράς.

Θεωρία προσφοράς/παραγωγής

Ο Neil Smith (1979), ένας από τους πρώτους που προσπάθησαν να εξηγήσουν το φαινόμενο του εξευγενισμού, υποστήριξε ότι η βασική αιτία του είναι η διαφορά ανάμεσα στην τωρινή αξία ενός ακινήτου και στην πιθανή μελλοντική του αξία, αν αξιοποιηθεί με ορθό τρόπο.

Έτσι, ένα παλιό, παραμελημένο κτίριο στο κέντρο της πόλης, σήμερα, ίσως να μην αξίζει πολλά, αλλά αν ανακαινιστεί και μετατραπεί σε μοντέρνα διαμερίσματα ή καταστήματα, η αξία του θα αυξηθεί κατακόρυφα. Αυτή η διαφορά στην αξία είναι που ονομάζει ο Smith «κενό γαιοπροσόδου».

Όσο μεγαλύτερο είναι αυτό το «κενό», τόσο μεγαλύτερο είναι και το κέρδος που μπορεί να βγάλει ένας επενδυτής. Γι' αυτό, σύμφωνα με τον Smith, η ύπαρξη αυτού του «κενού» είναι που ελκύει επενδύσεις σε υποβαθμισμένες περιοχές και οδηγεί στον εξευγενισμό. Με λίγα λόγια, ο Smith τονίζει ότι ο εξευγενισμός είναι κυρίως αποτέλεσμα της κίνησης του κεφαλαίου και της αναζήτησης κέρδους από τους επενδυτές.

Θεωρία κατανάλωσης/ζήτησης

Σε αντίθεση με τον Smith, ο David Ley (1996) δίνει έμφαση στον ρόλο των ανθρώπων και των επιλογών τους στην διαδικασία του εξευγενισμού. Πιστεύει ότι άτομα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και προτιμήσεις, όπως οι καλλιτέχνες, «ανοίγουν τον δρόμο» για τον εξευγενισμό μιας περιοχής.

Αυτοί οι άνθρωποι επιλέγουν να ζήσουν σε υποβαθμισμένες περιοχές όχι μόνο για πρακτικούς λόγους (π.χ. χαμηλά ενοίκια, μεγάλοι χώροι), αλλά και γιατί εκτιμούν την πολυμορφία, την «ατμόσφαιρα» και την εναλλακτική ζωή που προσφέρουν αυτές οι περιοχές.

Σύμφωνα με τον Ley, οι επιλογές και οι αξίες αυτών των ανθρώπων "διαμορφώνουν" τον χώρο και τον κάνουν πιο ελκυστικό και για άλλους, πιο "αστούς" κατοίκους, με

αποτέλεσμα τον εξευγενισμό. Με λίγα λόγια, ο Ley τονίζει ότι ο εξευγενισμός δεν είναι απλώς αποτέλεσμα οικονομικών δυνάμεων, αλλά και των πολιτισμικών προτιμήσεων και των επιλογών των κατοίκων.

1.3.2 Μεταγενέστερες θεωρίες

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, ο εξευγενισμός δεν περιορίζεται πια μόνο στις μεγάλες πόλεις, αλλά εξαπλώνεται και σε μικρότερες, επαρχιακές περιοχές. Παράλληλα, αρχίζει να θεωρείται ως μια συνειδητή πολιτική ανάπλασης υποβαθμισμένων περιοχών. Αυτή η εξέλιξη οδήγησε σε μια νέα ερμηνεία του φαινομένου, που δίνει έμφαση στην «εμπορευματοποίηση του πολιτισμικού κεφαλαίου». Με απλά λόγια, αυτό σημαίνει ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας περιοχής, όπως η ιστορία της, η αρχιτεκτονική της, ή ακόμα και η «ατμόσφαιρα» της, μπορούν να «πουληθούν» και να αξιοποιηθούν για κέρδος.

Με βάση τα παραπάνω, μια παλιά συνοικία με νεοκλασικά κτίρια θα μπορούσε να αποτελεί παράδειγμα, καθώς η αρχιτεκτονική της κληρονομιά μπορεί να γίνει πόλος έλξης για τουρίστες και επενδυτές, με αποτέλεσμα την ανακαίνιση κτιρίων, τη δημιουργία καταστημάτων και εστιατορίων, και τελικά την αύξηση των τιμών και τον εξευγενισμό της περιοχής.

Αυτή η προσέγγιση, που αναπτύχθηκε από ερευνητές όπως η Sharon Zukin και ο Chris Hamnett, δείχνει ότι ο εξευγενισμός μπορεί να είναι αποτέλεσμα όχι μόνο οικονομικών ή κοινωνικών παραγόντων, αλλά και της αξιοποίησης της πολιτιστικής ταυτότητας μιας περιοχής.

Επίσης, μία ακόμα θεωρία είναι εκείνη της εμπορευματοποίησης της αισθητικής και του πολιτισμικού κεφαλαίου. Αυτή η θεωρία, που βασίζεται στις ιδέες του Bourdieu (1979), λέει ότι ο εξευγενισμός ξεκινάει όταν καλλιτέχνες και άλλα «δημιουργικά» άτομα μετακομίζουν σε μια υποβαθμισμένη περιοχή. Αυτοί οι άνθρωποι, αν και συνήθως δεν έχουν πολλά χρήματα, φέρνουν μαζί τους ένα «πολιτισμικό κεφάλαιο»- ιδέες, γούστο, έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής.

Αυτό το «πολιτισμικό κεφάλαιο» μεταμορφώνει την περιοχή, την κάνει πιο ενδιαφέρουσα και ελκυστική. Σαν αποτέλεσμα, η περιοχή αποκτά μια νέα, «ψαγμένη» ταυτότητα, που ελκύει επενδυτές και ανθρώπους με υψηλότερα εισοδήματα.

Οι επενδυτές, βλέποντας την ευκαιρία για κέρδος, αρχίζουν να ανακαινίζουν κτίρια, να ανοίγουν καταστήματα και να "ανεβάζουν" την περιοχή. Αυτό, όμως, οδηγεί σε αύξηση των ενοικίων και του κόστους ζωής, με αποτέλεσμα οι αρχικοί κάτοικοι, συμπεριλαμβανομένων και των καλλιτεχνών, να μην μπορούν πια να ζήσουν εκεί. Συνοψίζοντας, αυτή η θεωρία δείχνει πώς η «μόδα» και η «κουλτούρα» μπορούν να γίνουν εργαλεία για την εμπορευματοποίηση μιας περιοχής και τελικά για τον εξευγενισμό της.

Ο David Harvey, συνεχίζοντας την ίδια γραμμή σκέψης, υποστηρίζει ότι ο εξευγενισμός στις σύγχρονες πόλεις συνδέεται με μεγαλύτερες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές.

Στη μεταβιομηχανική εποχή, όπου η οικονομία βασίζεται περισσότερο στις υπηρεσίες και την πληροφορία, παρατηρείται μια μετατόπιση των αξιών και του πολιτισμού. Η "αισθητική", δηλαδή η ομορφιά και το στυλ, αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, και αρχίζουν να "πουλιούνται" σαν εμπορεύματα.

Αυτό σημαίνει ότι η ίδια η πόλη, με τα κτίρια, τα πάρκα, και την "ατμόσφαιρα" της, γίνεται ένα προϊόν προς κατανάλωση. Οι άνθρωποι δεν επιλέγουν πια μια περιοχή μόνο για να ζήσουν, αλλά και για την εικόνα, την εμπειρία, και το κύρος που τους προσφέρει.

Ο εξευγενισμός, λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί ως μια πτυχή αυτής της μεγαλύτερης τάσης για εμπορευματοποίηση της πόλης και του πολιτισμού. Οι περιοχές δεν αναβαθμίζονται μόνο για πρακτικούς λόγους, αλλά και για να ικανοποιήσουν τις "αισθητικές" ανάγκες και τις επιθυμίες των κατοίκων.

1.4 Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού στον 21ο αιώνα είναι άμεσα συνυφασμένη με την κοινωνική πολιτική και έχει απασχολήσει εντόνως ποικίλες επιστήμες. Παρά την πληθώρα των ορισμών τόσο για τον κοινωνικό αποκλεισμό όσο και για τη φτώχεια εντοπίζεται ομοιότητα σε αυτούς αναφορικά με την πολυδιάστατη φύση του αποκλεισμού και με τη θέση πως η φτώχεια αποτελεί μονάχα ένα από τα στοιχεία του αποκλεισμού. Η έλλειψη οικονομικών πόρων, που δυσκολεύει τον βιοπορισμό των ατόμων και το εγγενές δικαίωμά τους για αξιοπρεπή ζωή, τείνει να αποκαλείται φτώχεια. Ο αποκλεισμός συνδέεται με την περιορισμένη συμμετοχή ή την

περιθωριοποίηση των ατόμων από τους κυρίαρχους θεσμούς και τις κοινές δράσεις στις ομάδες και στις κοινότητες που ανήκουν, σε κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό και οικονομικό επίπεδο. Η αδυναμία πρόσβασης σε αγαθά, σε δικαιώματα καθώς και σε υπηρεσίες - ανεξάρτητα με το αν αυτή η αδυναμία προέρχεται από έλλειψη/ απουσία ή από άρνηση των ίδιων των φορέων και των εκπροσώπων τους – αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του κοινωνικού αποκλεισμού (Buffel, Phillipson, Scharf, 2013).

Προτείνονται τα ακόλουθα διακριτά χαρακτηριστικά για τη βέλτιστη κατανόηση της έννοιας του αποκλεισμού:

1) η κατανάλωση, η αγοραστική δύναμη, η ικανότητα του ατόμου να αγοράζει αγαθά και υπηρεσίες

2) η παραγωγή, η συμμετοχή δηλαδή του ατόμου σε έργο, οικονομικό ή κοινωνικό

3) η πολιτική δέσμευση, η συμμετοχή σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων, όπου και εγκαθιδρύεται η ταυτότητα του πολίτη

4) η κοινωνική αλληλεπίδραση, δηλαδή η δημιουργία και η διατήρηση σχέσεων με τους σημαντικούς άλλους της ζωής, τα μέλη της οικογένειας, τις παρέες ομηλίκων, τους φίλους, την κοινότητα.

Οι συνιστώσες του αποκλεισμού συμπεριλαμβάνουν ειδικότερα, πέραν των προαναφερθέντων, το εισόδημα, τη σωματική και την ψυχική υγεία καθώς και τη γενικότερη ποιότητα ζωής, η οποία φαίνεται να σχετίζεται με την περιοχή διαβίωσης. Το εναλλασσόμενο περιβάλλον της γειτονιάς πιθανόν συνδέεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό (Buffel, Phillipson, Scharf, 2013). Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζει πως ο αποκλεισμός, σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα, έχει την τάση να εμφανίζεται χωρικά με μορφή συγκεντρωτισμού σε συγκεκριμένες τοποθεσίες, όπως είναι οι μειονεκτικές περιοχές του κέντρου των πόλεων. Παρατηρείται μια αυξανόμενη επικάλυψη μεταξύ των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων και των κοινωνικά αποκλεισμένων μερών. Για αυτό άλλωστε τα κράτη συχνά υιοθετούν πολιτικές για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης με επίκεντρο τη γειτονιά (Buffel, Phillipson, Scharf, 2013).

Ο τόπος, οριζόμενος χωρικά, και η κοινωνική τάξη τείνουν να διαμορφώνουν τον αστικό διαχωρισμό. Η χωρική απομόνωση και η κοινωνική ανομοιογένεια είναι

αποτέλεσμα δομικών δυνάμεων και πολιτισμικών διαδικασιών που ενσωματώνονται σε ατομικές πρακτικές. Οι πολιτισμικές διαδικασίες εστιάζουν στην αίσθηση του τόπου, στην εμπειρία του τόπου όπως αυτή βιώνεται από τα άτομα, ως μέλη και αναπόσπαστο κομμάτι του τόπου ή εκτός αυτού και στη διαδικασία αναγνώρισης και αποδοχής του διαφορετικού άλλου, αστικά και κοινωνικά. Μέσω αυτών των διαδικασιών γίνεται αντιληπτή η εμπειρία της αστικής ανισότητας και συμπεραίνεται η εκ βαθέων διάβρωση της κοινωνικής συνύπαρξης και της αλληλεγγύης. Το βίωμα των ανθρώπων που κατοικούν σε έναν τόπο, η εμπειρία της πόλης μέσα από τα μάτια τους δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ως μια υποκειμενική προσέγγιση της πραγματικότητας. Ο αστικός διαχωρισμός, άλλωστε, είναι μια διαδικασία που αναδύεται από τις υλικές, απτές και πραγματικές διαστάσεις αλλά και από τις πολιτισμικές, όπου περικλείονται οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις, τα συναισθήματα και οι νοηματοδοτήσεις των άμεσα εμπλεκόμενων για τα διαφορετικά χωρικά σημεία. Οι εμπειρίες και τα βιώματα της πόλης τόσο των μεμονωμένων ατόμων όσο και των κοινωνικών ομάδων διαμορφώνουν τα εκάστοτε οικιστικά πρότυπα, την ποιότητα και τη χρήση των δημόσιων χώρων, την αστική κοινωνικότητα και κινητικότητα (Bayon & Saravi, 2018).

Τα τελευταία χρόνια οι πολιτισμικές διαστάσεις εμπεριέχονται στις έρευνες για τη φτώχεια, τον αποκλεισμό και την ανισότητα. Οι σύγχρονες κοινωνικές προοπτικές παρέχουν μια πιο ευκρινή και μια πιο ετερογενή εικόνα για τον τρόπο διαμόρφωσης των πολιτισμικών παραγόντων με βάση τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες. Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν και δημιουργούν πολιτιστικά σύμβολα. Το πολιτισμικό κεφάλαιο, η αφήγηση, το συμβολικό όριο και άλλες αντίστοιχες έννοιες συμβάλλουν στη βέλτιστη δυνατή κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι νοηματοδοτούν τη ζωή τους και ανταποκρίνονται στο περιβάλλον τους. Η κοινωνική διαίρεση του αστικού χώρου διαμορφώνει τη δομή των περιορισμών και των ευκαιριών για τα άτομα, τις ομάδες και τις κοινότητες. Οι πόλεις, ως τόποι ανθρώπινης εμπειρίας, περιλαμβάνουν κοινωνικές σχέσεις, μνήμες, συναισθήματα, αναπαραστάσεις και τον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούν σε καθημερινή βάση. Ο αποκλεισμός πολλές φορές τείνει να λειτουργεί χωρίς προφανή ή σαφή διάκριση, μέσω της διαδικασίας της αίσθησης, της άνεσης ή της δυσφορίας που βιώνει το άτομο σε διαφορετικά μέρη. Συμπερασματικά, ο αστικός διαχωρισμός προκύπτει τόσο από την άνιση κατανομή των ευκαιριών όσο και από τις προτιμήσεις του είδους

συσχέτισης. Σημειώνεται ότι τόσο οι ευκαιρίες όσο και οι προτιμήσεις διαφέρουν ανάλογα με το φύλο, την τάξη και άλλους παράγοντες. Οι γειτονιές είναι ο τόπος συνάντησης και πολιτιστικών και όχι μόνο διαφωνιών. Κάποιες γειτονιές θεωρούνται αξιοπρεπείς κι άλλες επικίνδυνες και έχουν αποτυπωθεί ως τέτοιες στη συνείδηση των πολιτών. Με αυτόν τον τρόπο, ασυνείδητα ή και συνειδητά, εδραιώνεται και νομιμοποιείται η κοινωνική ιεραρχία (Bayon, Saravi, 2018).

Η ενδυνάμωση αποτελεί καίρια προσέγγιση της κοινωνικής εργασίας και μπορεί να γίνει αντιληπτή εννοιολογικά και απλουστευμένα ως διαδικασία ενίσχυσης των ατόμων, των ομάδων και των κοινοτήτων. Επιπλέον αποτελεί και πολυσήμαντο στόχο των Συμμετοχικών Ερευνών Δράσης . Οι περισσότερες μελέτες έχουν επικεντρωθεί στα αποτελέσματα της ενδυνάμωσης κι όχι στη διαδικασία. Η διαδικασία της ενδυνάμωσης περιλαμβάνει πέντε στάδια: την ανακάλυψη της ύπαρξης διαστρωμάτωσης και καταπίεσης, τη συνειδητοποίηση, την κινητοποίηση, τη μεγιστοποίηση και τη δημιουργία μιας νέας τάξης. Το πρώτο στάδιο αναφέρεται στη γενικότερη δυσαρέσκεια των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, που αναδύει την αίσθηση της αδυναμίας. Στο δεύτερο στάδιο τα άτομα αποκτούν επίγνωση συνειδητοποιώντας τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι συνθήκες, οι δομές, οι θεσμοί και οι πολιτικές επηρεάζουν τις εμπειρίες τους, την καθημερινότητά τους και την ποιότητα ζωής τους συμβάλλοντας στην ενίσχυση της αδυναμίας τους. Ακόμη, κατανοούν εις βάθος τις ιεραρχίες, την κοινωνική διαστρωμάτωση και την κοινωνική καταπίεση κι αρχίζουν να οραματίζονται την αλλαγή. Ακολουθεί η ανάληψη πρωτοβουλιών για την ενδυνάμωση των καταπιεσμένων και η κινητοποίηση της συλλογικής δράσης για να επέλθει η αλλαγή στις επικρατούσες συνθήκες. Η στάση σε αυτό το στάδιο είναι διεκδικητική έως και συγκρουσιακή. Το τέταρτο βήμα είναι η μεγιστοποίηση της ενδυνάμωσης, μέσω της προσθήκης κι άλλων ατόμων και της κατανομής της εξουσίας . Σε αυτό το σημείο οι άνθρωποι αισθάνονται ικανοί να χρησιμοποιήσουν τις ικανότητές τους για να επιφέρουν την πολυπόθητη αλλαγή. Στο τελικό στάδιο, δημιουργείται μια νέα κοινωνική τάξη που ξεπερνά την καταπίεση και την κοινωνική αδικία (Juujärvi, Lund, 2015).

Σε μελέτη που διεξήχθη για τον κοινωνικό αποκλεισμό στην τρίτη ηλικία επισημάνθηκε η προσπάθεια των κρατών για την υποστήριξη των ηλικιωμένων μέσω της αναδημιουργίας των πόλεων ώστε να καταστούν φιλικές προς τους γηραιότερους, σε επίπεδο γειτονιάς. Οι συνήθεις μορφές αποκλεισμού στην τρίτη ηλικία είναι: οι

υλικοί πόροι, οι κοινωνικές σχέσεις, οι δραστηριότητες του πολίτη και η πρόσβαση στις βασικές υπηρεσίες, καθώς και η περιθωριοποίησή τους από τη γειτονιά (Buffel, Phillipson, Scharf, 2013)

Η περιθωριοποίηση από τη γειτονιά πέραν των ατομικών παραγόντων, που πιθανόν να σχετίζονται με την έλλειψη κινήτρων καθώς και με τις δυσκολίες μετακίνησης, αφορά και την ίδια τη γειτονιά, ως χώρο. Οι γειτονιές που δεν έχουν πια πράσινο κι έχουν παραμεληθεί κτιριακά δεν είναι ελκυστικές για τους κατοίκους ούτε για τους επισκέπτες. Η εναλλαγή του πληθυσμού και η αύξηση των ποσοστών εγκληματικότητας αποτελούν δύο επιπρόσθετες συνιστώσες αποκλεισμού από τη γειτονιά. Διεξήχθησαν εμπειρικές ποιοτικές μελέτες στο Βέλγιο και στην Αγγλία σε ανθρώπους τρίτης ηλικίας με σκοπό τη διερεύνηση παραγόντων που αντικατοπτρίζουν τη χωρική διάσταση του αποκλεισμού στις διάφορες περιοχές και την ποικιλία των τρόπων με τους οποίους οι ηλικιωμένοι κάτοικοι αντιδρούν στις πιέσεις αποκλεισμού αναπτύσσοντας στρατηγικές ελέγχου, που προάγουν την αίσθηση της ολοκλήρωσης της γειτονιάς. Η μελέτη επισήμανε πως οι ηλικιωμένοι έχουν επενδύσει σημαντικά στην περιοχή τους και τείνουν να αισθάνονται απογοητευμένοι με τις τωρινές συνθήκες, διότι νιώθουν πως δεν μπορούν να συμβάλλουν στη βελτίωση της κατάστασης, καθώς οι αλλαγές που έχουν γίνει στις γειτονιές φαίνεται να είναι πέρα από τον έλεγχό τους. Υπογραμμίζεται ότι ορισμένοι ηλικιωμένοι που ζουν σε υποβαθμισμένες περιοχές, παρά την αίσθηση απογοήτευσης, αναπτύσσουν στρατηγικές ελέγχου. Οι ηλικιωμένοι δεν πρέπει να θεωρούνται παθητικά θύματα θεμάτων των αστικών αλλαγών. Στον αντίποδα, παρεμβαίνουν συμμετέχοντας σε συλλογικές δράσεις με σκοπό τη μεταμόρφωση των κοινοτήτων, στις οποίες διαβιούν. Οι ηλικιωμένοι μετανάστες που ζουν ιδίως σε υποβαθμισμένες αστικές περιοχές ενδέχεται να αντιμετωπίσουν πολλαπλούς επιπρόσθετους κινδύνους αποκλεισμού, ιδίως αναφορικά με την ασφάλεια και την ποιότητα στέγασης Οι παγκόσμιες πόλεις φιλοξενούν μεγάλους αριθμούς ηλικιωμένων πληθυσμών γηγενών και μεταναστών με διαφορετικά χαρακτηριστικά, για αυτό και συναντώνται τόσο οι εύποροι και οι επιτυχημένοι όσο οι άποροι και οι κοινωνικά αποκλεισμένοι (Buffel, Phillipson, Scharf, 2013).

Σε όλες τις πιο προηγμένες οικονομίες, η προώθησης της κοινοτικής συμμετοχής αποτελεί προτεραιότητα. Οι άνθρωποι είναι εξαιρετικό δύσκολο να μεταβούν από μια κατάσταση μη εμπλοκής σε μια κατάσταση ενεργούς ενασχόλησης με τη γειτονιά

τους. Οι περισσότεροι βρίσκονται σε μια κάποια διαδικασία εμπλοκής μέσω καλών πράξεων ή εθελοντικών προσφορών. Οι υποβαθμισμένες γειτονιές έχουν μια συμμετοχική κουλτούρα πιο προσανατολισμένη σε συγκεκριμένες μορφές κοινοτικής συμμετοχής, υπό τη μορφή δέσμευσης. Τα συλλογικά οφέλη που προκύπτουν από μια συμμετοχή σε σύγκριση με τα μεμονωμένα οφέλη που προκύπτουν από τη βοήθεια σε ατομικό επίπεδο δεν μπορούν να παραγκωνιστούν. Ο τομέας της ατομικής βοήθειας πρέπει να θεωρείται συμπλήρωμα και όχι υποκατάστατο της συμμετοχής στην κοινή δράση. Η συμμετοχή σε ομάδες που βασίζονται στην κοινότητα είναι πολύ περισσότερο μέρος της συμμετοχικής κουλτούρας των εύπορων παρά των υποβαθμισμένων γειτονιών (Williams, 2003).

Κεφάλαιο 2. Ερευνητικό μέρος

2.1 Μεθοδολογία έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση και η αποτύπωση του gentrification/εξευγενισμού στο Λάκκο Ηρακλείου, μέσα από την οπτική των κατοίκων του και φορέων που δραστηριοποιούνται στη γειτονιά.

Τα ερευνητικά ερωτήματα περιλαμβάνουν τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζονται οι κάτοικοι από το gentrification, τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους για αυτό, τα θετικά και τα αρνητικά του αποτελέσματα. Επίσης, διερευνάται η επιρροή της ανάπτυξης του πολιτισμού στο gentrification, καθώς και διασύνδεση μεταξύ των κοινωνικών φορέων και των φορέων πολιτισμού. Ακόμη, ερευνάται η σχέση του gentrification με την ανάπτυξη δεσμών στην κοινότητα, το προφίλ των κατοίκων που προσελκύονται από το gentrification και το προφίλ των κατοίκων που μπορεί να νιώθουν ότι δεν χωράνε πλέον στην περιοχή. Επιπλέον, μελετώνται οι μεταβολές στην οικονομική δραστηριότητα και ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζει η ανάπτυξη της περιοχής την οικονομική κατάσταση των κατοίκων;

Για τη διερεύνηση του gentrification- εξευγενισμού στη γειτονιά του Λάκκου ακολουθήθηκε η ποιοτική έρευνα, καθώς η ποιοτική προσέγγιση περιλαμβάνει τη συλλογή στοιχείων που αντικατοπτρίζουν τα αισθήματα, τις κρίσεις, τα βιώματα των υποκειμένων που εμπλέκονται στην ερευνητική διαδικασία (Cohen et al, 2008). Το είδος της δειγματοληψίας που εφαρμόστηκε θα είναι η δειγματοληψία ευκολίας (convenience sampling), καθώς και η χιονοστοιβάδα (snowstorming) σε μία περίπτωση ανθρώπου κλειδί, στην εκπρόσωπο του θεάτρου «Χωρομορφές». Συνολικά χρησιμοποιήθηκαν 14 συνεντεύξεις. Οι τέσσερεις (4) συμμετέχουσες στις συνεντεύξεις είναι κάτοικοι του Λάκκου που βιώνουν αποστέρηση. Οι υπόλοιπες δέκα (10) συνεντεύξεις αφορούν ανθρώπους κλειδιά που δραστηριοποιούνται με ποικίλους τρόπους στην περιοχή του Λάκκου: διατηρούν καταστήματα εστίασης, χώρους πολιτισμού, είναι στελέχη υπηρεσιών, ενεργά μέλη συλλόγων, εκπρόσωποι εθελοντικών ομάδων αλληλεγγύης.

Για την διασφάλιση της ηθικής και της δεοντολογίας στην έρευνα, ζητήθηκε η συναίνεση των συμμετεχόντων, ώστε το περιεχόμενο των συνεντεύξεων να χρησιμοποιηθεί μόνο για ερευνητικούς σκοπούς. Μάλιστα, διάβασαν και υπέγραψαν

το έντυπο πληροφόρησης συμμετεχόντων, το οποίο εξασφαλίζει εχεμύθεια και δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί το υλικό για ερευνητικούς σκοπούς.

Το εργαλείο της έρευνας ήταν η ημιδομημένη συνέντευξη, καθώς ο στόχος ήταν να μελετηθούν οι προσωπικές απόψεις και η οπτική γωνία των συμμετεχόντων, χωρίς να καταλήξουμε σε προκαθορισμένα εννοιολογικά σχήματα και κατηγορίες. Στο πλαίσιο της ημιδομημένης συνέντευξης ορίστηκε αρχικά ένα γενικό πλαίσιο θεμάτων γύρω από τα οποία διαμορφώθηκε η συνέντευξη, προκειμένου να βεβαιωθούμε για την κάλυψη όσων θεωρούνται σημαντικά (Ιωσηφίδης, 2003). Οι οδηγοί των συνεντεύξεων προέρχονται από την έρευνα «Εντοπισμός και ανάλυση θυλάκων τοπικής αποστέρησης και φτώχειας» που πραγματοποιούν το Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης της Περιφέρειας Κρήτης και το Πανεπιστήμιο Κρήτης. Ο οδηγός συνέντευξης στους ανθρώπους κλειδιά είναι πιο σύντομος. Και οι δύο οδηγοί περιλαμβάνονται στο παράρτημα.

Για την παραγωγή των αποτελεσμάτων θα ακολουθηθεί η θεματική ανάλυση η οποία περιλαμβάνει την συστηματική κατανόηση, αναγνώριση και οργάνωση των νοηματικών μοτίβων που επαναλαμβάνονται μέσα σε ένα σύνολο από δεδομένα. Η εστίαση αφορά στα δεδομένα που θα παραχθούν και θα έχουν νοηματική συσχέτιση με τα ερευνητικά ερωτήματα. Επομένως, τα ερευνητικά συμβάλλουν σημαντικά σαν οδηγός στους άξονες της θεματικής ανάλυσης (Braun & Clarke, 2012).

2.2 Ευρήματα

Θεματικοί άξονες:

Θεματική ενότητα 1: Οι κάτοικοι του Λάκκου

1.1. Δημογραφικά στοιχεία (Οικογενειακή, οικονομική, μορφωτική και επαγγελματική κατάσταση)

1.2. Υγεία

1.3. Στάση/ Πεποίθηση για την εκπαίδευση / το εκπαιδευτικό σύστημα

1.4. Αλληλοβοήθεια, αλληλεγγύη / υποστηρικτικά δίκτυα

Θεματική ενότητα 2: Η ιστορία του Λάκκου μέσα από τις αφηγήσεις

2.1.Η γνώση των φορέων και των κατοίκων για την ιστορία του Λάκκου

2.2. Οι αντιλήψεις για το παρελθόν της γειτονιάς και για τις μεταβολές που οδηγούν στη σημερινή της εικόνα.

Θεματική ενότητα 3: Ο Λάκκος στις μέρες μας

3.1.Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο Λάκκος: φτώχεια και αποστέρηση, παραβατικότητα, ζητήματα καθαριότητας, ζητήματα έλλειψης ελεύθερου χώρου, ζητήματα πρασίνου, κυκλοφοριακό.

3.2.Η οικονομική δραστηριότητα στον Λάκκο

3.3. Οι δραστηριότητες που παρέχουν οι κοινωνικοί φορείς, οι φορείς πολιτισμού και αλληλεγγύης

4.1.Η γνώση των φορέων και των κατοίκων για την έννοια του gentrification/ εξευγενισμού στον Λάκκο

4.3.Η στάση απέναντι στον σχεδιασμό και στις παρεμβάσεις της πολιτείας, σχέση φορέων – κατοίκων, στόχοι φορέων

Θεματική ενότητα 5: Η μελλοντική ανάπτυξη

5.1. Προσωπικό επίπεδο

5.2. Προτάσεις παρέμβασης για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, οι δυνατότητες ανάπτυξη της περιοχής, οι προσδοκίες των φορέων

1.1. Δημογραφικά στοιχεία (Οικογενειακή, οικονομική, μορφωτική και επαγγελματική κατάσταση)

Φύλο

Άνδρες	**6**	**Σ1, Σ2, Σ4, Σ6, Σ12, Σ13**
Γυναίκες	**8**	**Σ3,Σ5, Σ7, Σ8, Σ9, Σ10, Σ11, Σ14**

Οικογενειακή κατάσταση

	Γονέας	**Έγγαμος-η**	**Άγαμος-η**	**Διαζευγμένος-η**	**Χηρεία**

Σ1			+		
Σ2	+	+			
Σ3			+		
Σ4	+	+			
Σ5	+	+			
Σ6			+		
Σ7	+	+			
Σ8	+			+	
Σ9	+			+	
Σ10	+			+	
Σ11	+				+
Σ12		+			
Σ13	+	+			
Σ14	+	+			

Οικονομική κατάσταση

Καλή	**6**	**Σ2,Σ4, Σ5, Σ6, Σ7, Σ12**
Μέτρια	**5**	**Σ8, Σ14, Σ6, Σ1, Σ13**
Κακή	**3**	**Σ9, Σ10, Σ11**

Μορφωτική κατάσταση

Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	**1**	**Σ11**
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	**4**	**Σ7, Σ3, Σ9, Σ10**
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	**9**	**Σ8, Σ14, Σ13, Σ6, Σ5, Σ2, Σ1, Σ4, Σ12**

Επαγγελματική Κατάσταση

Άνεργος-η	**2**	**Σ9, Σ10**
Μισθωτός-η	**3**	**Σ14, Σ5, Σ1**
Αυτοαπασχολούμενος-η	**7**	**Σ13, Σ6, Σ3, Σ2, Σ1, Σ12, Σ7**
Συνταξιούχος	**2**	**Σ4, Σ11**
Συμμέτοχος σε συνεταιριστικό εγχείρημα	**1**	**Σ3**
Συμμέτοχος-η σε εγχείρημα εθελοντισμού/ αλληλεγγύης	**4**	**Σ4, Σ12, Σ9, Σ5**

Οι συμμετέχοντες της έρευνας προέρχονται από ποικίλα κοινωνικά περιβάλλοντα με διακριτά χαρακτηριστικά και έχουν ο καθένας τη δική του ιστορία. Ορισμένοι είναι μόνιμοι κάτοικοι (Σ7,8,13), άλλοι έχουν μετακομίσει στην περιοχή πριν λιγότερο ή περισσότερο χρονικό διάστημα λόγω εύρεσης σπιτιού με τα χαρακτηριστικά της αρεσκείας τους (Σ1 8 έτη, Σ9 κάτοικος 7 έτη, Σ10 κάτοικος 20 έτη, Σ11 κάτοικος 10 έτη, Σ12 πρώην κάτοικος Λάκκου 15 έτη) κι άλλοι συνδιαλέγονται μαζί της με έναν τρόπο, όντας πρώην κάτοικοι, καλλιτέχνες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, εργαζόμενοι ή επιχειρηματίες. (Σ1,2,3,5,6,7, 14). Παρά τις διαφοροποιήσεις, όλοι οι κάτοικοι μοιράζονται και τον ίδιο πολιτισμό, τον οποίο και αναδιαμορφώνουν συλλογικά, αν και η εμπειρική αποτύπωση στη μνήμη και στην αίσθηση του καθενός είναι ξεχωριστή. Λαμβάνεται υπόψη πως κάθε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή παράγει το δικό της πολιτισμό, με την έννοια πως οι άνθρωποι αποκτούν κοινές εμπειρίες, χρησιμοποιούν κοινά σύμβολα και νοήματα στη μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Οι ντόπιοι κάτοικοι είναι στην πλειονότητά τους ευγενείς και νιώθουν περήφανοι για την καταγωγή τους, ταυτίζοντας την περιοχή με την έντονη ένδειξη αλληλεγγύης και προσφοράς (Σ 2,3,4,6). Σε μια συνέντευξη παραλληλίζονται με τα διαμάντια, με σκοπό να αναδειχθεί η ποιότητα του χαρακτήρα τους (Σ13).

Ένα μέρος των συμμετεχόντων της έρευνας είναι γυναίκες διαζευγμένες που διαβιούν στο Λάκκο και μεγαλώνουν τα ανήλικα παιδιά τους, με ή χωρίς τη βοήθεια των πρώην συζύγων τους (Σ 8 συνέντευξη μονογονέας με δύο γιους φοιτητές και

χωρίς βοήθεια από τον πατέρα, που έχει αναλάβει επιπροσθέτως τη φροντίδα των δικών της, Σ 9 μονογονέας με 2 παιδιά με διατροφή 400 ευρώ, Σ10 μονογονέας με μία ανήλικη κόρη και έναν γιο φαντάρο, πρόσκαιρη βοήθεια από τον πρώην σύζυγο). Στην εν λόγω έρευνα υπάρχει και μία ηλικιωμένη γυναίκα 72 ετών που την έχουν εγκαταλείψει οι γιοί της και δεν έχει κανένα απολύτως οικογενειακό στήριγμα (Σ 11). Υπάρχει ποικιλία στο μορφωτικό επίπεδο του δείγματος που αντικατοπτρίζει κατά έναν βαθμό και τη σημερινή επαγγελματική τους κατάσταση. Ορισμένοι έχουν εξειδικευτεί σε κάποια επιστήμη ή τέχνη κι έχουν σπουδάσει (Σ1 ηθοποιός, Σ2 επιχειρηματίας εστίασης, Σ4 γιατρός, Σ5 πολιτικός μηχανικός, Σ6 μουσειακή εκπαίδευση, Σ8 ξεναγός, Σ9 εποχική φωτογράφος με σπουδές ΙΕΚ λογιστικής, Σ10 άνεργη με σπουδές στη Διοίκηση επιχειρήσεων) ενώ άλλοι όχι. Κάποιοι δουλεύουν, όντας υπάλληλοι ή ιδιοκτήτες καταστημάτων (Σ6,7) και κάποιοι άλλοι είναι άνεργοι (Σ10) και ηλικιωμένοι χαμηλοσυνταξιούχοι με μορφωτικό επίπεδο δημοτικού (Σ11) . Οι περισσότεροι είναι ικανοποιημένοι από την επιλογή του επαγγέλματος τους ακόμη κι αν αυτό δεν τους καλύπτει οικονομικά στο βέλτιστο δυνατό βαθμό (Σ 1,2,3,9,12).

Παρατηρείται ότι κάποιοι συμμετέχοντες της μελέτης αυτής λόγω οικονομικών δυσχερειών ή απόκτησης παιδιών λαμβάνουν κάποιο επίδομα (Σ9 ΚΕΑ 140 ευρώ, Σ10 επίδομα παιδιού Α21 70 ευρώ).

1.2. Υγεία

Ορισμένοι από τους κατοίκους του Λάκκου αντιμετωπίζουν ή έχουν αντιμετωπίσει στο παρελθόν αρκετά σοβαρά θέματα υγείας: «Ναι και εγώ και εγώ φορώ χόλντερ έχω αρρυθμίες τις οποίες τις ελέγχω πολύ συχνά αν και τώρα λόγω των σπουδών της είχα αφήσει λιγάκι και τώρα πια αποφάσισα να το ξανά ελέγξω ναι έχω τα θέματα μου και εγώ» (Σ8), «κακοήθης όγκος που ξεπεράστηκε» (Σ9). Μία συμμετέχουσα ανέφερε πως τα προβλήματα αυτά που την ταλαιπωρούν, συγκεκριμένα οι ίλιγγοι είναι αίτιο δυσλειτουργικών καταστάσεων που αντιμετωπίζει στην καθημερινότητά της αλλά και στην εργασία της, για αυτό και είναι άνεργη, καθώς όταν βρίσκεται σε κρίση δεν μπορεί να δουλέψει για μεγάλο χρονικό διάστημα (Σ10). Άλλη συνεντευξιαζόμενη παρουσιάζει προβλήματα ζαχάρου και χρήζει επείγουσας χειρουργικής επέμβασης, την οποία αδυνατεί να υλοποιήσει για οικονομικούς λόγους «Πρέπει να κάνω ένα χειρουργείο έχω καρκίνο στη μήτρα και μου έχει πειράξει και τους λεμφαδένες, τους λεμφαδένες που πιάνει στη μέση» (Σ11).

1.3. Στάση/ Πεποίθηση για την εκπαίδευση / το εκπαιδευτικό σύστημα

Η πλειονότητα του δείγματος, που ερωτήθηκε σχετικά, θεωρεί πως το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι αρκετά δυσλειτουργικό και αρτηριοσκληρωτικό, αποτελεί εμπόδιο για τη συνολική εξέλιξη του ατόμου καθώς προκειμένου να σπουδάσει κανείς και να αποκτήσει εφόδια για να αποκατασταθεί και να ανελιχθεί επαγγελματικά οφείλει να παραγκωνίσει σημαντικές και ουσιαστικές πτυχές της καθημερινότητας (Σ9). Γίνεται ακόμη αναφορά και στη συνιστώσα της μείωσης του ελεύθερου χρόνου για τα ανήλικα παιδιά και συγκρίνεται το εκπαιδευτικό σύστημα με άλλα, τα οποία γνωρίζουν εμπειρικά οι συμμετέχοντες. Πιο συγκεκριμένα συγκρίνεται το ελληνικό με το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα και τονίζεται ότι στην Ελλάδα τα παιδιά χρειάζονται φροντιστήρια και επεξηγήσεις για τη διδακτέα ύλη ενώ στη Γερμανία δεν υφίσταται κάτι αντίστοιχο. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το ακόλουθο απόσπασμα από τη Σ10: «Η εκπαίδευση που δέχονται στο σχολείο στις μέρες μας λειτουργεί λίγο άρπα κόλλα όχι εγώ δεν είμαι καθόλου ευχαριστημένη από το παιδαγωγικό σύστημα της Ελλάδας γιατί εγώ γνωρίζω το παιδαγωγικό σύστημα της Γερμανίας δυστυχώς οι καθηγητές δεν δίνουν τη βάση που θα πρέπει να δώσουν στα παιδιά και εξηγώ εγώ ξέρω πάντως ότι τα περισσότερα παιδιά στην Ελλάδα πηγαίνουν φροντιστήριο ναι και αυτό σημαίνει κάτι. Εμείς στη Γερμανία φεύγαμε από το σχολείο από την τάξη μέσα και ξέραμε ήδη το μάθημα ήμασταν διαβασμένοι, πηγαίναμε στο σπίτι και είχαμε ελεύθερο χρόνο δεν είχαμε μαθήματα στο σπίτι».

Άλλος συμμετέχοντας, που τυγχάνει να έχει και ενεργό ρόλο ως πρόεδρος του συλλόγου γονέων και κηδεμόνων, θίγει τις σχολικές κτιριακές ελλείψεις που ενέχουν σοβαρά ζητήματα ασφάλειας των παιδιών, το απαρχαιωμένο ηλεκτρολογικό σύστημα, την αρτηριοσκληρωτική γραφειοκρατία και το πρόβλημα της απουσίας καθαριστών κατά την έναρξη της χρονιάς (Σ13).

Μία μόνιμη κάτοικος του Λάκκου, που μεγάλωσε στην περιοχή αναφέρει πως το εκπαιδευτικό σύστημα που γνώρισε εκείνα τα χρόνια δεν ήταν καθόλου βοηθητικό για τους μαθητές και ο απαρχαιωμένος τρόπος διαπαιδαγώγησης, η παλιά παιδαγωγική, μετέτρεπε τη διδασκαλία σε βάναυση κι όχι σε απολαυστική διαδικασία. Τα παιδιά μάθαιναν ουσιαστικά ανάγνωση και αριθμητική. Ο τρόπος των δασκάλων ήταν εξαιρετικά αυστηρός και δημιουργούσε απέχθεια στους μαθητές: «Αγράμματοι άνθρωποι, δεν είχες να μάθεις τίποτα περισσότερο από αυτούς» (Σ7).

1.4. Αλληλοβοήθεια, αλληλεγγύη / υποστηρικτικά δίκτυα

Εγχειρήματα αλληλεγγύης/ εθελοντισμού

Λάκκος project	2	Σ2, Σ12
Βιτρίνα	1	Σ5
Εθελοντικό εξεταστήριο	1	Σ4
Άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης στη γειτονιά	4	Σ9, Σ10, Σ1, Σ7

Εξέχουσα σημασία έχει η άποψη των ατόμων για την αλληλοϋποστήριξη, την αλληλοβοήθεια και την αλληλεγγύη. Όλοι οι συμμετέχοντες αναφέρουν εκφράσεις αλληλεγγύης στο παρελθόν και το παρόν της γειτονιάς. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες θεωρούν πως το ζήτημα είναι πολυπαραγοντικό, δηλαδή ότι είναι υπαρκτή η υποστήριξη οικογενειακών και φιλικών δικτύων εάν υπάρχουν οι προϋποθέσεις της διάθεσης και της δυνατότητας (Σ8). Τα άτομα της έρευνας δέχονται βοήθεια ως επί το πλείστον από τους γονείς τους είτε οικονομική (Σ8) είτε μέσω της παροχής σε είδος και ειδικότερα σε τρόφιμα, όπως λάδι, κρέας και αυγά (Σ9).

Γίνεται μία αναφορά και στις αλληλεπιδράσεις, τις φιλικές συναλλαγές των κατοίκων παλαιότερα εν συγκρίσει με τη σημερινή εποχή. Οι άνθρωποι στο παρελθόν συνήθιζαν να βρίσκονται στο καφενείο και να κάνουν ο ένας στον άλλο επισκέψεις κατ' οίκον τακτικά. Στη σημερινή εποχή λόγω του γρήγορου ρυθμού ζωής οι επισκέψεις στους γείτονες περιορίζονται σε συναντήσεις τους χειμερινούς μήνες για διάδραση, συνομιλία, παιχνίδι ή ταινία (Σ9).Οι σχέσεις των κατοίκων του Λάκκου, παρά την υφιστάμενη αλληλεγγύη χαρακτηρίζονται από του ίδιους ως «σχέσεις αγάπης και μίσους», διότι εμπεριέχουν τόσο φροντίδα και νοιάξιμο όσο συγκρούσεις και δυσλειτουργίες, μικρής κλίμακας, όπως άλλωστε όλων των ειδών οι ανθρώπινες και οι διαπροσωπικές σχέσεις: «Είναι μια σχέση αγάπης και μίσους ας πούμε οι γείτονες που καθένας κοιτάζει τη ζωή του όμως γίνονται και είναι σχέσεις όπως ακόμα όπως στις παλιές ελληνικές ταινίες έτσι ο γείτονας θα τρέξει στην ανάγκη αλλά γίνονται και τα κουτσομπολιά έτσι ακούγονται και κακίες γίνονται και τσακωμοί μεταξύ γειτόνων αλλά ουσιαστικά ο ένας έχεις τον νου σου τον άλλο τρέχει στη δυσκολία. Όταν χρειάστηκα τη βοήθεια γειτόνων μου την μου την έδωσαν

απλόχερα δηλαδή να μου κρατήσουν τα παιδιά κάποια στιγμή όταν δεν μπορούσαν οι γονείς μου να για κάποιους λόγους δεν ήταν παρόντες και τα παιδιά γύριζαν από το σχολείο και εγώ έλειπα περίμεναν μας περίμεναν στο σπίτι του γείτονα όταν λείπαμε σε διακοπές το κλασικό να δώσουμε το κλειδί για να ποτίσουν τα λουλούδια τέτοια. Μπορούμε να τσακωθούμε ε και για το πάρκινγκ» (Σ8). Άλλοι συμμετέχοντες της έρευνας αναφέρουν εκτός από τις κινήσεις αλληλεγγύης μικροπροβλήματα για την κοπή δέντρων και ακραίες μορφές σύγκρουσης, όπως είναι η φόλα στα ζώα (Σ9). Οι κάτοικοι που έχουν μεγαλώσει στον Λάκκο, ακόμη κι αν δεν μένουν πια στην περιοχή, αναπολούν τις παλαιότερες εποχές, που χαρακτηρίζονταν από ενότητα και αλληλεγγύη, όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνονται στα λόγια ενός συνεντευξιαζόμενου: «Οι αναμνήσεις είναι αυτές που μένουνε μέσα μας στην καρδιά μας. Και μάλιστα εγώ στα τραπέζια που' χουμε βρεθεί να πιούμε ένα κρασάκι στο Βουρβουλάδικο σε κάποια στιγμή από τα πολλά κρασάκια θα σηκωθώ. Θα τους σηκώσω όλους απάνω στο τραπέζι να τσουγκρίσουμε τα ποτήρια και θα τους πω έτσι. Μια ερώτηση: «Ο Λάκκος ζει;» Και μου λένε όλοι μαζί μια φωνή: «Ζει». Και τους λέω κι εγώ μετά: «Ναι, αλλά πού ζει;». Ξανατσουγκρίζουμε τα ποτήρια: «Μες στις καρδιές μας.» (Σ4).

Αξιοσημείωτες είναι και οι μαρτυρίες περιστατικών βίας στο γειτονικό κλοιό: «Ο άντρας της πριν πεθάνει τη χτυπούσε ήταν πολύ βίαιος δηλαδή την έχει βγάλει και απ έξω από το σπίτι απ τα μαλλιά και την έχει σύρει μπροστά από το καφενείο του Λάκκου που της λέω δεν είναι καλύτερα τώρα που πέθανε μου λέει τι να σου πω μου λέει..» (Σ9). Η γνωστοποίηση και το μοίρασμα τόσο ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων αναδεικνύει το είδος και την ποιότητα των σχέσεων που έχουν αναπτύξει οι κάτοικοι. Σοβαρή αξιόποινη πράξη οικογενειακής βίας αναφέρει συνεντευξιαζόμενη από τον άντρα της κατά της ίδιας και των παιδιών της: «Αχ τι είχα τραβήξει με αυτόν να μην αξιώσει καμία γυναίκα να περάσει όσα πέρασα εγώ μόνο στις αρχές όταν τον πήρα ήταν καλά. Μετά ήταν βίαιος μου έφερνε την γκόμενα στο σπίτι άστα σου λέω άστα…έμπαινε μπροστά για να μη με χτυπήσει, τον έπαιρνε συνέχεια για να τον πηγαίνει βόλτα με τις γκόμενες, του δίνω και δίκιο του παιδιού…η ζωή που πέρασα τώρα τελευταία καλύτερα να μην την μάθεις, το ξύλο που έτρωγα εδώ μπροστά στον κόσμο» (Σ11).

Υπάρχει στον αντίποδα, παρά την παραδοχή της παροχής βοήθειας, και η άποψη πως σε γενικότερο πλαίσιο η συνεργασία και ο εθελοντισμός δεν είναι στοιχεία της

ελληνικής κουλτούρας και νοοτροπίας κι ακόμη πως το αγνό ενδιαφέρον, χωρίς δευτερογενές κέρδος, εκλείπει (Σ12).

Μία άλλη συμμετέχουσα της έρευνας παρόλο που ήταν κάτοικος του Λάκκου μέχρι τα 16 της χρόνια, αναφέρει πως δεν έχει προσωπικές γνωριμίες με τους κατοίκους, αφού σχεδόν όλοι όσοι ζούσαν εκείνη την περίοδο στην περιοχή έχουν αποβιώσει ή έχουν πια μετοικήσει. Η ίδια επέστρεψε και δραστηριοποιείται στον Λάκκο καλλιτεχνικά προσφέροντας μέσα από την ιδιότητα της ό,τι μπορεί για να αναβαθμίσει πολιτιστικά και κοινωνικά την περιοχή:« Εντάξει, τώρα από όταν έμενα εγώ, οι περισσότεροι έχουν φύγει, τα σπίτια έχουν αλλάξει, έχουν ενοικιαστεί. Αλλά έκανα καινούργιες γνωριμίες» (Σ3).

Ιδιαίτερη μνεία παρατηρείται από τους συνεντευξιαζόμενους αναφορικά με την αλληλεγγύη. Δίνονται παραδείγματα που πιστοποιούν την ύπαρξή της στην πράξη, με πρωτοβουλίες των κατοίκων, όπως η αγορά σόμπας υγραερίου σε ανήμπορη γειτόνισσα, μέσω οικονομικής συμβολής των γειτόνων: «Με πήρε μια κοπέλα Αλβανίδα δεν είχα ούτε τηλεόραση και πήγε και μου πήρε μια μικρούλα…Μου φέρανε μια σόμπα στην αρχή κάτι παιδιά εδώ που με γνώριζαν. Μόλις μου την ανάψαν πήρε φωτιά από πίσω, ευτυχώς ήταν τα παιδιά εκεί και μου την έκλεισαν κατευθείαν. Μετά το είπα εδώ στον Βαγγέλη και μου έφερε μια άλλη από αυτές που μπαίνει η φιάλη….οικογένεια έχω αυτά τα παιδιά εδώ που έχουν το μαγαζί και η Ελπίδα η φαρμακοποιός, αυτή είναι η οικογένειά μου» (Σ9,10). Άλλη μορφή πρωτοβουλίας εντοπίζεται στον διαμοιρασμό φαγητού και αγαθών, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία συμμετέχουσα: «Μπορεί να πάνε ρε παιδί μου στη λαϊκή και να μου δώσουνε μία μελιτζάνα 2 αγγούρια ένα μαρούλι ή εγώ μπορεί να πάρω παραπάνω λεμόνια φτιάξω ένα κέικ θα πάω 2- 3 κομμάτια δίπλα ή αν μαγειρέψουν παστίτσιο θα μου φέρουνε» (Σ10). Η αλληλοβοήθεια είναι εμφανής στην περιοχή του Λάκκου σε ποικίλες εκφάνσεις της καθημερινότητας, όπως ενδεικτικά παρατηρείται και στην Σ11: «Μία σιωπηλή λοιπόν καθημερινότητα που είχε και μία ομορφιά συλλογικής αλληλεγγύης αν το θέτε και υπάρχει ακόμα κάτι τέτοιο» (Σ1). Οι ενδείξεις αλληλεγγύης δεν περιορίζονται μόνο σε ατομικό επίπεδο αλλά διευρύνονται και σε επίπεδο ατόμου-φορέα. Ένας συμμετέχων, επιχειρηματίας στον χώρο της εστίασης, ιδιοκτήτης καφενείου, που δραστηριοποιείται στην περιοχή του Λάκκου αναφέρει πως στο ξεκίνημα του, τον αγκάλιασαν, τον στήριξαν τον βοήθησαν να αναπτυχθεί οι κάτοικοι της περιοχής, οι καλλιτέχνες και οι επισκέπτες

της γειτονιάς : «Μας αγκάλιασε τόσο πολύ η γειτονιά, που ουσιαστικά εμείς ήμασταν μία φωνή… Σαν ένα δέντρο με ώριμα μήλα που κάπου χτυπάει και πέφτουν όλα μαζί» (Σ2).

Θεματική ενότητα 2: Η ιστορία του Λάκκου μέσα από τις αφηγήσεις

2.1.Η γνώση των φορέων και των κατοίκων για την ιστορία του Λάκκου

Σχέση συμμετεχόντων με τον Λάκκο

Μόνιμοι παλαιοί κάτοικοι	4	Σ11, Σ8, Σ10, Σ7,
Πρώην κάτοικοι	4	Σ3, Σ1, Σ4, Σ12
Νέοι κάτοικοι	1	Σ9
Καλλιτέχνες	5	Σ9, Σ6, Σ3, Σ1, Σ12
Επιχειρηματίες	5	Σ7, Σ2, Σ3, Σ13, Σ6
Εργαζόμενοι	3	Σ1, Σ8, Σ14

Εγχειρήματα συμμετεχόντων που σηματοδοτούν αλλαγές

Καταστήματα εστίασης	**Χώροι τέχνης**	**Δράσεις αλληλεγγύης**	**Εθελοντικές δράσεις πολιτισμού**
Καφενείο: ο Λάκκος (Σ2)	Μουσείο παραδοσιακών μουσικών οργάνων: Θύραθεν (Σ6)	Εθελοντικό εξεταστήριο (Σ4)	Βιτρίνα (Σ5)
Ταβέρνα: Βουρβουλάδικο (Σ7)	Χωρομορφές (Σ3, Σ1)	Άτυπα δίκτυα φροντίδας & αλληλεγγύης (Σ1, Σ8, Σ9, Σ10, Σ11, Σ4)	Λάκκος project Σ12, Σ2)
	Θεατροδρόμιο (Σ1)		

Όλοι οι συμμετέχοντες, κάτοικοι, επιχειρηματίες, εργαζόμενοι και καλλιτέχνες γνωρίζουν άλλοι περισσότερα και άλλοι λιγότερα στοιχεία για την ιστορία του Λάκκου. Οι κάτοικοι που διαμένουν στον Λάκκο γνωρίζουν τουλάχιστον ελάχιστα πράγματα για το παρελθόν και την ιστορία του, όπως την ταύτισή του με τα ρεμπέτικα και με έναν γενικότερο κακόφημο στιγματισμό που σχετίζεται με την πορνεία, με τη χρήση ουσιών, κυρίως κάνναβης (Σ2,3,5,9,12,14). Η ρεμπέτικη μουσική δημιουργήθηκε από τη σύνδεση των κρητικών και των μικρασιάτικων αποτυπώνοντας την πολιτισμική ταυτότητα της εποχής: «Απλώς ο Λάκκος είχε μία τελείως διαφορετικά κατάσταση σε σχέση με τα άλλα τρία σημεία, πολιτισμικά, μουσικά, έγινε μία μίξη, δηλαδή το ρεμπέτικο. Έγινε μίξη η μουσική που ήρθε από τη μικρά Ασία με τα κρητικά. Χαρακτηριστικά το ιδίωμα είναι μοναδικό, τα ταμπαχανιώτικα της Πλάκας που λένε τραγούδια, που είναι μία μίξη μικρασιάτικα με κρητικά» (Σ2).Ο Λάκκος του παρελθόντος ήταν γνωστός ως κακόφημη και επικίνδυνη γειτονιά, ως στέκι ναρκομανών και τραβεστί: «Ήταν επικίνδυνη γειτονιά εδώ δεν ήταν έτσι τώρα είναι κάπως πιο ήσυχη αλλά ήταν στέκι των τραβεστί πιάτσα δηλαδή σαν να λέμε Συγγρού κάτι τέτοιο ακριβώς το ίδιο πράγμα που ήτανε αρκετά άσχημη εικόνα» (Σ7), με πολλά περιστατικά θανάτων τοξικοεξαρτημένων σε κοινή θέα (Σ4,7). Η φθίνουσα πορεία του Λάκκου συνδέεται με τη φυγή του συντάγματος πεζικού και με την υπερβολική φτώχεια, που οδηγούσε στην παρανομία (Σ4).Υπάρχουν, βέβαια, και ορισμένοι, ιδίως οι μόνιμοι κάτοικοι και οι άμεσα εμπλεκόμενοι με τον εξευγενισμό, οι οποίοι γνωρίζουν πάρα πολλές πληροφορίες για το παρελθόν του τόπου (Σ1,2,7,12).

Η μαρτυρία μιας κατοίκου κλειδί, της ιδιοκτήτριας της ταβέρνας Β. δίνει επιπρόσθετες πληροφορίες ιστορικές και κοινωνικές, μέσα από τις προσωπικές συγκινητικές τις διηγήσεις, για τις δυσκολίες και για την ανέχεια των κατοίκων στο παρελθόν μέσω των οποίων υπογραμμίζεται και η έντονη διάκριση που υπέστησαν οι κάτοικοι που έμεναν σε αυτή την περιοχή (Σ7). Η πλειονότητα των συμμετεχόντων τονίζει τη φτώχεια ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της περιοχής, ιδίως στα μεταπολεμικά χρόνια (Σ1,4,12,14). Υπάρχουν αναφορές που πιστοποιούν πως όλα τα αρνητικά γνωρίσματα και οι δραστηριότητες που σχετίζονται με το παράνομο και το παραβατικό στοιχείο ευδοκιμούσαν στην περιοχή μέχρι τον μεσοπόλεμο. Είναι οξύμωρο και αντιφατικό το γεγονός πως παρά τις ολοφάνερες δυσλειτουργίες που

επέφεραν βοηθούσαν, με την κοινωνιολογική χρήση του όρου, στη λειτουργία του συστήματος, στην ισορροπία, δηλαδή στην επιβίωση του, διότι καθιστούσαν την περιοχή βιώσιμη για τους κατοίκους και παράλληλα ενσωμάτωναν πολιτισμικό πλούτο, μέσω της τέχνης, των συλλογικών συγκεντρώσεων και της αρμονικής και αλληλέγγυας συμβίωσης: « Όμως μέσα στον Λάκκο και μέχρι αν ξέρω καλά μέχρι το 1964, πολλοί πιστεύουν ότι η Χούντα το διέλυσε το Λάκκο νωρίτερα με το διάταγμα για τα χαμαιτυπεία. Κάποια στιγμή στο μεσοπόλεμο όλα τα πορνεία, όλα τα χασισοποτεία, όλοι οι τεκέδες, όλα τα ρεμπέτικα. Λειτουργούσαν και μέσα στην κατοχή. Γιατί και μέσα στην κατοχή γενικότερα η Κρήτη δεν πείνασε. Είχαν κατέβει ρεμπέτες εδώ. Αλλά και ένας οργασμός τέχνης, παραγωγής. Ξέρω πάρα πολλές ιστορίες από ανθρώπους που την έχουν ζήσει, που είναι όλοι Ηρακλειώτες, όπως σας είπα η μητέρα μου μου είπε αν ονομάσεις το μαγαζί Λάκκο εγώ δεν μπαίνω μέσα, αλλά και από ανθρώπους που έχουν ζήσει στο Λάκκο, νοικοκυραίους σε εισαγωγικά μέχρι πρόσφατα ζούσαν φοβερά αρμονικά και ο ένας στήριζε τον άλλον. Ξέρω ορφανά που έχουνε μεγαλώσει από το μπαξίσι, τον Αντώνη, από το μπαξίσι που έδιναν οι πόρνες στη μητέρα του Αντώνη, γιατί πήγαινε κάθε μέρα στον Καράβολα και μάζευε τα ξημερώματα τα 40 κύματα με ένα μπουκαλάκι και τους το έδινε για καλή είσπραξη… Κάποια στιγμή με τον συντηρητισμό της εποχής, μεταπολεμικά, με τον υπερσυντηρητισμό τη δεκαετία του 1960 λίγο πριν έμεινε, στη Χούντα κυνηγήθηκε πάρα πολύ όλο αυτό. Μέχρι και το 1980 υπήρχαν μικρές φωτίτσες. Δηλαδή υπήρχαν κάτι καφενεία που ήταν underground, υπήρχαν αυτό που σηματοδοτούσε η παρανομία τη δεκαετία του 1960, αυτό που σηματοδοτούσε την ελευθερία αργότερα. Μέχρι κάποια στιγμή μέσα στη χούντα και μέχρι το 2010,11,12, δεν υπήρχε η λέξη Λάκκος. Ήταν τόσο στιγματισμένη που όλος ο κόσμος που έλεγε πού είναι αυτό, έλεγαν στο παλιό υγειονομικό.» (Σ2). Σχετικά με την πορνεία, που ήταν καίριο στοιχείο του Λάκκου, αναφέρεται ότι ήταν τακτικός ο ιατρικός τους έλεγχος. Το πελατολόγιο τους ήταν ο στρατός, ο στόλος και οι επιφανείς Ηρακλειώτες. Με ειδικό ψήφισμα επιτράπηκε η είσοδος των ενδιαφερόμενων από μη εμφανές σημείο. Την περίοδο της Χούντας έκλεισαν τα πορνεία και οι ιερόδουλες απομακρύνθηκαν από την περιοχή, μετακόμισαν αλλά συνέχισαν να την επισκέπτονται: «Οι πόρνες εξεταζόταν κάθε Τρίτη και Πέμπτη και τότε μπορείτε να φανταστείτε ουρές, ουρές! Μου έκανε εντύπωση! Οι πόρνες της εποχής εξετάζονταν τακτικά και είχαν πελάτες στρατιώτες, φαντάρους, ναύτες και επιφανείς ντόπιους. Τόσες πολλές ήτανε! Το πελατολόγιό τους ήταν ο στόλος, η αμερικάνικη βάση και το

καλό Ηράκλειο, έγινε ψήφισμα στην Κρητική Πολιτεία όπου μπορούσε κάποιος να μπει χωρίς να τον δούνε από τα τείχη. Είχανε μέσα τις πόρνες, τα μαγαζιά με μουσική και τραγούδια που στις δικές μου εποχές ήταν η Πολύ Πάνου που έδενε και έπαιρνε. Αυτές ντυνόντουσαν με τις ρόμπες τους και τα φτερά τους και όλα αυτά, βαφόντουσαν, και όλοι από το καλό Ηράκλειο, εδώ ήταν πελάτες και μετά ήταν θαμώνες στο μαγαζί του πατέρα μου. Τα πορνεία κλείσανε επί χούντας αλλά επειδή η περιοχή ήτανε Χ και είχανε μάθει και τους γειτόνους και δεν τους πολεμούσανε, φύγανε σκόρπισαν σε όλη την Ελλάδα και κάποιες που μείνανε αναγκάστηκαν τα πορνεία τους να είναι στα Δειλινά, στο λιμάνι, κρατούσαν όμως στη γωνιά αυτή εδώ το στεκάκι για να έρχονται να ξεκουράζονται. αλλά αρχίζει να αδειάζει η γειτονιά και να ερημώνονται όλα τα σπίτια, έφυγαν, έριξαν πέτρα πίσω τους, δεν θέλανε ξανά να είναι σε αυτή τη γειτονιά, φύγανε σε άλλες πόλεις, σε άλλες χώρες…» (Σ7).

Η ζωή στον Λάκκο ήταν ένα συνονθύλευμα προσφύγων της εποχής αλλά και ντόπιων Ηρακλειωτών που δημιούργησαν μια κοινωνία με τα στέκια και με τα ρεμπέτικα που αποτύπωνε την κληρονομική τους κουλτούρα, την οποία και έφεραν από τον τόπο τους χωρίς να χαρακτηρίζεται από τους ίδιους ως «παρακμιακή» ή «περιθωριακή». Οι απλοϊκοί και οι περιθωριακοί άνθρωποι συμβίωναν αρμονικά: «Από την περίοδο της Μικρασιατικής καταστροφής, της Προσφυγιάς άρχισαν να έρχονται άνθρωποι πρόσφυγες το κατοίκησαν. Υπήρχαν και παλαιοί Ηρακλειώτες βέβαια μέσα. Αυτό είχε δημιουργήσει ένα μείγμα αστικής ρεμπέτικης. Έχει και ιστορία στο ρεμπέτικο ο Λάκκος. Είχανε στέκια ρεμπέτικα. Τεκέδες, οίκων ανοχής, μία τέτοια ιστορία. Βέβαια, παράλληλα, με την απλή ζωή των ανθρώπων. Δεν ήταν ένα περιθωριακό μέρος. Όλο αυτό ήταν κομμάτι της ζωής τους. Ήταν οι μικροαγορές του…. Γνωρίζω πως ήταν σε μίξη η απλή ζωή μαζί με περιθωριακούς ανθρώπους που έφτασε πιθανότατα και σε μία παρακμή όλη αυτή η ζωή» (Σ1). Οι ασχολίες των κατοίκων της περιοχής περιορίζονταν στις αγροτικές εργασίες και στα σταφιδεργοστάσια του Μελισσείδη, που βρίσκονταν στη σημερινή περιοχή του Καράβολα, που εδράζει στην παραλιακή της πόλης. Οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Λάκκου έγιναν στη συνέχεια ιδιοκτήτες μανάβικων. Υπήρχε επίσης εκείνη την περίοδο, εκτός από τους ντόπιους και τους πρόσφυγες, και μια μερίδα ανθρώπων, οι οποίοι έρχονταν στην πόλη από την ύπαιθρο αλλά δεν είχαν ούτε που να μείνουν ούτε που να δουλέψουν, για αυτό και έφτιαχναν πάνω στα τείχη από τη Βίγλα μέχρι τον Καράβολα, χαρτόκουτες ή λαμαρίνες και έστηναν τα αυτοσχέδια σπίτια τους. Εκεί έμεναν πάνω

από 200 οικογένειες με πολλά ανήλικα παιδιά, με μονάχα μία βρύση για να πίνουν νερό. Η φτώχεια και η αποστέρηση ήταν έντονα κοινωνικά φαινόμενα στην ευρύτερη περιοχή του Ηρακλείου (Σ7).

Παλαιότερα η πόλη του Ηρακλείου περιλάμβανε τα Λιοντάρια, τον Άγιο Τίτο και τον Άγιο Μηνά ως καίριες περιοχές. Οι υπόλοιπες ήταν όλες μαζί μια παραγκούπολη. Ο Λάκκος επί τουρκοκρατίας ονομαζόταν Σετουρνά και είχε πολλές ιδιορρυθμίες (Σ7). Υπήρχαν δύο πλατείες: η μικρή που ήταν εκεί που βρίσκεται σήμερα η καφετέρια του Βαγγέλη, το κεντρικό δηλαδή καφενείο του Λάκκου, και η μεγάλη πλατεία του Υγειονομικού, όπου έπαιζαν μπάλα τα παιδιά που διέμεναν στη γειτονιά κάτω από το Πολιτιστικό Κέντρο (Σ4). Στη γειτονιά δέσποζε και το μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα, στο οποίο αξιοποιούσαν τον ελεύθερο τους χρόνο τα παιδιά: «Είχε ένα μοναστήρι μέσα του Αγίου Παντελεήμονα με καλόγριες και αν βαριόσουν εδώ, έλεγες πάω και στο Πανάνειο να δω τι γίνεται.» (Σ7). Οι κάτοικοι του Λάκκου τότε ήταν πολύτεκνοι και φτωχοί. Εξαιτίας του νόμου του Παπαδόπουλου γνώριζαν πως αν αποκτούσαν 13ο παιδί θα το βάφτιζε η βασίλισσα, για αυτό και υπήρχαν πολλές οικογένειες με 12 παιδιά. Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν εξαιρετικά δύσκολες. Οι άνθρωποι τρέφονταν κυρίως με ψωμί, λάδι, αλάτι και ζάχαρη. Πολλές οικογένειες δεν είχαν τουαλέτα και αναγκάζονταν να βγουν έξω από το σπίτι, οι επονομαζόμενοι απόπατοι. Δεν υπήρχε νερό, ρεύμα, θέρμανση και αποχετευτικό σύστημα με αποτέλεσμα αλυσιδωτά να δημιουργούνται επιπρόσθετα προβλήματα, πλημμύρες και καταστροφές προσωπικών ειδών: «Το φαντάζεστε μια κοινωνία μέσα στη φτώχεια την πραγματική φτώχεια, υλική την εξαθλίωση δεν υπήρχε τίποτα δεν υπήρχε αποχετευτικό δεν υπήρχε νερό έβαζες σε ένα βαρέλι το γέμιζες, ρεύμα δεν υπήρχε, ζεστασιά δεν υπήρχε και μέσα σ όλα αυτά ο τρόμος μου εμένα ήταν η βροχή. Έπιανε λοιπόν μία βροχή και άρχιζε να κατεβαίνει από το Πανάνειο όλη αυτή η πλημμύρα, τα ποτάμια, αφού δεν είχε τίποτε να τα τραβήξει, αυτά φεύγανε να πάνε στην Αγία Τριάδα να πλήξουν τις υπόλοιπες γειτονίες και μετά να πέσουν στον Καράβολα» (Σ7). Οι άνθρωποι που μεγάλωσαν στον Λάκκο έμαθαν από τους γονείς τους, μέσω της κοινωνικής μάθησης, την ολιγάρκεια. Η φτώχεια και η ανέχεια που βίωσαν ως παιδιά μετατράπηκε σε παράδειγμα προς αποφυγή στο μέλλον, για αυτό άλλωστε και οι περισσότεροι άνθρωποι σπούδασαν: «Πολλά παιδιά πρόκοψαν και έκαναν θαυμάσιες δουλειές και ωραίες οικογένειες, έχοντας βέβαια το παράδειγμα προς αποφυγή, και εργάζονταν οι ίδιοι πάρα πολύ, έτσι, διότι όλο αυτό που ζούσες ήτανε τρομερό, μας

έλεγαν πράγματα τα οποία οι άνθρωποι κάπου θα τα είχαν ακούσει, δηλαδή εγώ μεγάλωσα με τη φράση «ολιγόστευε τις ανάγκες τους» (Σ7).

Την εποχή εκείνη υπήρχε σχολείο, το οποίο πρωτύτερα ήταν νεκροταφείο επί Οθωμανών. Στη συνέχεια μετατράπηκε σε σχολή τυφλών κι έπειτα σε ακαδημία, τον πρόδρομο των σημερινών παιδαγωγικών σχολών. Εκεί, πήγαιναν όσοι ενδιαφέρονταν να ακολουθήσουν το επάγγελμα του δασκάλου. Μετά, στεγάστηκε στο ίδιο σημείο το 5ο Δημοτικό Σχολείο, όπου φοιτούσαν μαθητές από το Μπεντένι και από τον Λάκκο. Κατά την έναρξη της λειτουργίας του σχολείου ήταν υποχρεωμένοι όσοι διέμεναν στην ευυπόληπτη γειτονιά του Αγίου Μηνά να γράψουν εκεί, στο 5ο, τα παιδιά τους. Σε πολύ σύντομο όμως χρονικό διάστημα έσπευδαν να κάνουν μεταγραφή θεωρώντας τις συνθήκες ακατάλληλες και χαμηλότερου επιπέδου. Η αυλή του σχολείου επικοινωνούσε με ένα συρματόπλεγμα με τη Στέγη Ανηλίκων, όπου εκεί συναθροίζονταν τα εγκαταλελειμμένα, άπορα απροστάτευτα παιδιά καθώς και τα τέκνα ιεροδούλων. Τα παιδιά αυτά διδάσκονταν επίσης στο ίδιο σχολείο. Οι περισσότεροι κάτοικοι της εποχής διέμειναν έστω για λίγο χρονικό διάστημα στον Λάκκο προκειμένου να φοιτήσουν τα παιδιά τους στο σχολείο: «Πέρασε όλη η Κρήτη από το Λάκκο για να πάει σε ένα σχολείο». Το κτίριο Πανάνειο, το υγειονομικό, που σήμερα ερειπώνει χτίστηκε με την οικονομική συμβολή της πλούσιας γυναίκας του Πανανού, της Αθηνάς. Η αρχιτεκτονική του βασίστηκε στα πρότυπα των νοσοκομείων και των ξενοδοχείων. Ήταν το πρώτο μεικτό νοσοκομείο, για μουσουλμάνους και για χριστιανούς (Σ5). Συμπεραίνεται ότι η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται πέρα από την οικονομική δυσχέρεια από τις έντονες ταξικές διαφορές και τη συνεχόμενη αλλαγή και εκμετάλλευση των κτιρίων (Σ7).

Η στιγματοποίηση της περιοχής ως κακόφημης και αποκλεισμένης επέφερε αλλαγές στην εικόνα του Λάκκου, όπως το κλείσιμο των καταστημάτων που πρωτύτερα εξυπηρετούσαν τους φαντάρους. Η παρουσία αθίγγανων και αλβανών χαρακτήρισε την περιοχή τη δεκαετία του 1980 και του 1990. Η Αρχιεπισκοπή συνέβαλε στην εκκαθάριση της περιοχής. Τα καταστήματα άρχιζαν να κλείνουν και οι άνθρωποι να εγκαταλείπουν τα σπίτια τους, ρίχνοντας μαύρη πέτρα πίσω τους. Στη συνέχεια ήρθαν και εγκατάσταθηκαν σε κάποια από αυτά οι Ρομά, οι οποίοι σύμφωνα με τις μαρτυρίες έφεραν αναστάτωση και δημιούργησαν επιπρόσθετες δυσλειτουργίες: «Αυτά τα στενά είναι ερειπωμένα, τα σπίτια ρημαγμένα, οι άνθρωποι έφυγαν, πήγαν αλλού, δεν θέλαν να γυρίσουνε. Και αρχίζει να ζει για μένα την παρακμή. Κλείσανε

τα μαγαζιά, δεν υπήρχε τίποτε, μόνο εμείς είχαμε μείνει. Και σιγά σιγά, ερημώθηκε αυτό το πράγμα. Ήταν και το σχέδιο πόλης που ήταν ρυμοτομούμενη η περισσότερη γειτονία, δεν μπορούσαν να ανεγερθούν. Σε αυτό λοιπόν το ρημαδιό έρχονται οι Ρομά, γύφτοι οι οποίοι βρίσκουνε ξέφραγο αμπέλι και εγκαθίστανται μέσα σε αυτά τα σπίτια, αρχίζει η παρακμή χειρότερα, γρουσουζιά, βρωμιά, καυγάδες, δηλαδή ότι ήτανε και χειρότερα. Τώρα έχουν φύγει, αρκετά από αυτά έχουν πουληθεί» (Σ4,7).

Παρά τον κακόφημο χαρακτήρα της περιοχής υπογραμμίζεται η κοινωνική και η συναισθηματική συνοχή των κατοίκων, το δέσιμο, η συνδιαλλαγή που εντοπίζεται σε πολιτισμικές συνήθειες των κατοίκων κατά τη συγκέντρωσή τους, όπως οι βεγγέρες: «Θέλω να πω ότι ο Λάκκος μπορεί να ήταν κακόφημη περιοχή τότε, αλλά οι άνθρωποι που ζούσανε εκεί ήταν κοινωνικά, συναισθηματικά, ήταν όλοι δεμένοι μεταξύ τους. Δηλαδή στα σπίτια γύρω γύρω γνωριζόμασταν όλοι. Και πολλά βράδια μαζευόμασταν πολλές παρέες. Κάναμε τις λεγόμενες βεγγέρες. Δεν υπήρχε τότε τηλεόραση ούτε κινητό. Το πολύ πολύ κάνα σπίτι να είναι κάνα ραδιάκι μικρό να ακούει τις ειδήσεις. Η βεγγέρα ήταν από τις καλύτερες αναψυχές, εκείνα τα χρόνια. Ανταλλάσσοντας πληροφορίες, κάνοντας καλαμπούρια, γέλιο και μετά νυστάζαμε και πηγαίναμε για ύπνο» (Σ4). Οι κοινές στιγμές, ο συλλογικός εορτασμός, το μοίρασμα, το παιχνίδι και η αγνότητα παραμένουν οι καίριες συγκινητικές αναμνήσεις της εποχής, όσων την βίωσαν, παραγκωνίζοντας τις κακουχίες: «Θα πρέπει να σου πω κάτι που είναι πολύ συγκινητικό αλλά είναι αλήθεια. Στον παλιό Λάκκο που τον έζησα, κάθε Χριστούγεννα, την παραμονή των Χριστουγέννων, την παραμονή της πρωτοχρονιάς, την παραμονή των Φώτων, τρία ή τέσσερα άτομα, φίλοι, παιδικοί φίλοι, εγώ, ένας πρώτος μου ξάδερφος και άλλοι δύο, μεταξύ των οποίων και ο άντρας της Αθηνάς ο Σπύρος, γυρίζαμε με τη φάτνη και λέγαμε τα κάλαντα, σε όλα τα σπίτια. Και μας δίνανε κάτι σε δραχμές τότε. Τα μοιράζαμε και πήγαινε ο κάθε ένας και έπαιρνε ό,τι παιχνιδάκι ήθελε. Και θυμάμαι τότε ότι λέγαμε τα κάλαντα και για χρόνια εγώ έπαιζα κάτι λεγόμενα ζήλεια. Ήταν καπάκια από βερνίκια παπουτσιών. Τα' χα τρυπήσει στη μέση με μια πρόκα, έβαλα ένα κορδόνι, κόμπο τα' δεσα, τα χτυπούσα και ήταν σαν μια μικρή ορχήστρα με τα κάλαντα, τα λεγόμενα ζήλεια. Όλα τα παιδικά παιχνίδια τα ζήσαμε εκεί: κρυφτό, κυνηγητό, τυφλόμυγα, με τα κουκιά, μπίλιες, πόντους. Αυτά πάνε όλα. Αυτά πέθαναν.» (Σ4). Βασικό συστατικό του Λάκκου της παλιάς εποχής ήταν η αγάπη, που ξεχείλιζε παρά τη φτώχεια: «Ναι αλλά είχα αγάπη όμως! Μοιραζόταν αυτή η φτώχεια. Αν λείπει η αγάπη. η μιζέρια φέρνει

αυτήν την εξαθλίωση στις σχέσεις» (Σ4), «Δεν είναι φτώχεια μεγαλύτερη από το ψωμί γιατί εγώ μεγάλωσα σε ένα σπίτι που ο πατέρας μου δούλευε σαν το μαύρο εκείνο το καρότσι, όταν πέθανε και τον είδα γυμνό είχε εδώ μία τομή και από δω άλλη μια απ' το σκοινί, που μου θύμισε τον εσταυρωμένο. Ναι αλλά είχα αγάπη όμως! Μοιραζόταν αυτή η φτώχεια.»(Σ7).

Αναφέρεται από ορισμένους συμμετέχοντες και το συγγραφικό έργο του Γιάννη Ζαϊμάκη (χ.χ., 1995,1999), ο οποίος ασχολήθηκε εντόνως με την ιστορία του Λάκκου. Από αυτό έχουν αντλήσει οι κάτοικοι, που δεν έζησαν την περίοδο εκείνη ώστε να είναι οι ίδιοι μάρτυρες, πληροφορίες για όσα συνέβαιναν γύρω από το πάρκο, για το τζαμί που υπήρχε στην περιοχή που βρίσκεται σήμερα το καφενείο του Λάκκου, για το χαμάμ και για τον τεκέ, που βρισκόταν στη θέση του σημερινού καινούριου θεάτρου, όπου και κάπνιζαν χασίς καθώς και για τους ανέγγιχτους (untouched), στο φούρνο, δίπλα στο καφενείο (Σ5, 12).

2.2. Οι αντιλήψεις για το παρελθόν της γειτονιάς και για τις μεταβολές που οδηγούν στη σημερινή της εικόνα.

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες θεωρούν ότι ο Λάκκος υπήρξε μία γκετοποιημένη, στιγματισμένη και περιθωριοποιημένη γειτονιά. Ο Λάκκος παλαιότερα ήταν, εκτός από το κέντρο της ρεμπέτικης μουσικής, πόλος έλξης ανθρώπων που κάπνιζαν χασίς στους τεκέδες κι επιπλέον ένας χώρος όπου ανθούσε η πορνεία, έχοντας το στίγμα της κακόφημης περιοχής (Σ2,6,12,14). Το χαμηλό βιοτικό και μορφωτικό επίπεδο, που χαρακτήριζε την περιοχή τονίζεται από ορισμένους πως έχει αλλάξει και αντικατασταθεί με την ανάπτυξη του πνευματικού επιπέδου στο παρόν, λόγω της μόρφωσης και της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης των κατοίκων τα τελευταία 40 με 50 χρόνια. Αναντίρρητα η φτώχεια και η αποστέρηση δεν είναι στα επίπεδα που βρίσκονταν παλαιότερα (Σ3,4,7,12,14): «Αυτό όμως δεν είχε να κάνει τίποτα με το πως είναι σήμερα…είχε παραβατικότητα, υπήρχε πάρα πολύ βρωμιά, οι περιουσίες ήταν αναξιοποίητες (Σ2).

Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων έχει θετική εικόνα για τις μεταβολές που συντελούν στη σημερινή εικόνα της περιοχής. Η μεταβολή της σημερινής εικόνας σχετίζεται με την απαλλοτρίωση παλαιών οικιών, με τη δημιουργία καταστημάτων (μαγαζιά, ουζερί) και με την πολιτιστική προβολή της περιοχής μέσω του Lakkos project και καθημερινών εκδηλώσεων που λαμβάνουν χώρα κατά την καλοκαιρινή

περίοδο (Σ1,2,4,7,12). Ένας συμμετέχοντας εξαίρει την καταλυτική συμβολή του καφενείου στη διατήρηση της ανάμνησης του Λάκκου μέσω της προβολής του στο νεανικό κοινό: «Δεν έχει καμία σχέση ο Λάκκος σήμερα. Ευτυχώς που έχει ο Βαγγέλης το μαγαζί, μαζεύει κόσμο, νεολαία και έχει και την ανάμνηση του Λάκκου. Αν δεν υπήρχαν τα μαγαζιά, ο Λάκκος θα ήταν μία ανάμνηση. Έχουν φύγει όλοι οι γηραιότεροι» (Σ2,3,4).

Οι παλαιότεροι κάτοικοι που έχουν ζήσει την ιστορία του Λάκκου εμπειρικά και βιωματικά και οι άνθρωποι της τέχνης που ενδιαφέρονται για την έκφραση του πολιτισμού σε περιοχές ευνοϊκές, δηλαδή χαρακτηριστικές και παραδοσιακές που αποπνέουν την ταυτότητα μιας άλλης εποχής, δραστηριοποιούνται με στόχο να προσφέρουν στην περιοχή (Σ1,2,3,4,5,6,12). Γίνεται μία καινοτόμα προσπάθεια από έναν γιατρό, νευροχειρουργό, ο οποίος μεγάλωσε στον Λάκκο και επιθυμεί να προσφέρει δωρεάν τις ιατρικές του γνώσεις και συμβουλές. Η προσπάθεια αυτή, παρά τις γραφειοκρατικές δυσκολίες που έχει συναντήσει, έχει αγκαλιαστεί από την Αρχιεπισκοπή (Σ4). Ένας άλλος συνεντευξιαζόμενος παρατηρεί περισσότερη οικονομική δραστηριότητα στον τόπο εν συγκρίσει με την παλιότερη εποχή. Μάλιστα κι ο ίδιος έχει συμβάλλει ουσιαστικά σε αυτή την οικονομική αναβάθμιση μέσω της επιχείρησης εστίασης που διατηρεί στην περιοχή, τονίζοντας ότι έχει προσελκύσει αρκετό κόσμο και ιδίως τις νέες γενιές: « Στο μαγαζί μου στο Λάκκο έχω το βράδυ 95% Έλληνες τουρίστες. Το μεσημέρι… συγγνώμη… έλληνες πελάτες.. το μεσημέρι είναι 80% έλληνες 20% τουρίστες. Το βράδυ έρχονται τουρίστες. Τους στέλνουν γύρω γύρω από τα ξενοδοχεία στο μαγαζί μας» (Σ2).

Αξιοσημείωτη για την πολιτισμική αναβάθμιση του Λάκκου είναι τόσο η δημιουργία του καλλιτεχνικού πολυχώρου Βιτρίνα art space όσο και η δημιουργία του μουσείου. Ο πολυχώρος Βιτρίνα έχει κοινωνικό χαρακτήρα και δραστηριοποιείται ποικιλοτρόπως, με παζάρια, με εκθέσεις ζωγραφικής και γλυπτικής, με εργαστήρια και σχετικά projects ζωγραφικής και ελεύθερης έκφρασης για παιδιά και για ενήλικες, με μουσικές εκδηλώσεις, με εναλλακτική γυμναστική και προσδοκά να αναπτύξει τις δράσεις αυτές περαιτέρω, με τη διοργάνωση σεμιναρίων και φεστιβάλ: «Είναι ένας χώρος κοινωνικού ενδιαφέροντος, Στον οποίο κάνουμε διάφορες δράσεις, κάνουμε εκθέσεις ζωγραφικής, κάνουμε παζάρια και art παζάρια αλλά και second hand για οτιδήποτε ζητηθεί δίνεται ο χώρος. Έχουμε κάνει διάφορες δράσεις, όπως κοινωνιόδραμα. Συζητήσεις έχουνε γίνει για την ενέργεια, εκθέσεις γλυπτικής. Από

αυτά που θυμάμαι τώρα κι εγώ, λέω συνειρμικά. Και τώρα αυτήν την περίοδο έχουμε κάποια σταθερά μαθήματα που είναι ζωγραφική έκφραση παιδιών, ελεύθερη έκφραση όμως, σε χαρτί αλλά σε μεγάλες επιφάνειες και με διάφορα μέσα, Κάθε Δευτέρα 5-7. Έχουμε επίσης μαθήματα γιόγκα 2 φορές τη βδομάδα και έχουμε και 1 φορά τη βδομάδα κάθε Τετάρτη για ενηλίκους ζωγραφική ελεύθερη έκφραση όμως με θεματολογία, με καθοδηγήτρια πάλι κάποια εικαστικό, που έχουμε κάποια θέματα, όπως για παράδειγμα τώρα αυτή τη βδομάδα θα δουλέψουμε το χάικου, τα ποιήματα αυτά τα μικρά τα γιαπωνέζικα που εκφράζουν μία έννοια μέσα σε πολύ λίγους στίχους. Επίσης, το Σάββατο που μας πέρασε κάναμε το art therapy café το οποίο πήγε πάρα πολύ καλά. Μέσα από το φλιτζάνι δηλαδή να μπορεί κάποιος να δει, να διαβάσει μόνος του και με βάση αυτά που διαβάζει να γίνει κάποια ερμηνεία, μα καθοδηγήτρια μία σύμβουλο ψυχικής υγείας. Και γενικά θα διοργανώσουμε πολλά σεμινάρια τώρα φέτος, όπως και κάποιες μουσικές εκδηλώσεις που κάναμε πέρυσι, γιατί κι εγώ ασχολούμαι με το κλασικό τραγούδι. Είχαμε κάνει μία δράση που ήταν έκθεση ζωγραφικής και ταυτόχρονα είχαμε και παρουσίαση κάποιων κλασικές άριες τη μία μέρα και κάποια μουσικά αφιερώματα την άλλη. Επίσης, και αυτό το ενθαρρύνουμε, δηλαδή, το να γίνεται ένα παζάρι, μία έκθεση και να υπάρχει ένα event ταυτόχρονα μουσικό ή με dj ή να τραγουδάνε ή με οτιδήποτε μπορεί να οργανώσει κάποιος και χορό, εδώ δηλαδή γιατί υπάρχει και ένας χώρος πλακόστρωτο» (Σ5). Η ιδρύτρια της Βιτρίνας αναφέρεται και στην εκκίνηση της λειτουργίας, στην ιδέα που την ενέπνευσε κατά την περίοδο του κορονοϊού λόγω της έντονης ανάγκης της για έκφραση και για διαφυγή να δημιουργήσει έναν ανάλογο χώρο. Ξεκίνησε με performances μαζί με μία εικαστικό και στη συνέχεια βρήκε τον συγκεκριμένο χώρο, που την έκανε να οραματιστεί τη συνέχεια του εξαιτίας της κεκρυμμένης ζωντάνιας και της σχεδόν μυστικιστικής ενέργειας που διέθετε, η οποία την συγκίνησε: «Έτσι γεννήθηκε η ιδέα για τη δημιουργία ενός χώρου εικαστικής συναλλαγής, με έντονο το στοιχείο της αλληλεγγύης και της αλληλεπίδρασης: Ο χώρος από μόνος του απέπνεε μία ζωντάνια, γιατί υπήρχε και ένα καφέ, υπήρχε και μία μουριά, υπήρχε ένα έτσι ένα μικρό κασελάκι με λουλούδια και ένα φαναράκι που άναβε πάντα το βράδυ. Και έτσι ο χώρος έστω και άδειος, την ανθρώπινη παρουσία μπορούσε κανείς να την διαβάσει μέσα από την πότη, τα στοιχεία αυτά της πόλης, του αστικού εξοπλισμού, και τα δέντρα εννοείται, οπότε, για κάποιο λόγο αυτό εμένα κάπως με συγκίνησε. Μου άρεσε που ο χώρος είχε μία σχέση με το έξω, δεν ήταν ένας υπόγειος χώρος πιο εσωστρεφής ας πούμε. Κάπως συνδέθηκε με την ανάγκη

των καλλιτεχνών τότε για έκφραση και ειδικά για τους νέους ανθρώπους, οι οποίοι λέω τώρα ένα παραπάνω θα είχανε μία μεγάλη δυσκολία στο να εκφραστούνε, οπότε είπα ότι θα ήταν ωραίο να υπάρχει ένας χώρος που να έχει και έναν κοινωνικό χαρακτήρα και να μπορεί κάποιος έτσι με ένα μικρό, πώς να το πω , με μία ανταλλαγή, έτσι το κάναμε: Να μου αφήνουν ένα έργο και εγώ να τους δίνω το χώρο. Να υπάρχει μία σχέση η οποία να μπορεί ο άλλος να ανταπεξέλθει σε αυτό. Και έτσι ξεκίνησε και γενικά επειδή έχω στο μυαλό μου ότι εμένα δεν μου αρέσει να κάνω πράγματα μόνη μου. Θέλω να υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι τριγύρω, δηλαδή να μπορώ να τα μοιράζομαι, ξεκίνησα με αυτόν τον τρόπο να λειτουργώ τη Βιτρίνα έτσι λίγο στην αρχή πήγαινα… θέλω να πω… Δεν αφιέρωσα όλο μου το χρόνο γιατί έχω και πρωινή εργασία και την κόρη μου. Την άφησα να κυλήσει κάπως μόνη της». Η συγκεκριμένη συμμετέχουσα της έρευνας επιβεβαιώνει τον εξευγενισμό του Λάκκου, εστιάζοντας στην πολιτισμική αναβάθμιση που αντικατέστησε τον παλαιότερο υποβαθμισμένο χαρακτήρα της περιοχής και στα μοναδικά συνδυαστικά στοιχεία του τόπου αυτού: «Είναι μία περιοχή που συνομιλεί και με το πολιτιστικό, έχει και το κομμάτι της διασκέδασης, έχει και το κομμάτι της ιστορίας του αυτός ο τόπος εκεί όπως ήτανε, δημιουργήθηκε και τώρα αρχίζει και αποκτά έναν άλλο χαρακτήρα ενός τμήματος της πόλης υποβαθμισμένου που σιγά σιγά αναπτύσσεται» (Σ5). Το μουσείο παράγει πολιτισμό μέσω της παροχής εκπαιδευτικών σχετικών προγραμμάτων και άλλων δράσεων, που αναλύονται εκτενώς στην ενότητα 3.3.«Οι δραστηριότητες που παρέχουν οι κοινωνικοί φορείς, οι φορείς πολιτισμού και αλληλεγγύης» (Σ6).

Παρατηρείται, συμπερασματικά, έντονη καλλιτεχνική και πολιτιστική δραστηριότητα τα τελευταία χρόνια από ιδιώτες που συμβάλλουν στη μεταβολή της εικόνας του Λάκκου αφήνοντας πίσω το κακόφημο παρελθόν. Μία παλιά κάτοικος, που ασκεί το επάγγελμα του ηθοποιού, επέστρεψε στον τόπο που γεννήθηκε και μεγάλωσε, έγινε ιδιοκτήτρια των Χωρομορφών δημιουργώντας μία κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση με θεατρικό εργαστήρι και με κουκλοθέατρο, κάνοντας μία προσπάθεια να συνδράμει και εκείνη στην πολιτισμική άνοδο του τόπου της: «Λοιπόν έχουμε θεατρικά εργαστήρια για παιδιά και εφήβους, κουκλοθέατρο για ενηλίκους που θα ξεκινήσει σε λίγο, χορωδία, παραδοσιακούς χορούς και μία ψυχοθεραπευτική ομάδα» (Σ3).

Κρίνεται σκόπιμο σε αυτό το σημείο να γίνει μία αναφορά και στο Β., στην ταβέρνα της περιοχής, η οποία εξυμνείται ως χώρος άνθησης του ρεμπέτικου και συνάντησης

που συνδέει έως και σήμερα τους κατοίκους μεταξύ τους αλλά και με τις θετικές αναμνήσεις του παρελθόντος. Ο πατέρας της συνεντευξιαζόμενης ήταν άνθρωπος του μεροκάματου και ασχολιόταν με την κοπή και με τη διανομή του πάγου την παλαιότερη εποχή του Λάκκου, όπως αυτή περιγράφθηκε αναλυτικά στο παραπάνω υποκεφάλαιο. Όντας κουρασμένος και απογοητευμένος από τη σκληρή καθημερινότητα και τη βιοπάλη, αποφάσισε γύρω από μία πέτρα να στήσει τον δικό του χώρο, με μία επιθυμία και ένα όραμα. Άρχισαν να μαζεύονται γύρω του φίλοι και γνωστοί και να διασκεδάζουν με ποτό και τραγούδια. Σιγά σιγά έφεραν κάποιες καρέκλες, τελάρα, μια φουφού και δανείζονταν και το νεοφερμένο τζουντ –μποξ. Με τον καιρό κατάφερε να αγοράσει ένα δικό του. Με σχετικές διασυνδέσεις ξεκίνησαν να καλούν ρεμπέτες από την Αθήνα για μουσικές βραδιές, όπως τον Βαμβακάρη. Έγινε το στέκι των κατοίκων, όπου άνθισε η ρεμπέτικη μουσική (Σ4, 7).

Παρά την ύπαρξη και τη δραστηριοποίηση των πολιτιστικών φορέων ορισμένοι κάτοικοι τονίζουν πως οι αντιθέσεις παραμένουν: «Εκεί που θα βρεις ας πούμε ένα εργαστήρι κεραμικής μια αίθουσα που κάνουν γιόγκα δίπλα ας πούμε είναι ένα ένας οίκος ανοχής» (Σ8). Άλλοι συμμετέχοντες τονίζουν ότι η περιοχή έχει αναβαθμιστεί λόγω της μετεγκατάστασης δικηγόρων, δασκάλων, επιχειρηματιών και γενικότερα ανθρώπων ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Παρά την κοινωνική και πολιτιστική αναβάθμιση την οποία και υπογραμμίζουν πολλοί συμμετέχοντες η ύπαρξη παραβατικών φαινομένων και ιδίως της διακίνησης ναρκωτικών ουσιών και της παρουσίας χρηστών παραμένει, σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες, δεν έχει εξαλειφθεί και συνεχίζει να απασχολεί τους κατοίκους. Τόσο η στάση των αλλοδαπών και των αθίγγανων που μένουν στην περιοχή και η επιφυλακτικότητα τους όσο και η ύπαρξη αστέγων προβληματίζει τους ντόπιους με αποτέλεσμα να παίρνουν αυστηρά μέτρα για την ασφάλεια των παιδιών τους (Σ10,12). Σε γενικές γραμμές παρατηρείται μία βελτίωση στην περιοχή αλλά θεωρείται αρνητική η αύξηση των ενοικίων, η οποία γίνεται αντιληπτή ως μέσο εξαναγκασμού για τη μετακίνηση των κατοίκων (Σ2,12).

Ένας από τους κατοίκους του Λάκκου εκθέτει την έντονη αντίθεση που παρουσιάζεται στον τόπο, ανάμεσα στην ανάπτυξη, που θέλουν να δημιουργήσουν, μέσα από κακής αισθητικής κτίρια και στο χαμηλό κοινωνικό και βιοτικό επίπεδο που υπάρχει ακόμα. Πιστεύει και δε συμφωνεί με την πεποίθηση να γίνει η ιστορία του Λάκκου και όλο του το παρελθόν, ακόμη και οι άνθρωποι που ζουν ακόμα, ένα

μουσειακό κατασκεύασμα: «Η στάση μου είναι ότι το παρελθόν δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται, παντού, αλλά και στον Λάκκο μουσειακά. Αυτή είναι η γνώμη μου. Δηλαδή δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται σαν ένα live μουσείο με κάποιους 70ρηδες και 80ρηδες που κουβαλούν τα πραγματάκια τους από τη λαϊκή πίσω και ταυτόχρονα στήνονται γυάλινα κτίρια στο κέντρο του Λάκκου, παράδειγμα το κτίριο της Περιφέρειας που χτίζεται τώρα, που έχει μετατρέψει και τρελάνει λίγο κουζουλάνει τους κατοίκους εκεί πέρα. Δεν μπορεί να τους αντιμετωπίζουμε σαν να ήτανε ήδη κομμάτι του παρελθόντος» (Σ1). Άλλος συμμετέχοντας τονίζει ότι παρά τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί ο παραδοσιακός χαρακτήρας παραμένει και η ανάμνηση όλων των θετικών γνωρισμάτων της παλιάς εποχής, της ενότητας και της αλληλεγγύης, κατοικούν στην καρδιά των ανθρώπων και διατηρούν τον Λάκκο ζωντανό: «Μέχρι τη σημερινή εποχή το πρόσωπό του έχει έναν τελείως παραδοσιακό χαρακτήρα. Μία ανάμνηση. Τα μαγαζιά που είναι εκεί αυτή τη στιγμή συμβάλλουν στο ότι μαζεύεται κόσμος και κρατάει ζωντανή αυτήν την ανάμνηση. Γιατί, ξέρεις, η ανάμνηση, σβήνει για πάντα, όταν χαθεί μέσα από τις καρδιές των ανθρώπων. Στις καρδιές είναι ριζωμένη, ειδικά στους παλιούς. Η νεολαία δεν τη γνωρίζει. Θυμάμαι τις εποχές, δεκαετία 60΄-70΄, δεν υπήρχε περίπτωση κοντινά σπίτια, γειτόνισσες να ψήσουν φαγητό και να μην πάει η μία στην άλλη ένα πιάτο από το φαγητό της, το λεγόμενο πεσκέσι… Υπήρχε αυτή η αλληλοβοήθεια, η αλληλοεκτίμηση. Δεν υπήρχαν συμφέροντα. Υπήρχε ένα συναισθηματικό δέσιμο, το οποίο διατηρήθηκε με τα παιδιά τους τις επόμενες γενιές» (Σ4).

Συνοψίζοντας οι παράγοντες που συνέβαλαν στην αλλαγή του Λάκκου μέσα από τις βιωματικές εμπειρίες των κατοίκων είναι: η βελτίωση του μορφωτικού και βιοτικού επιπέδου των κατοίκων, οι παρεμβάσεις του Δήμου ιδίως αναφορικά με τον τομέα του καλλωπισμού της περιοχής με τις πεζοδρομήσεις και η καλλιτεχνική δραστηριότητα, όπως το Lakkos project, η μετακίνηση των Ρομά και των τοξικοεξαρτημένων, η μείωση των παραβατικών δραστηριοτήτων, η συμβολή του καφενείου του Λάκκου στην ζωντάνια της περιοχής (Σ7,9,12). Στον αντίποδα ορισμένοι συμμετέχοντες παρά την πολυετή διαμονή τους στην περιοχή του Λάκκου δεν εντοπίζουν ριζικές αλλαγές ούτε με θετικό αλλά ούτε με αρνητικό πρόσημο (Σ 10).

Θεματική ενότητα 3: Ο Λάκκος στις μέρες μας

3.1.Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο Λάκκος: φτώχεια και αποστέρηση, παραβατικότητα, ζητήματα καθαριότητας, ζητήματα έλλειψης ελεύθερου χώρου, ζητήματα πρασίνου, κυκλοφοριακό.

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων συμφωνεί πως υπάρχουν καίρια ζητήματα πρασίνου, κυκλοφοριακού, καθαριότητας, φτώχειας και αποστέρησης.
Παρότι παρατηρείται μία αλλαγή και ιδίως μία προσπάθεια για τη βελτίωση του τοπίου της γειτονιάς -μέσω δενδροφύτευσης από την υπηρεσία **πρασίνου** του Δήμου που έχει ως αποτέλεσμα την ωραιοποίηση του τόπου, συνδυαστικά με τη δημιουργία κήπων που γίνεται με πρωτοβουλία μεμονωμένων κατοίκων - οι κάτοικοι καταλήγουν σχεδόν ομόφωνα πως η έλλειψη πάρκων είναι σημαντικό μειονέκτημα της περιοχής (Σ1,3,5,6,8,9). Αναφέρεται ακόμη η έλλειψη κουλτούρας της αυλής εν συγκρίσει με άλλες περιοχές της Κρήτης (Σ9). Άλλοι θεωρούν πως οι μικρές αλάνες εξυπηρετούν τις ανάγκες τους (Σ10).

Η στενότητα των δρόμων δημιουργεί σοβαρό πρόβλημα με το **κυκλοφοριακό** και ειδικότερα με την πρόσβαση, η οποία δυσχεραίνεται από τα σπασμένα πεζοδρόμια, με τον συνωστισμό και με το parking (Σ1,2,3,5,6,12), καθώς και με τον θόρυβο (Σ8) παρότι για ορισμένους έχει και θετικό αντίκτυπο την ησυχία και την αίσθηση της διαβίωσης σε χωριό: «Εγώ λέω πως είναι ένα χωριό μέσα στην πόλη ο Λάκκος» (Σ9). Επιπλέον, η υπερβολική συγκέντρωση αυτοκινήτων καθιστά την περιοχή «μη φιλική για περπάτημα» (Σ3,12). Οι εργασίες του δήμου για τη βελτίωση των δρόμων έχουν δημιουργήσει πλημμύρες, γεγονός που αγανακτεί τους κατοίκους «Και έφτιαξαν τον δρόμο εδώ στη Ρωμανού, τον έφτιαξαν θεόστραβο και όταν βρέχει δεν μπορούμε να βγούμε από το σπίτι μας αλλά και να μπούμε γιατί γίνεται πλημμύρα κάθε φορά, γίνεται ποτάμι και περνάει μπροστά από το σπίτι από τις πόρτες μας» (Σ10). Η ρυμοτόμηση των δρόμων και το νέο σχέδιο πόλης είναι ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα για τους κατοίκους, καθώς γεννά ανησυχία για ενδεχόμενη αναγκαστική μετακίνηση στο μέλλον (Σ10). Αναφέρεται μάλιστα ότι η μετεγκατάσταση των κτιρίων της Περιφέρειας στον Λάκκο στη θέση του πάρκου και του παλιού Υγειονομικού θα επιβαρύνει την περιοχή, καθώς θα ενταθούν τα ζητήματα έλλειψης στάθμευσης και έλλειψης πρασίνου (Σ1,2,5,12).

Η **καθαριότητα** απασχολεί τους περισσότερους κατοίκους του Λάκκου και αναφέρεται σαν σημαντικό πρόβλημα της περιοχής από το σύνολο των

συμμετεχόντων. Κάποιοι εστιάζουν στη σύνδεση της ελλιπούς καθαριότητας με το πρόβλημα που έχει δημιουργηθεί λόγω των πολλών αδέσποτων ζώων, γατών και σκύλων, που αφήνουν ακαθαρσίες παντού (Σ9,10). Οι συμμετέχοντες της έρευνας υπογραμμίζουν την ελλιπή παρέμβαση του δήμου που τους αναγκάζει να παίρνουν οι ίδιοι πρωτοβουλία και να καθαρίζουν με χλωρίνες τους δρόμους (Σ10). Ένας άλλος συνεντευξιαζόμενος παραθέτει και πιο εξειδικευμένα προβλήματα που έχουν άμεση σχέση με την υγιεινή με και την καθαριότητα του Λάκκου, όπως είναι τα μπάζα, το ξεχορτάριασμα και τα σκουπίδια που μένουν πολύ καιρό στους δρόμους: «Στον Λάκκο δεν είδα κάποιον, εκτός κι αν δεν το γνωρίζω- να μαζέψει τα μπάζα. Να μην υπάρχει αυτή η ανθυγιεινή ατμόσφαιρα….. Έχω ξεχορταριάσει ένα σπίτι στον Λάκκο μιας φίλης μου που έχει ιδιοκτησία εκεί. Ξέρετε τι… Δηλαδή αυτό εκεί είναι πηγή βρωμιάς, γιατί από καιρούς πήγαιναν άνθρωποι ναρκομανείς μέσα, αφήνανε σκουπίδια…. Δεν μπορεί να δημιουργούνται μπάζα παντού και να μην πάει κανείς να τα μαζέψει. Φαινόμενο! Φαινόμενο του Δήμου Ηρακλείου και των κατασκευαστικών εταιρειών. Αυτό δεν έχει κανένα σεβασμό προς το παρελθόν και στους κατοίκους και γιατί όχι και σε νέους κατοίκους» (Σ1). Κάτοικος της ευρύτερης περιοχής του Λάκκου, που συνορεύει με την Αγία Τριάδα, κάνει λόγο για την έλλειψη σκουπιδιάρικου στη γειτονιά λόγω στενότητας των δρόμων (Σ13).

Πολλοί συνεντευξιαζόμενοι κάνουν λόγο για **ελλιπείς συνθήκες στέγασης,** για **ακάλυπτες ανάγκες κατοικίας**, που τονίζουν την οικονομική δυσχέρεια των ατόμων, τη φτώχεια και την αποστέρηση που συνεχίζουν να υφίστανται, ιδίως οι ηλικιωμένοι, όσοι εγκαταστάθηκαν στη γειτονιά του Λάκκου λόγω εύρεσης σπιτιού σε φθηνή τιμή και οι Ρομά που ζουν σε εγκαταλελειμμένα σπίτια, με άλλα λόγια οι ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες της περιοχής (Σ3,5). Μία συμμετέχουσα αναφέρει χαρακτηριστικά: «Μπορεί το επάγγελμα να είναι καλό αλλά οι ανάγκες είναι πάρα πολλές οπότε έχω πράγματα μέσα στο σπίτι που δυστυχώς δεν μπορώ να τα φτιάξω …Πολλές ζημιές. Βέβαια είναι και πολλών χρόνων. Η πολυκατοικία πρέπει να είναι του 1960, αλλά αυτό το σπίτι ολοκληρώθηκε του 2000, αλλά έχει πολλές φθορές. Έχω πάρα πολύ καιρό να το βάψω. Με στενοχωρεί γιατί πραγματικά έχω πολλές ζημιές» (Σ8). Άλλη συνεντευξιαζόμενη κάνει λόγο για τις δυσκολίες διαβίωσης που αντιμετωπίζει λόγω της παλαιότητας της οικίας της: «Άσε αυτό δεν είναι ούτε για να μένεις μέσα. Μεγάλο είναι αλλά πέφτουν οι σοφάδες είναι ετοιμόρροπο…από παντού μπαίνει αέρας στο σπίτι» (Σ11). Για γενικότερη

φτωχοποίηση μιλάει και ένας ακόμα κάτοικος, ο οποίος τονίζει ότι σε σχέση με την παλαιότερη εποχή η αποστέρηση παρατηρεί ότι βαθμιαία αυξάνεται, ειδικά μετά το τέλος της κρίσης του κορονοϊού: «Βλέπω μία φτωχοποίηση ανθρώπων άνω των 50 ετών κατά κύριο λόγο. Μεγάλοι άνθρωποι, ούτε των 50, των 60 μπορώ να πω, που κυκλοφορούν χωρίς τίποτα…. όταν ήρθα στο Ηράκλειο και εμφανίστηκα να ζω το 16 εδώ πέρα αυτό το πράγμα δεν υπήρχε» (Σ1).

Μία συμμετέχουσα εστιάζει στο θετικό της γνώρισμα, στην ολιγάρκεια, που την κάνει να παραβλέψει τις ελλείψεις της σε ρουχισμό (Σ9).

Πέραν των προαναφερθέντων καίριων ζητημάτων σημειώθηκε και η ανησυχία για το Πανάνειο αλλά και για άλλα **κτίρια**. Το **Πανάνειο** που παλαιότερα ήταν νοσοκομείο θεωρείται μελανό σημείο της περιοχής διότι την αμαυρώνει όντας ανεκμετάλλευτο (Σ8). Ακόμη, υπάρχουν πολλά εγκαταλελειμμένα σπίτια, κατεστραμμένα κτίσματα που εμπράκτως δεν προστατεύονται (Σ9,12). Τέλος, η απόφαση του Δήμου για το νέο κτίριο της **Περιφέρειας** θεωρείται για κάποιους καταστροφική, καθώς υποστηρίζουν πως θα διογκώσει το ήδη υπάρχον πρόβλημα της έλλειψης χώρου και parking και δε διστάζουν να εκφράσουν την αγανάκτησή τους (Σ1,2,3,5,12) :« Έχω την αίσθηση ότι εκεί το οικόπεδο που χτίστηκε είναι περιορισμένο για τέτοιο κτίριο. Ναι μεν καλύπτεται σε ένα νομικό πλαίσιο. Αλλά κάλλιστα θα μπορούσε να φτιαχτεί κάπου αλλού….. Γιατί τώρα για την Περιφέρεια χωρίς πλάκα θα έχει πάρκινγκ μόνο για ελάχιστους εργαζόμενους, όχι για όλους και αυτό θα εξυπηρετεί όλα τα κομμάτια της περιφερειακής, έχει υγειονομικό, έχει αγροτικά, έχει, έχει… Πού θα παρκάρει όλος αυτός ο κόσμος;» (Σ2), «Να κάνουνε ένα χώρο ωραίο ας πούμε, ένα παρκάκι για τα παιδιά. Ακόμη και αυτό που υπήρχε εδώ, τώρα γίνεται κτίριο της περιφέρειας. Ήταν ένας πάρα πολύ ωραίος χώρος. Ξαφνικά έχουμε αυτό το πράγμα πάλι» (Σ3), «Φτιάξε κάτι, σεβάσου τον ιστό, δες ότι απέναντι είναι τα τείχη, άφησε τα να φανούν, ήρθε με έκρουψε ο Πολιτισμός από τη μία μπάντα και τώρα θα με κρούψει και η Περιφέρεια. Δηλαδή δεν μου αρέσει αυτό. Μου λένε θα είχε εξέλιξη. Εγώ δεν την θέλω αυτή την εξέλιξη» (Σ7).

Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά ενός συμμετέχοντα για τις ελλιπείς **διαβάσεις**, που δυσχεραίνουν την πρόσβαση των παιδιών στο σχολείο και για την εγκαθίδρυση του **φόβου** στη σύγχρονη κοινωνία και η επισήμανση μιας άλλης κατοίκου για το

ασταθές διαδίκτυο: «Λόγω του Πολιτιστικού ορισμένοι κάτοικοι αντιμετωπίζουν πρόβλημα με το δίκτυο, που γεννά κι άλλα ζητήματα καθημερινότητας» (Σ10,13).

3.2.Η οικονομική δραστηριότητα στον Λάκκο

Για να μπορέσει να αποτυπωθεί με έναν τρόπο η οικονομική δραστηριότητα του Λάκκου στη σημερινή εποχή είναι αναγκαία η διερεύνηση του πληθυσμού. Όπως προαναφέρθηκε σήμερα διαμένουν ντόπιοι και μετανάστες, άνθρωποι όλων των μορφωτικών επιπέδων και των κοινωνικών τάξεων, πρόσφατα μάλιστα μετεγκαταστάθηκαν γιατροί, δικηγόροι και εκπαιδευτικοί (Σ10,13). Στον πληθυσμό του Λάκκου συμπεριλαμβάνονται οι εργαζόμενοι, οι άνεργοι και οι συνταξιούχοι: «Ο Λάκκος έχει πολλούς ανθρώπους οι οποίοι είναι σε ηλικία σύνταξης, έχει ηλικιωμένους και έχει και νέους ανθρώπους, οι οποίοι είναι καλλιτέχνες συνήθως.. αυτή η γειτονιά που ήτανε πρώην αντεργκράουντ τώρα έχει γίνει γειτονιά καλλιτεχνών» (Σ3,9).

Αναφορικά με την εμπορική δραστηριότητα της περιοχής στη σημερινή εποχή υπάρχουν μπακάλικα, τα δύο κυρίαρχα μαγαζιά, το καφενείο και η ταβέρνα, τα δύο θέατρα, το μουσείο, ο καλλιτεχνικός πολυχώρος και το πολιτιστικό κέντρο. Το καφενείο σηματοδοτεί με έναν τρόπο την πλατεία του χωριού (Σ1,3,9) : «Έχει κάποια εστίαση, ταβέρνες και ουζερί, 3-4 ουζερί που δουλεύουν απ' όσο ξέρω αρκετά καλά. Έχει όψιμα και 2 θέατρα, τις Χωρομορφές που αρχίσανε έτσι τον Οκτώβριο και το Θεατροδρόμιο τον Φλεβάρη του 23 που έχει γύρω στα δύο χρόνια δηλαδή παρά κάτι λειτουργεί, τα οποία έχουν πολλή δραστηριότητα με διάφορους κυλιόμενους θιάσους που παίζουν, έχει τύχει να παίξω κι εγώ. Έχουν αρκετή κίνηση» (Σ1). Ο ίδιος κάτοικος παραθέτει μια ακόμη πτυχή της οικονομικής δραστηριότητας του Λάκκου, αρνητική για αυτόν. Ειδικότερα, αναφέρεται στην εκμετάλλευση των κατοικιών της περιοχής και της μετατροπής τους σε airbnb, που έχει ως αποτέλεσμα την υπέρογκη αύξηση των ενοικίων. Επίσης, ισχυρίζεται πως με το σχέδιο ανάπτυξης και με το **gentrification** προωθείται περισσότερο αυτού του είδους η επιχειρηματική δράση με αποτέλεσμα να ευδοκιμεί το εύκολο χρήμα και ο τόπος να μεταλλάσσεται σε μία ακόμα τουριστική εκμετάλλευση εις βάρος των κατοίκων, που πιθανόν οδηγεί στην καταναγκαστική και εξαναγκαστική έξωσή τους: «Δηλαδή αν μπορούσε κάποιος να φτιάξει τα σπίτια, χωρίς σκοπό το airbnb…. Το gentrification έχει παίξει τον ρόλο του πάντως στο να αποσαρθρώσει κοινωνικά και τους μεγάλους που έτσι κι αλλιώς δεν

θέλουν και πολύ για να απομακρυνθούν και οι ηλικιωμένοι…. Υπάρχει ένα κομμάτι του Λάκκου το οποίο τυχαίνει να γνωρίζω 2-3 περιπτώσεις παιδιών νεαρών, πολύ πιο νέων από μένα, 35-40 ετών πήγαν και ανέλαβαν κάποια ακίνητα, χωρίς αντίτιμο ενοικίασης, να τα φτιάξουν για να ζήσουνε μέσα από τους ιδιοκτήτες. Αυτή η σχέση σιγά σιγά διαρρηγνύεται. Γιατί σου λέει ο άλλος, θα το πάρω να το κάνω airbnb. Τι ωραία που το' φτιαξες κ. Κώστα, κ. Δημήτρη! Θα τους τα πάρουνε αφού τα έχουν φτιάξει. Τα παιδιά αυτά έβαλαν ντεπόζιτα, φτιάξαν τα ηλεκτρολογικά, έφτιαξαν την τουαλέτα, για να ζήσουν αυτοί. Τους έφτιαξαν τα σπίτια και τώρα αυτοί θα τα πάρουνε πίσω για να τα κάνουν airbnb. Για να οικονομήσουν. Να οικονομήσουν και να πάμε πού; Στον γκρεμό. Γιατί στο τέλος δεν θα μπορούμε να φάμε τα ντουβάρια» (Σ1). Η επιχειρηματική αξιοποίηση των σπιτιών, δηλαδή η ενασχόληση των κατοίκων με τον τουρισμό, αναφέρεται και από άλλους συμμετέχοντες της έρευνας, οι οποίοι επικεντρώνονται στην οικονομική εκμετάλλευση και στο μακροπρόθεσμο κέρδος: «Πολλοί κάτοικοι, που έμεναν σε παλιά σπίτια, δεν μπορούσαν να καλύψουν το κόστος τους και αναγκάστηκαν να τα νοικιάσουν ή να τα μετατρέψουν σε ενοικιαζόμενα τύπου airbnb. Οι κάτοικοι τώρα δεν ασχολούνται με την αλλαγή, αλλά με τα χρήματα. Έχουν επικεντρωθεί στην εμπορική αξιοποίηση των σπιτιών. Είναι τουριστικό κέντρο. Σκέφτονται πως θα τα ενοικιάσουν σε φοιτητές Ο λόγος είναι ότι η τοποθεσία είναι υπέροχη (great, brilliant)» (Σ12), «Η ανάπλαση είτε είναι μία προσπάθεια αλληλεγγύης, είτε ιδιοτέλειας, προσδιορίζεται πάρα πολύ από το οικονομικό υπόβαθρο. Αγοράστηκαν περιουσίες μέσα στο Λάκκο που ήταν πάρα πολύ φθηνές περιουσίες, για ένα κομμάτι ψωμί, από ένα μεγάλο μέρος επιφανών πολιτών, ανθρώπων και από θέμα ευθύνης και από θέμα οικονομικών, και από θέμα αρχών, που γνώριζαν τι θα ακολουθήσει. Ένα παράδειγμα: Θα δείτε ότι πολλά μέλη του τότε δημοτικού συμβουλίου αγόραζαν πάρα πολλές περιουσίες εκεί. Γιατί; Για δύο λόγους. Πρώτον: Γιατί ήταν η μόνη περιοχή μαζί με την Αγία Τριάδα εντός των τειχών που ήταν ανεκμετάλλευτη οικονομικά, άρα ήτανε παρθένο και υπήρχε αυτή η δυνατότητα» (Σ2).

Άλλοι υπογραμμίζουν τον παροδικό χαρακτήρα του τουρισμού, τονίζοντας ότι δεν ανήκει ο τουρισμός στην ψυχή του Λάκκου: «Ο τουρισμός είναι παροδικός. Έρχεται και φεύγει. Δίνει ένα παρόν. Εκτιμάει, βλέπει σαν περιηγητής τον Λάκκο. Ακούει ιστορίες, ακούει αναμνήσεις. Θέλει να περάσει καλά. Θέλει να φύγει. Αλλά δεν ανήκει σε αυτό που λέμε «ψυχή του Λάκκου». Η ψυχή του Λάκκου είναι οι άνθρωποι

που βιώσανε τον Λάκκο και μέσα στις καρδιές τους είναι ριζωμένες οι αναμνήσεις. Ο Ζαϊμάκης έκανε το πρώτο βήμα. Νομίζω είναι και ο μοναδικός. Δεν υπάρχει άλλος να έχει γράψει βιβλίο για τον Λάκκο. Ο Ζαϊμάκης έχει κάνει σοβαρό έργο το οποίο μένει μια ζωή»(Σ4).

Στην περιοχή παρατηρείται, όπως προαναφέρθηκε δραστηριοποίηση από φορείς, όπως το μουσείο Θύραθεν, το θέατρο Χωρομορφές και ο καλλιτεχνικός χώρος Βιτρίνα. Οι άμεσα εμπλεκόμενοι επέλεξαν συνειδητά το σημείο αυτό για τις επιχειρηματικές και αλληλέγγυες δραστηριότητές τους, γιατί τους ενέπνευσε λόγω της προσέλκυσης ανθρώπων της τέχνης και του πολιτισμού αλλά και εξαιτίας της θέσης του στην πόλη. Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη πιθανόν να ενέχει και δυσκολίες διαχείρισης του μεγάλου πλήθους. Δε σημειώνεται όμως κάτι αντίστοιχο στην περιοχή του Λάκκου. Στον αντίποδα θεωρείται πολύ βοηθητική για τη βελτίωση της εικόνας της περιοχής, στα πλαίσια ανάπτυξης (Σ2,5,6).

3.3. Οι δραστηριότητες που παρέχουν οι κοινωνικοί φορείς, οι φορείς πολιτισμού και αλληλεγγύης

Στην ευρύτερη περιοχή του Λάκκου σχεδιάζονται και υλοποιούνται δραστηριότητες από ποικίλους φορείς. Ορισμένοι από τους συμμετέχοντες φάνηκε να μη γνωρίζουν για την ύπαρξη οργανώσεων, συλλόγων ή ομάδων «Όχι η αλήθεια είναι ότι δεν έχω και μεγάλη ιδέα τι γίνεται στη γειτονιά αυτά δεν τα γνωρίζω αυτά» (Σ8), «Όχι. Στην δική μου αντίληψη δεν έχει υποπέσει» (Σ1) Άλλοι ανέφεραν συλλογικές δράσεις από ομάδες που αναλαμβάνουν την ανακαίνιση δωματίων, τους ΑΤΑΚΤΟΥΣ, το Laccus project, την έκθεση εικαστικών και μεμονωμένους ανθρώπους που βοηθούν στη στείρωση των ζώων, με εθελοντική δράση, συγκρίνοντας την τελευταία με αντίστοιχες δράσεις που υλοποιούνται στο Ρέθυμνο, όπου γίνονται πιο οργανωμένες προσπάθειες για τις στειρώσεις των ζώων (Σ2,9).

Όσον αφορά το **Lakkos project** ένας από τους συνεντευξιαζόμενους που ήταν και εμπλεκόμενος ενεργά σε αυτό, αναφέρει πως επρόκειτο για την ιδέα ενός ανθρώπου, καλλιτεχνικής φύσης, ο οποίος ακόμα και σήμερα, χωρίς κανένα κέρδος και καμία προσωπική προσδοκία, εργάζεται με τις δικές του δυνάμεις για την υλοποίηση του οράματός του. Ένα όραμα για αναβάθμιση σε όλα τα επίπεδα, στο οποίο σταδιακά πήρε μέρος ο δήμος αλλά και μερικοί ιδιώτες επιφέροντας μια αλλαγή καθοριστική για τη σημερινή εικόνα του Λάκκου, η οποία δεν είχε την προσδοκώμενη συνέχεια.

Ήταν βέβαια όπως υπογραμμίζεται ευτυχής η συγκυρία επικοινωνίας όλων των εμπλεκόμενων, καθώς κατάφεραν να λάβουν τις αναγκαίες άδειες από την αρχαιολογία. Ουσιαστικά η ιδέα ανήκει σε έναν άνθρωπο, ο οποίος παρά τη διακοπή της χρηματοδότησης συνεχίζει το έργο του, προσκαλώντας μέχρι και σήμερα καλλιτέχνες από όλον τον κόσμο να συμβάλλουν μέσω τοιχογραφιών στην αναβάθμιση του Λάκκου προσφέροντάς τους δωρεάν κατοικία «Ένας άνθρωπος γενικότερα, πώς να το πω, ένα άνθρωπος ο οποίος περνάει καλλιτέχνης, πολύ ταχύς και μας λέει παιδιά σκέφτομαι, έχω όνειρο να κάνω ένα….. και να το ονομάσω Lakkos project. Αυτό όμως δεν ξέρω πώς να το κάνω στα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας. Ο Κωστής είχε ακούσει ότι τότε η Δημοτική αρχή μόλις είχε αναλάβει το 2015 ομάδες εθελοντών ανά κομμάτι, ομάδες εθελοντών τουρισμού, ομάδες εθελοντών πολιτισμού και έμαθε πότε ήταν το ραντεβού το εβδομαδιαίο της ομάδας που ήταν ομάδα πολιτισμού. Πήγαμε και οι τρείς και το πιάσανε αμέσως πανέξυπνα η Δημοτική αρχή. Και για το λόγο ότι πραγματικά είδανε τρείς νέους ανθρώπους, ο ένας καλλιτεχνική φύση, ο άλλος του επιχειρείν, ο άλλος στην επικοινωνία το πιάσανε. Και επειδή τότε ήμασταν στα βαριά μνημόνια, το 2015, στην κρίση, και μπορούσε να γίνει έργο πραγματικά ουσιαστικό. Στο μέτρο του εφικτού ουσιαστικό, χωρίς μεγάλο κοστολόγιο. Αμέσως συσπειρώθηκε ο Δήμος, η κοινότητα του Lakkos project που το διοργάνωσε, οι κάτοικοι εθελοντικά, εεε, . Ο Δήμος μας έδινε άδειες πολύ εύκολα. Γιατί ακόμα και οι χρωματισμοί, που έπρεπε να βαφτούνε περνούσαν από αρχαιολογία. Εντός των τειχών ήταν αρχαιολογικός χώρος όλο το Ηράκλειο. Άσχετα ότι υπάρχει αυθαιρεσία. Επίσης, εμείς, οι ιδιώτες, άνθρωποι του επιχειρείν βοηθήσαμε πάρα πολύ στις χορηγίες. Ξέραμε άλλους που είχαν χρώματα, πχ ο Σεβ. που είναι Λακκιώτης, άσχετα που τώρα δεν μένει εδώ, έχει χρώματα, αμέσως δώριζε χρώματα, μολύβια από εθελοντές. Μέσα σε μία διετία έγινε γενικότερος οργασμός μέσα στον Λάκκο. Δεν έχει καμία σχέση όπως είναι τώρα. Γιατί τώρα ας πούμε δεν έχει κορεστεί. Αλλά τότε ήτανε όλο καινούριο. Ήταν μέσα η συντροφικότητα μέσα στην κρίση. Γιατί μετά πέρασε κάπως. Βέβαια κρίση έχουμε και τώρα. Υπάρχουν εξαιρέσεις σε μία μικρή κοινωνία. Χαρακτηριστικά είχα ακούσει «ε μωρέ τι τα βάφετε έτσι τα σπίτια, σαν τα μπουρδέλα της Κομοτηνής». Δηλαδή πάντα υπήρχανε. Όμως υπήρχε μία μαζικότητα και μία συσπείρωση και μία καθόλου, δεν ξέρω πώς να το πω δηλαδή ήτανε χωρίς παρατάξεις. Κάποια στιγμή όμως, γιατί είναι στη φύση του ανθρώπου όλο αυτό, άρχισε να ξεφουσκώνει για πολλούς και διάφορους λόγους. Όμως είμαστε πάρα πολύ τυχεροί που αυτό το ξεκίνησε, γινότανε και ακόμα και

τώρα που έχει ξεφουσκώσει, το συντηρεί μόνο ένας άνθρωπος, ο Μάθιου ο Αυστραλός. Για να σας δώσω να καταλάβετε το μέγεθος, τι κάνει αυτός ο άνθρωπος έχει την πλατφόρμα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και λέει σε καλλιτέχνες από όλο τον κόσμο «ελάτε, σας προσφέρω διαμονή, διακοπές για όσο θέλετε» Αυτή τη στιγμή που μιλάμε το παρκάκι, το θεατράκι δίπλα στο μαγαζί, είναι μία κοπέλα θαρρώ Αμερικάνα και το ζωγραφίζει όλο. Και τι κάνει ο Μάθιου; Ένα μήνα σας προσφέρω διαμονή, διακοπές για όσο θέλετε, χωρίς έξοδα, το μόνο που θέλω από εσάς είναι να κάνετε μία τοιχογραφία στον Λάκκο, το payback…..**Το Λάκκος πρότζεκτ το ξέρω είναι ένας άνθρωπος** » (Σ2).

Μία άλλη κάτοικος μίλησε για τη δική της κοινωνική δράση κατά την οποία μέσω του επαγγέλματός της, τη φωτογραφία, βοηθά στη δημιουργία διαφημιστικών σε φεστιβάλ και σε εκδηλώσεις (Σ9). Οι περισσότεροι γνωρίζουν και αναγνωρίζουν τον ρόλο, τις δράσεις και τη μέριμνα των **ΚΕΚΟΙΦ** για τους πολίτες και ορισμένοι έχουν επωφεληθεί στο παρελθόν από τις παροχές της υπηρεσίας σε είδος (ξύλα, μεσημεριανό παιδιών) και σε προϊόν, με την έννοια του αποτελέσματος, την κατάθεση δικαιολογητικών για τη χορήγηση του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης (Σ10). Σε άλλη συνέντευξη της έρευνας αυτής επισημαίνεται ο ρόλος και η στήριξη της κοινωνικής λειτουργού: «Μέχρι πέρυσι ναι και κρέας μου έδινε και ότι και να τους πω δεν μου λένε ποτέ όχι ούτε η κύρια Πόλη ούτε η Ειρήνη ούτε η Αριστέα δεν ξέρω αν τα γνωρίζετε τα κορίτσια… ότι και να του ζητήσω δεν μου λένε ποτέ όχι» (Σ11).

Έγινε ακόμη από το δείγμα της έρευνας αναφορά στην ομάδα **Give**, που προσφέρει και βοηθά σε πραγματικές δυσχέρειες, στη συμβολή των εθελοντικών ομάδων και της εκκλησίας καθώς και στην υποστήριξη των δημόσιων υπηρεσιών, όπως τα **ΚΕΠ** (Σ8,9,10). Δύο συμμετέχουσες της έρευνας υπογραμμίζουν τη σημασία της παροχής βοήθειας από την εκκλησία και την ικανοποίησή τους για την ποιότητα αυτής της παροχής: «Στο παρελθόν ναι κάποια φορά ναι κάποιες φορές ναι, από εκκλησία είχα δεχτεί και μία χαρά, αρκετά καλά ήμουν ευχαριστημένη δεν μπορώ να πω. Όλα αυτά πλέον σταμάτησαν, δουλεύω τα καταφέρω μόνη μου πια» (Σ10) , «..και εδώ στον Άγιο Ματθαίο ότι χρειάζομαι κάθε μήνα να πηγαίνω παίρνω τρόφιμα και η Μαρίνα, αυτή που είναι στον Αι Γιάννη τον Ελεήμονα, στις γιορτές μου δίνει τρόφιμα» (Σ11).

Μια συνεντευξιαζόμενη αναφέρει και τη βοήθεια που λαμβάνει από το **κοινωνικό παντοπωλείο** ως ακόμη μια μορφή οικονομικής ενίσχυσης και υποστήριξης: «Παλιά έπαιρνα τρόφιμα και από το κοινωνικό παντοπωλείο και ήταν πολύ καλά έπαιρνα και μαγείρευα» (Σ1).

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων γνωρίζει για τις **υπηρεσίες υγείας** και χρησιμοποιεί για την επίλυση ζητημάτων υγείας τις Τοπικές Μονάδες Υγείας (ΤΟ.Μ.Υ.), την υπηρεσία του οικογενειακού γιατρού, τα δημόσια νοσοκομεία και αν χρειαστεί και τους ιδιώτες γιατρούς (Σ9,11). Οι συμμετέχοντες τονίζουν την ευκολία πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής φροντίδας ως σημαντικό πλεονέκτημα (Σ8).

Οι περισσότεροι συνεντευξιαζόμενοι γνωρίζουν τις **πολιτιστικές δράσεις** της περιοχής τους και ιδίως ό, τι αφορά τη διοργάνωση φεστιβάλ, όπως το αντιρατσιστικό φεστιβάλ, για το οποίο ένας συνεντευξιαζόμενος αναφέρει πως ήταν κάτι ξεχωριστό και βλέποντας τη δυναμική του απέκτησε κίνητρο και ο ίδιος, ενδυναμώθηκε και αποφάσισε να προχωρήσει την επιχείρηση του: «Την προηγούμενη χρονιά στην πλατεία του Λάκκου είχε γίνει ένα μεγάλο event από το σύλλογο μηχανικών, είχε γίνει ένα μεγάλο τριήμερο φεστιβάλ για την ιστορία του Λάκκου. Και εκεί ήταν η πρώτη φορά που έγινε ένα μεγάλο event. Δεν ήμασταν εμείς οι πρώτοι που το είπαμε. Εμείς είπαμε να το εκμεταλλευτούμε όλα αυτό σε εισαγωγικά. Στην αρχή σκεφτόμασταν να το βγάλουμε Γιασεμί το μαγαζί. Όμως μέσα στην πορεία είδαμε τη δυναμική που μπορεί να έχει όλο αυτό και ήταν βοηθητικό και για εμάς. Έχουμε την αίσθηση ότι το κάνουμε με σεβασμό» (Σ2).

Οι συνεντευξιαζόμενοι επισημαίνουν και το φεστιβάλ Τσουγκράνες (Σ1,2,5,9) και τις διάφορες δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στην περιοχή, όπως ο καραγκιόζης και η ζωντανή μουσική στα μαγαζιά, που λαμβάνουν χώρα τους θερινούς μήνες και το project «Τέχνη καθ'οδόν» (Σ5,10). Άλλοι αναφέρονται στις εβδομαδιαίες συναυλίες και κατά την περίοδο του χειμώνα και στις μουσειακές και εναλλακτικές δράσεις για ενήλικες και για παιδιά, όπως η αφήγηση παραμυθιών (Σ6).

Το μουσείο και ο εναλλακτικός εικαστικός πολυχώρος αποτελούν ίσως τα πολιτιστικά εμβλήματα της περιοχής (Σ5,6). Το μουσείο είναι πρόσφατο, λειτουργεί τον τελευταίο χρόνο και οι επισκέπτες του είναι τόσο οι τουρίστες όσο και οι ντόπιοι κάτοικοι, παρότι η επίσκεψη σε μουσείο δεν είναι στη νοοτροπία του Έλληνα η

πρώτη σκέψη για τη δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Στον χώρο του μουσείου πραγματοποιούνται μαθήματα παραδοσιακών οργάνων, τραγουδιού και μουσικοκινητικής αγωγής, ομαδικές δράσεις, εργαστήρια παιδικού παραδοσιακού τραγουδιού, παραγωγές, ντοκιμαντέρ, σεμινάρια και συνέδρια οργανοποιείας, τα οποία, κάποιες φορές, υποστηρίζονται και χρηματοδοτούνται από το Υπουργείο Πολιτισμού. Τα εκθέματα του μουσείου είναι τα παραδοσιακά μουσικά όργανα από διάφορες περιοχές του κόσμου, πέραν της Μεσογείου, όπως για παράδειγμα τη Ρωσία και τη Νότια Αφρική. Προσφέρονται ακόμη εκπαιδευτικά προγράμματα προσαρμοσμένα στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σε παιδιά με ειδικές ανάγκες και σε μεγαλύτερες ηλικιακά ομάδες. Τη βάση για τον σχεδιασμό των προγραμμάτων αυτών αποτελεί η διάδραση του επισκέπτη με το εκάστοτε έκθεμα. Ο υπεύθυνος του μουσείου συνεργάζεται με μουσειοπαιδαγωγούς για να επιτύχει το βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα κατά τον σχεδιασμό των προγραμμάτων αυτών. Αποστέλλει μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σχετικό mail στους αρμόδιους φορείς, στα σχολεία, και αν υπάρχει ανταπόκριση προγραμματίζεται η επίσκεψη (Σ6). Η Βιτρίνα art space είναι ένας πολυχώρος με κοινωνική και καλλιτεχνική ταυτότητα. Γίνονται εκθέσεις, παζάρια, second hand και art, διάφορες δράσεις, όπως το κοινωνιόδραμα, μαθήματα ζωγραφικής, project ποιημάτων ολιγόστιχων με βαθύ νόημα (χάικου), σεμινάρια και εκδηλώσεις εικαστικών και τραγουδιού (Σ5).

Αναφέρονται ακόμη ως φορείς πολιτισμού και αντίστοιχων δράσεων το Θεατροδρόμιο και οι Χωρομορφές (Σ3,5,6) καθώς και η κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση (ΚΟΙΝΣΕΠ) που υπάρχει τον τελευταίο χρόνο. Χαρακτηριστικά η συμμετέχουσα της έρευνας περιγράφει τον ρόλο της ΚΟΙΝΣΕΠ στην κοινότητα εξηγώντας πως παρέχει τέχνη και θέαμα, δηλαδή πολιτισμό, σε όλη την κοινότητα δωρεάν. Η ίδια συνδυάζει την ΚΟΙΝΣΕΠ με την παράλληλη επιχειρηματική της δράση στις Χωρομορφές, όπου εστιάζει στο θέατρο, που είναι και το επάγγελμά της: «Πως… Άκουσα για την ΚΟΙΝΣΕΠ. Αλλά ήταν η πρώτη φορά που θα έκανα εταιρεία. Μας δυσκόλεψε πάρα πολύ. Πάρα πολύ. Τώρα μπήκε σιγά σιγά σε ένα αυλάκι. Αλλά αυτό που μου αρέσει είναι ότι μπορείς εθελοντικά να προσφέρεις κάποια εργασία και παράλληλα μπορεί να εργάζεσαι κάπου αλλού και να κάνεις στην ΚΟΙΝΣΕΠ να προσφέρει. Αυτό αυτό ήτανε πιο πολύ που μας οδήγησε στο να κάνουμε την ΚΟΙΝΣΕΠ» (Σ3). Είναι πολύ σημαντικό να υπάρχουν άνθρωποι στην

κοινότητα που σκέφτονται τω όντι τον συνάνθρωπό τους και μηχανεύονται τρόπους για να εξασφαλίσουν την καθολική πρόσβαση στον πολιτισμό.

Ένα αντίστοιχο παράδειγμα είναι και αυτό του συλλόγου γονέων και κηδεμόνων του 1ου Ανωγειανού Δημοτικού Σχολείου. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του προέδρου μέριμνα του συλλόγου είναι η πρόσβαση όλων των μαθητών στις πολιτιστικές δράσεις του σχολείου. Πρόκειται για ένα πολυπολιτισμικό σχολείο, στο οποίο φοιτούν αρκετοί μαθητές που ανήκουν σε μειονότητες, όπως είναι οι Ρομά, αλλοεθνείς, μετανάστες από την Αλβανία και από το Πακιστάν και πρόσφυγες από την Ουκρανία, που έχουν έλθει στην Ελλάδα εξαιτίας του πρόσφατου πολέμου που έπληξε τη χώρα τους. Σε περίπτωση που οι γονείς των παιδιών δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα ο σύλλογος προσφέρει το ποσό. Επίσης, μετά από πολυετή αιτήματα δημιουργήθηκαν απογευματινές δράσεις στο σχολείο, στο οποίο μετά από παρότρυνση συμμετέχουν και παιδιά που δεν έδειχναν σχετικό ενδιαφέρον και τις ώρες εκείνες περιπλανιόντουσαν μόνα τους στην πόλη και στον δρόμο ως επαίτες. Επίσης, στο σχολείο υπάρχει και μουσείο, που έχει δημιουργηθεί με πρωτοβουλία οργάνων του σχολείου και του συλλόγου: «Είναι γνωστό το μουσείο μας για τη δράση του. Ο σύλλογος διδασκόντων το είχε φτιάξει, οι δασκάλες και η πρώην διευθύντρια μαζί. Αξίζει δηλαδή για κάποιον να το δει. Κάποτε μάλιστα άνοιξε τις πόρτες το σχολείο. Μπορούσες να πας Σάββατο να το επισκεφτείς το Μουσείο. Είναι στον πάνω όροφο ενός πολύ όμορφου κτίσματος» (Σ13).

Η εθελοντική προσφορά ενός συνταξιούχου νευροχειρούργου, μέσω της παροχής ιατρικών γνώσεων και συμβουλών, ως φόρο τιμής στους γονείς του αλλά και στην περιοχή, στην οποία μεγάλωσε μπορεί επιπρόσθετα να θεωρηθεί ως κίνηση αναβάθμισης της περιοχής: «Εκεί μου έδωσε ένα πατάρι ο Αρχιεπίσκοπος και έχω ξεκινήσει το ιατρείο αυτό κάθε βδομάδα, κάθε Τετάρτη 9-11 το πρωί για όλο τον κόσμο. Την μέρα με παίρνουν γύρω στα 10 άτομα για προβλήματα υγείας νευροχειρουργικά, γνωστοί και άγνωστοι. Δεν θέλω να βρίσκομαι στις καφετέριες και να λέω τη γνώμη μου και να ακούνε οι άλλοι από δίπλα τα προσωπικά προβλήματα των ασθενών. Θεωρώ ότι είναι μία κίνηση προσωπική για μένα που θα δώσω και εμένα και στον κόσμο και από την άλλη είναι μία κίνηση αναβάθμισης του Λάκκου, με την έννοια ότι αρχίζει και δείχνει ένα άλλο πρόσωπο.» (Σ4). Σημειώνεται ότι σε αυτή την εθελοντική προσφορά συνέβαλε και η βοηθητική παροχή χώρου άσκησής της, από την Αρχιεπισκοπή.

Ορισμένοι από τους κατοίκους του Λάκκου απέχουν από τα κοινά (Σ8) ενώ άλλοι μετέχουν σε διάφορες δράσεις αλληλεγγύης αγωνιστικές για θέματα που αφορούν την πόλη, παρέχοντας δωρεάν τις επαγγελματικές τους γνώσεις (Σ5,9). Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες εμπόδια συμμετοχής στα κοινά αποτελούν οι γρήγοροι ρυθμοί ζωής, η πολύωρη εργασία, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου και η γενικότερη αίσθηση αποδυνάμωσης (Σ9). Η απελευθέρωση από τα κοινωνικά και θεσμικά δεσμά και η καθοδήγηση από ένα πρόσωπο αναφοράς, που θα πάρει πρωτοβουλία οργάνωσης πιθανόν να είναι αποτελεσματικοί τρόποι για την αύξηση της συμμετοχής των πολιτών (Σ9).

Θεματική ενότητα 4: Απόπειρες εξευγενισμού

4.1.Η γνώση των φορέων και των κατοίκων για την έννοια του gentrification/ εξευγενισμού στον Λάκκο

Η έννοια του εξευγενισμού αναφέρεται στην προσπάθεια και στη διαδικασία αναβάθμισης, εξωραϊστικού τύπου σε ποικίλα επίπεδα, μιας υποβαθμισμένης και κακόφημης περιοχής της πόλης. Μέσα από τα λεχθέντα των ερωτηθέντων και ιδίως με την αποτύπωση της αντίληψής τους για τις αλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί στην περιοχή τους, όπως αυτές αναφέρονται αναλυτικά στην ενότητα 2. 2 «Οι αντιλήψεις για το παρελθόν της γειτονιάς και για τις μεταβολές που οδηγούν στη σημερινή της εικόνα» της παρούσας διπλωματικής εργασίας, γίνεται κατανοητή η διαφορά στην κατανόηση αλλά και στην αφομοίωση του όρου από άτομο σε άτομο. Η βελτίωση της εικόνας της περιοχής είναι αδιαμφισβήτητα μία συνιστώσα του εξευγενισμού η οποία έχει παρατηρηθεί από την πλειονότητα του δείγματος (Σ1,2,4,7,8,9,11,12). Ίσως να μην γνωρίζουν όλοι οι ερωτηθέντες τον εννοιολογικό προσδιορισμό του όρου (Σ3,4) αλλά αυτό δεν μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα καθώς δεν ερωτήθηκαν όλοι. Αναμφίβολα η πλειονότητα του δείγματος βιωματικά και εμπειρικά φαίνεται να έχει παρατηρήσει κατανοήσει και αφομοιώσει την έννοια.

Ο εξευγενισμός εντοπίζεται από ορισμένους στη γενικότερη αναβάθμιση, στη βελτίωση του οδικού δικτύου και των κτισμάτων, η οποία έχει μεν ξεκινήσει αλλά αναμένεται στο μέλλον η συνέχεια και η αξιοποίησή της. Το άνοιγμα του δρόμου, το νέο υγειονομικό και η Περιφέρεια από τους περισσότερους συνεντευξιαζόμενους κρίνονται αρνητικά αλλά υπάρχουν και ορισμένοι που είναι θετικά διακείμενοι με τις αλλαγές αυτές και τις θεωρούν, σε συνδυασμό με την πολιτιστική συμβολή του

καφενείου του Λάκκου, που λειτουργεί ως ορόσημο, καίριο τμήμα του εξευγενισμού που αποσκοπεί στη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Στην ίδια κατεύθυνση προσανατολίζονται οι συμμετέχοντες και σχετικά με τη δημιουργίας νέων χώρων, όπως η Βιτρίνα, το μαγαζί που ασχολείται με το θεατρικό κοστούμι, με χειροποίητες κατασκευές και γενικότερα καλλιτεχνικά θέματα (Σ4). Οι περισσότεροι συμμετέχοντες αναφέρονται στη συμβολή του καφενείου δείχνοντας την ευγνωμοσύνη τους για την ύπαρξη του: «Δίνει πνοή, ζωντάνια στο Λάκκο. Κρατάει… Μια μέρα ας πούμε μου' φερε ο Βαγγέλης που' χει την καφετέρια ένα χαρτί, να βάλω μια υπογραφή, γιατί του κάμανε κάτι καταγγελίες, ότι η καφετέρια ενοχλεί. Εγώ όχι μόνο την υπογραφή μου, αλλά έβαλα και δυο λόγια «Χάρις στον Βαγγέλη και την επιχείρησή του παραμένει μέχρι σήμερα ο Λάκκος ζωντανός. Ζει. Αλλιώς θα ήταν μία ανάμνηση». Και μου λέει ο Βαγγέλης: «Με συγκινείς γιατρέ μου». Φαντάσου να' ταν ψυχρά όλα.» (Σ4).

Κάποιοι συνεντευξιαζόμενοι πιστεύουν ότι παρότι δεν έγινε η προσπάθεια εξευγενισμού με τον σωστό τρόπο, εφόσον δεν ολοκληρώθηκε, εντούτοις το αποτύπωμά της έχει θετικό αντίκρισμα και για αυτό θεωρείται ότι ήταν ένα ευεργετικό project: «Εχω την αίσθηση ότι αυτό το τζεντριφικέισον που έγινε και με τον τρόπο που έγινε χωρίς να πέσουν λεφτά από μία αρχή, μαζικά στοχοποιημένα εεε, έχω την αίσθηση ότι έχει βγει σε καλό» (Σ2,12). Ορισμένοι άλλοι συμμετέχοντες, έχοντας δηλώσει πρωτύτερα την αρνητική τους στάση για τον εξευγενισμό θεωρώντας πως έχει ως μοναδικό στόχο την κερδοσκοπία, εστιάζουν και στην αρνητική διάσταση του gentrification, στην αύξηση των ενοικίων. Η αύξηση των ενοικίων εξανάγκασε πολλούς κατοίκους να μετακομίσουν (Σ12). Ένας άλλος συνεντευξιαζόμενος, που λόγω εργασίας του έζησε και εργάστηκε στο παρελθόν και σε άλλες πόλεις, όπως τη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα, καταθέτει τις συνέπειες και τα αποτελέσματα που βίωσε εμπειρικά σε αυτές εν σχέση και εν συγκρίσει με τη διαδικασία του εξευγενισμού όπως την έζησε στον Λάκκο. Σε γενικές γραμμές, με βάση τις βιωματικές του εμπειρίες, ο συμμετέχοντας θεωρεί ότι το gentrification απέχει πολύ από τη συνολική και από την πολύπλευρη ανάπτυξη που θα έπρεπε να φέρει ως αποτέλεσμα στους τόπους στους οποίους εφαρμόζεται. Συνοπτικά, αν και υπογραμμίζονται κάποια θετικά αποτελέσματα αναφορικά με την κατασκευή και με τη δημιουργία νέων καταστημάτων και χώρων/μερών κυρίως μαζικής εστίασης και προσέλκυσης τουριστών, με την ταυτόχρονη απόσυρση αρκετών παλαιωμένων

κτιρίων, παρακμιακών στοιχείων και υπολειμμάτων ξεχασμένων στον χρόνο την ίδια στιγμή παραγκωνίζεται η ανθρώπινη υπόσταση κι οι πραγματικές ανάγκες κάθε κατοίκου, αμβλύνονται οι υπάρχουσες αντιθέσεις των διάφορων κοινωνικών στρωμάτων και διαμορφώνεται η κυρίαρχη μαζική κουλτούρα, που εστιάζει στο θέαμα και στον πολιτισμό. Με βάση την άποψη του εν λόγω συμμετέχοντα ο εξευγενισμός οφείλει να εστιάζει στην ποιότητα, στις ευκαιρίες για εργασία, σε μία άνετη καθημερινότητα με ευκολία πρόσβασης σε είδη πρώτης και δεύτερης ανάγκης, σε σημεία πολιτισμού και σε χώρους που θα είναι επισκέψιμοι από όλους και θα αποτελούν κέντρο επικοινωνίας, έκφρασης και συνάντησης. Ο επιτυχημένος εξευγενισμός πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα την αίσθηση της ευτυχίας για τους κατοίκους στην καθημερινότητα τους, την απόλαυση ενός περιπάτου στις καθαρές και φιλικές γειτονιές που θα σφύζουν από ζωή, την ύπαρξη υγιών και ισορροπημένων ανθρώπων, που θα είναι διαθέσιμοι ο καθένας με τον τρόπο του να συμβάλλουν στην κοινωνική ανάπτυξη: «Gentrification.. Την έχω ακουστά θεωρητικά, αλλά την έχω γνωρίσει βιωματικά μάλλον, παρά θεωρητικά. Την έχω ζήσει. Στη Θεσσαλονίκη, στο Λαδάδικα ήτανε οι χρονιές που έφευγα πια, μετανάστευα ως ηθοποιός, γιατί δεν μπορούσα να ζήσω πια ως ηθοποιός στη Θεσσαλονίκη. Βλέπαμε τα Λαδάδικα, σε μικρή ηλικία ήμουνα, να γίνονται από ένα, μέσα σε πολλά εισαγωγικά, παρακμιακό μέρος, με μικρά μαγαζάκια, παντοπωλεία, κλειστές αποθήκες, ψαράδικα, λαδάδικα, όπως το λέει και η φράση. Έπειτα οίκος ανοχής, να γίνεται ένα ευπρεπισμένο μέρος με μπαρ, καφέ, εστιατόρια. Είναι ένας τρόπος προέκτασης των αγορών. Έχει αλλάξει πάρα πολύ τους κατοίκους κατ' εμέ. Τουλάχιστον στην Αθήνα, στην Θεσσαλονίκη, ακόμα και στο Λάκκο στο Ηράκλειο…. Το κυνήγι του εύκολου τουρίστα, συγγνώμη χρήματος και το ότι βλέπουν τα πράγματα μόνο σαν μια μηχανή ανάπτυξης, σε πολλά εισαγωγικά το ανάπτυξης, καταστροφής δηλαδή των χώρων πρασίνου, καταστροφής του απλού οικιστικού χώρου, χάρη των rbnb, χάριν μεγάλων ξενοδοχείων ή μεγάλων συγκροτημάτων mall που πρόκειται να γίνουν. Ένα κομμάτι του gentrification στον Λάκκο που νομίζω ότι το ξεκινάει αυτό, το gentrification ξεκινάει στον Λάκκο κατ' εμέ, χωρίς να είμαι ειδικός βέβαια, έτσι από το Πολιτιστικό. Το χτίσιμο του Πολιτιστικού Συνεδριακού Κέντρου είναι αυτό που αλλάζει την περιοχή. Δηλαδή φανταστείτε τους ανθρώπους που μένουν εκεί από πίσω, όπου βλέπανε όλη αυτήν την τούμπα με τα τείχη, σε ένα εύθετο διάστημα, γύρω στο 16΄- 17΄γίνεται αυτό αν θυμάμαι καλά, αρχίζει και χτίζεται. Γίνεται ένα γυάλινο, τούβλινο με μια ψιλοαισθητική έτσι αθλιότητα, η οποία είναι βέβαια μια εμπορική βλακεία, σαν

αρχιτεκτόνημα. Δεν πατάει πουθενά. Μια μίμηση, ένα ξέπλυμα χρημάτων ξεκάθαρα. Να τα λέμε αυτά, γιατί κι εμείς ως καλλιτέχνες υποφέρουμε από την ύπαρξη του Πολιτιστικού Συνεδριακού Κέντρου. Διαμόρφωσε εκεί την περιοχή. Εξευγενίζει με πολλά εισαγωγικά πάλι την περιοχή και από τους Ρομά που είχε εκεί που προφανώς ήταν ένα μίασμα για όλη την κοινωνία του Λάκκου, φτιάχνουμε ανθρώπους που δεν επικοινωνούν μεταξύ τους και ζούνε στο κλουβάκι τους και πηγαίνουνε και στα πολυθεάματα των μπαλέτων και την όπερας στο Ηράκλειο τώρα, που το κοινό τέλος πάντων έχει δει λίγα θεατρικά έργα, λίγη τέτοια κουλτούρα. Γενικά πηγαίνουμε προς μια **μαζική κατευθυνόμενη κουλτούρα**, μέσα από το gentrification. Εγώ αυτό έχω δει και στις τρεις πόλεις που έχω ζήσει: Θεσσαλονίκη, Αθήνα και Ηράκλειο αντίστοιχα. Μαζική κουλτούρα, να προσεγγίσουμε τα πλήθη από την κυρά Μαρία μέχρι τον διανοούμενο, από τον πολύ φτωχό, άσχετα αν δεν έχει να πληρώσει, ξέρει ότι γίνεται όμως μπαλέτο στον Λάκκο, ότι ήρθε η λίμνη των κύκνων, άσχετα ότι είναι ξυπόλητος, την έχουμε δει αυτήν την εικόνα. Βρωμιά, σκουπίδια πίσω από το Πολιτιστικό, άνθρωποι που ζουν υγειονομικά σε πολύ χαμηλά ασφαλείς συνθήκες και δίπλα με 28 ευρώ να μπορείς να μπεις για να δεις τη λίμνη των κύκνων. Είναι γενικό φαινόμενο αυτό των μεγαλουπόλεων. Καλή μας τύχη να πω» (Σ1).

4.2. Η ικανοποίηση των ατόμων και των φορέων από το επίπεδο ζωής στην κοινότητα, η συμβολή του εξευγενισμού

Οι συμμετέχοντες του δείγματος φαίνεται να είναι σε έναν βαθμό ικανοποιημένοι με το επίπεδο ζωής τους στην κοινότητα και με την υποστήριξη που έχουν δεχθεί από τους δημόσιους φορείς και ιδίως από τα ΚΕΠ και από την κοινωνική υπηρεσία (Σ7,8,10,11). Ειδικότερα για τη στήριξη των πολιτών από τις κοινωνικές υπηρεσίες μία συμμετέχουσα αναφέρει: «Κάποτε δεχόμουνα, πριν γίνω ξεναγός που είχα πολύ σημαντικό οικονομικό πρόβλημα ναι δεχόμουν υπηρεσίες και ήμουν πάρα πολύ ευχαριστημένη, πάρα πολύ ευχαριστημένη .. μπορεί να ήταν και 10 χρόνια ίσως και παραπάνω νομίζω κάπου εκεί όποτε έπαιρνα το ΚΕΑ, κοινωνικό εισόδημα αλληλεγγύης στο ΚΕΚΟΙΦΑΠΗ ήμουνα, είχα πραγματικά πολύ καλή υποστήριξη έχω πολύ καλές εντυπώσεις από όλες αυτές τις υπηρεσίες» (Σ8). Άλλοι τονίζουν τη σημασία που έχει για τους ίδιους η δυνατότητα που τους δίνεται να εξυπηρετηθούν παρότι είναι ανασφάλιστοι (Σ8).

Η πολιτιστική ζωή της περιοχής, η έκφανση του εξευγενισμού, προσφέρει επίσης ικανοποίηση στους κατοίκους, οι οποίοι κάνουν λόγο για θεατρικά εργαστήρια, εργαστήρια κεραμικής κ.ά. (Σ1,3,8). Παρατηρείται μια γενικότερη θετική στάση και διάθεση του κόσμου για πολιτισμική αναβάθμιση, για την υλοποίηση δράσεων παρότι ταυτόχρονα υπογραμμίζεται ο κίνδυνος που ελλοχεύει να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας της περιοχής: «Γενικά ο κόσμος θέλει. Αυτός ο χώρος αποκτάει σιγά σιγά μία ζωή και μία ζωντάνια. Απέναντι από εμάς ας πούμε ο ιδιοκτήτης φτιάχνει τώρα ένα μαγαζί με νυφικά. Οπότε θέλω να σου πω ότι ο χώρος αυτός αποκτά σιγά σιγά μία ζωντάνια. Δεν είναι πια ο χώρος έτσι πώς να το πω μόνο κατοικίας, αλλά από την άλλη θα πιεστεί και από την άποψη του airbnb και του τουρισμού. Δεν υπάρχει μέριμνα για να διατηρηθεί ένας χαρακτήρας. Γενικά όμως σε αυτή την πόλη δεν υπάρχει μέριμνα»(Σ5).

Μία συνεντευξιαζόμενη επισημαίνει πως νιώθει ότι προσφέρει στη γειτονιά, δίνοντας ερεθίσματα και ευκαιρίες επαφής με την τέχνη σε ανθρώπους που δεν θα είχαν αλλιώς αυτήν την δυνατότητα λόγω οικονομικής υστέρησης ή/και κοινωνικού αποκλεισμού: «Ξεκίνησα να κάνω κάτι εδώ και ήθελα πραγματικά να είναι ένας χώρος τέχνης και σαν χώρος και σαν δραστηριότητες. Και θα φανεί γιατί ένας χρόνος είναι ακόμα. Αλλά αυτό που με χαροποιεί είναι ότι σταματάει κόσμος, βλέπει, μπαίνει μέσα, ρωτάει. Βλέπουν πόσο ωραίος χώρος (είναι), τι ωραία που το φτιάχνουμε και αυτό είναι πολύ ωραίο. Και σιγά σιγά ο κόσμος έτσι να με πλησιάζει πιο πολύ τέτοιες καλλιτεχνικές δημιουργίες. Και οι άνθρωποι εδώ που είναι εντάξει από ένα άλλο κοινωνικό πλαίσιο. Να έχουν την ευκαιρία να δούνε πράγματα και να κάνουνε πράγματα» (Σ3).

Άλλος συμμετέχοντας ενώ εντοπίζει αλλαγές που έχουν επιτευχθεί εστιάζει στην αίσθηση του φόβου που έχει εδραιωθεί στη σημερινή κοινωνία εν γένει, ανεξαρτήτως γειτονιάς. Παρατηρεί ότι σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές τα σημερινά παιδιά δεν έχουν τη δυνατότητα να κινούνται και να παίζουν ελεύθερα: «Τα προβλήματα είναι τα προβλήματα όλων των εποχών, όπως ο φόβος. Δηλαδή εγώ θυμάμαι εκεί σαν παιδί, γυρνούσα τις γειτονιές, έτρεχα πάνω κάτω. Η μάνα μου έβγαινε στο μπαλκόνι στις 9-10 η ώρα το βράδυ, φωνή, γύρνα πίσω. Αυτό πλέον δεν υπάρχει. Στις γειτονιές δεν παίζουν παιδιά. Ή και αν παίζει κάποιο παιδί πρέπει να είναι εκεί ο γονέας να βλέπει λόγω του φόβου. Και όχι μόνο του φόβου μην το πειράξει κάποιος από αυτούς που περιγράψαμε πριν. Ε τα αυτοκίνητα, μην το χτυπήσει κάποιος, μην το κλέψει ε τόσα

ακούμε στις μέρες μας. Άρα, οι φόβοι που υπάρχουν σε αυτές τις γειτονιές είναι λοιπόν οι ίδιοι με αυτούς που υπάρχουν σε κάθε γειτονιά. Δεν αντιμετωπίζουμε κάτι διαφορετικό» (Σ13).

Ορισμένοι συνεντευξιαζόμενοι δεν έχουν κανένα παράπονο από τις υπηρεσίες και θεωρούν ότι δεν χρήζουν βελτίωσης, με εξαίρεση την πολεοδομία (Σ8,9). Η θετική εντύπωση των συμμετεχόντων αποτυπώνεται στα παρακάτω λόγια μιας κατοίκου: «Όσο είμαι στην πόλη θέλω να συνεχίσω να ζω στον Λάκκο και μόνο πουθενά αλλού μόνο στον Λάκκο αλλά ναι θα μου άρεσε να φύγω και από την πόλη κάποια στιγμή και να πάω στο χωριό. Για να ζήσει κάποιος εδώ πρέπει να εκτιμάς αυτού του είδους τις γειτονιές να μην ελκύεσαι από το καινούριο ας πούμε αλλά κάτι άλλο που θυμίζει μια γειτονιά ας πούμε περασμένων χρόνων άλλων δεκαετιών είναι λίγο πίσω στο χρόνο Λάκκος όπως και η Αγία Τριάδα ωραία πρέπει η αισθητική σου κάπως να ταιριάζει (Σ9)».

4.3.Η στάση απέναντι στον σχεδιασμό και στις παρεμβάσεις της πολιτείας, σχέση φορέων – κατοίκων, στόχοι φορέων

	Θετική στάση		Αρνητική/ Κριτική στάση		Ουδέτερη στάση	
Καταστήματα εστίασης	14	Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ5, Σ6, Σ7, Σ8, Σ9, Σ10, Σ11 Σ12, Σ13, Σ14				
Χώροι τέχνης	14	Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ5, Σ6, Σ7, Σ8, Σ9, Σ10, Σ11 Σ12, Σ13, Σ14				
Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο	4	Σ4, Σ6, Σ8, Σ10		Σ1, Σ5, Σ9		
Περιφέρεια στη θέση του Παλαιού υγειονομικού	2	Σ4, Σ6	6	Σ1, Σ5, Σ3, Σ14, Σ9, Σ12	2	Σ2, Σ10
Τουριστικοποίηση/		Σ4, Σ6		Σ1, Σ5, Σ9	1	Σ10

Καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης						

Κάποιοι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι ο δήμος έχει χειριστεί λανθασμένα πολλά ζητήματα που αφορούν την περιοχή του Λάκκου, όπως η καθαριότητα και η φροντίδα: «Πολύ λάθος οι χειρισμοί του Δήμου στη γειτονιά ακόμα και το να καθαρίσεις ένα δρόμο από τα χόρτα και τις συκιές που πετάγονται από τα γκρέμια ας πούμε όταν είναι δίπλα από το όγδοο δημοτικό που διασχίζουν παιδιά να πρέπει εγώ ως πολίτης να επικοινωνήσω έγκαιρα ώστε να μπει στη λίστα, αυτά που πρέπει να γίνουν για να έρθει η υπηρεσία πρασίνου να κλαδέψει αυτά που θα έπρεπε δηλαδή από μόνος σου ως δήμος να παρακολουθείς και να φροντίζεις» (Σ9). Παρά τη στάση αυτή οι ίδιοι συμμετέχοντες δηλώνουν ικανοποίηση από τη συνεργασία τους με τον Δήμο, σε πλαίσια εθελοντικών δράσεων, τονίζοντας ότι κάποιοι από τους υπαλλήλους του Δήμους δουλεύουν με την ψυχή τους ενώ άλλοι είναι γρανάζια του συστήματος (Σ9). Ορισμένοι από τους συμμετέχοντες δεν γνωρίζουν αν ο Δήμος συμβάλλει στην πολιτισμική αναβάθμιση της περιοχής (Σ10). Άλλοι αναφέρουν τη γενικότερη θλίψη που βιώνουν, εξαιτίας της υπολειτουργίας του κρατικού συστήματος και της αδικίας, και οραματίζονται ένα δίκαιο και οργανωμένο κράτος: «Ας πούμε υπολειτουργούν όλα δικαστήρια όλοι να βγαίνουνε δυο χρόνια μετά οι παιδοβιαστές εμένα αυτό με έβαζε στην κατάθλιψη μπορείς να με βγάλεις από την κατάθλιψη να νιώθω λίγο πιο ελεύθερη ότι ζω σε μια κοινωνία πιο δίκαιη και πιο οργανωμένη από αυτό το πράγμα ας κάνω κάτι που να κάνουν λίγο πιο σωστά τη δουλειά του» (Σ9). Σε αυτή τη συνέντευξη υπογραμμίζεται η εξίσωση του Δήμου με το κράτος. Σοβαρή προβληματική σημειώνεται σχεδόν από όλους τους συμμετέχοντες για το πολεοδομικό σχέδιο τόσο της περιοχής του Λάκκου όσο και της ευρύτερης πόλης του Ηρακλείου. Η ύπαρξη του Πολιτιστικού Κέντρου έχει αρνητικό πρόσημο για ορισμένους, γιατί σύμφωνα με την άποψή τους το κτίριο δεν έχει αισθητική, δεν εξυπηρετεί τον σκοπό του για τους τοπικούς καλλιτέχνες και για τον κόσμο αλλά οικονομικά δημόσια και κρατικά συμφέροντα (Σ1,7,12). Άλλοι θεωρούν ότι το Πολιτιστικό Κέντρο, όπου διοργανώνονται πολιτιστικές εκδηλώσεις, έχει συμβάλλει σημαντικά στην αναβάθμιση της περιοχής (Σ4).

Άλλος συνεντευξιαζόμενος αναφέρεται στον εξευγενισμό, κάνοντας λόγο για ένα πολλά υποσχόμενο έργο, το οποίο ξεκίνησε με πολύ καλή συνεργασία και θετικές διαθέσεις ανάμεσα στους κατοίκους και στους φορείς. Ο Δήμος διέκοψε το πρόγραμμα και έπαψε να βοηθά, γεγονός που απογοήτευσε, όπως φαίνεται τον συμμετέχοντα καλλιτέχνη αλλά και τους κατοίκους εν γένει «...δεν μπορούσαν να συνεχίσουν τη χρηματοδότηση του project. Ήθελαν να κρατήσουν τα χρήματα για μία άλλη περιοχή. Προσπάθησαν να κάνουν σαλόνι ομορφιάς στον Λάκκο και το μπλοκάραμε. Νομίζω ότι δεν ταιριάζει με την περιοχή. Ήταν εξουθενωτικό. Πέρασαν πολλά πολλά χρόνια όπου προσπαθούσα να το κάνω. Ο Δήμος δεν βοηθούσε πια με τις ζωγραφιές και ξαναζωγραφίζονται οι δρόμοι. Αυτή ήταν η μεγαλύτερη διαφορά. Και δεν μπορούσαν να συνεχίσουν τη χρηματοδότηση του project. Ήθελαν να κρατήσουν τα χρήματα για μία άλλη περιοχή. Το κακό με το Gendrification είναι ότι άνθρωποι που συνήθιζαν να ζουν σε μία περιοχή, μετά χρειάζεται να φύγουν και έρχονται οι γιάπηδες. Και αυτό γίνεται πάντα. Στις περισσότερες περιπτώσεις. Όμως στον Λάκκο έκανε και καλό» (Σ12). Ακόμα ένας κάτοικος βλέπει με περισσότερο αρνητικό μάτι την προσπάθεια με το Gentrification, ο οποίος εκτός των άλλων υποστηρίζει ότι πίσω από την ανάπτυξη κρύβονται συμφέροντα και οικονομικά οφέλη που ευνοούν μια μικρή ομάδα ανθρώπων ατομικιστών και ωφελιμιστών: «Δεν είναι τυχαίο το Lakkos project. Είναι πρότζεκτ μπίζνας. Είναι μπίζνες όλο αυτό. Και είναι μπίζνες που δεν περιλαμβάνει εσάς, το πανεπιστήμιο, εμένα που είμαι μικροεπαγγελματίας και δεν τους αφορά. Τους αφορούν τα μεγάλα συμφέροντα, τα πολλά λεφτά. Αυτό είναι, οι μπίζνες. Αυτό θέλουν να κάνουν.» (Σ1).

Οι εκπρόσωποι των φορέων πολιτισμού, του μουσείου, του θεάτρου και του καλλιτεχνικού χώρου, που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα δηλώνουν την επιθυμία τους να έρθουν σε στενότερη επαφή με τους κατοίκους: «Θα είχε ενδιαφέρον … αν θα μπορούσαν και οι καλλιτεχνικοί χώροι να προσεγγίσουν τους ανθρώπους του Λάκκου και λίγο έτσι να υπάρχει μία αλληλεπίδραση εκεί» Υπογραμμίζουν βέβαια ότι ήδη υπάρχει μια αρκετά ικανοποιητική αλληλεπίδραση (Σ3,5,6). Υπάρχει και η άποψη πως ο Δήμος δυνητικά είναι σε θέση να επιλύσει και να αγκαλιάσει όλα τα προβλήματα απλά δεν είναι στις προτεραιότητες του τουλάχιστον αυτή την περίοδο (Σ3).

Θεματική ενότητα 5: Η μελλοντική ανάπτυξη

5.1 Προσδοκίες κατοίκων σε προσωπικό επίπεδο

Σε, ατομικό επίπεδο οι προσδοκίες για το μέλλον αφορούν τη βελτίωσης της υγείας (Σ10, Σ11) και του βιοτικού επιπέδου εν γένει, την οικονομική ευημερία (Σ4) και τη διατήρηση των καλών και υγιών σχέσεων με την οικογένεια (Σ8). Μία συμμετέχουσα τονίζει: «Η οικογένειά μου είναι το στήριγμά μου χωρίς αυτό δε θα μπορούσα να κάνω κάτι. Τα παιδιά μου είναι ..έχω μια πάρα πολύ ωραία σχέση είμαι η φίλη τους και η μαμά τους, πρωτίστως είμαι μαμά. Στον πάνω όροφο από μένα είναι η αδερφή μου, δεν είναι παντρεμένη είναι ανύπαντρη και δεν έχει και παιδιά είναι ελεύθερη. Είμαστε μαζί αυτό που λέμε όλοι τώρα εμείς είμαστε μια οικογένεια ο ένας είναι για τον άλλον χωρίς να δημιουργεί ένα πρόβλημα στον άλλο». Κάποιος άλλος δηλώνει την επιθυμία του να μετατρέψει σε γκαρσονιέρες για φοιτητές ή σε airbnb τον χώρο που διαθέτει ώστε να αξιοποιήσει την περιουσία του και να αυξήσει το εισόδημά του (Σ4).

5.2 Προσδοκίες φορέων

Ένας από τους κατοίκους που δραστηριοποιείται ως ηθοποιός τονίζει την ανάγκη ποιοτικής αναβάθμισης της ζωής των ανθρώπων και οραματίζεται σε προσωπικό επίπεδο να συμβάλλει μέσα από το έργο του και από την εργασία του στην επίτευξη της: «Να μιλήσω και για ένα θέμα κάθε φορά με τις παραστάσεις μου διαφορετικό κάθε φορά που ακουμπάει και αφορά κάτω το κοινό. Δεν είναι κάτι διανοουμενίστικο και μακριά από το κοινό. Επίσης, μιλάω και για τον τόπο με έναν διακριτικό ίσως και συμβολικό τρόπο, επειδή εμένα με ενδιαφέρει περισσότερο με διεθνή, παγκόσμιο τρόπο αλλά και τοπικά…. Δηλαδή οι άνθρωποι μπορούμε να διασώσουμε κάτι από την ζωή μας και τη ιδιωτικότητά μας ή το σόου είναι πάνω απ' όλα και θα πρέπει παντού να κυκλοφοράμε με έναν διάτρητο, διάφανο εαυτό, που θα τον βλέπουν όλοι» (Σ1).

Σε άλλη συνέντευξη τονίζεται πως πολλές από τις αλλαγές που έχει υποστεί ο Λάκκος για την οικονομική κυρίως ανάπτυξη του αλλά και για την κοινωνική, είναι αρκετές για να υπάρξει ένα είδος ευημερίας στην ευρύτερη περιοχή. Ο εν λόγω συμμετέχοντας είναι υπέρμαχος της αλλαγής, εκφράζει όμως τον φόβο του πως αν συνεχιστεί η ανάπτυξη θα γίνει με γνώμονα τον πολλαπλασιασμό του κέρδους και την ασυδοσία ορισμένων, οι οποίοι δεν πρόκειται να ικανοποιηθούν ποτέ σε απόλυτο βαθμό παρά το υπέρογκο όφελος, και κατ' επέκταση ο χαρακτήρας της περιοχής είναι

πιθανόν να αλλοιωθεί και εκείνη να μετατραπεί σε ένα ακόμα εμπορικό κέντρο για επιφανείς. Σε επιχειρησιακό επίπεδο ο ιδιοκτήτης του καφενείου επιθυμεί να συνεχίσει η ανοδική πορεία του καταστήματός του, χωρίς απαραίτητα να στοχεύει στην αύξηση των πελατών: «Όσον αφορά το μαγαζί μας αυτό που θέλαμε σε βάθος 10 ετών να το εξελίξουμε είναι αρκετό. Σε άλλα 10 χρόνια το μαγαζί φαντάζομαι να λειτουργεί με τον ίδιο σεβασμό, χωρίς μεγάλες διαφοροποιήσεις. Οι διαφοροποιήσεις που θα γίνονται θα είναι καινοτόμες στα επίπεδα ενός μεζεδοπωλείου και όχι σε μία κίνηση. Σε σχέση με την ανάπτυξη, πιστεύουμε ότι είναι στο ταβάνι που θα θέλαμε και δεν θέλουμε κάτι παραπάνω, γιατί το παραπάνω, πολλά καρπούζια δεν χωράνε και χάνεσαι…. Δεν καιγόμαστε καθόλου για ανάπτυξη. Όσον αφορά τα πιάτα μας. Όσον αφορά την περιοχή, εμείς δεν θέλουμε κάτι να είναι μουμιοποιημένο. Θέλουμε να εξελίσσεται. Αλλά να μην αλλοιώνεται. Να αλλάζει. Δηλαδή αν σε μία δεκαετία έχουνε γκρεμιστεί όλα αυτά που βλέπετε και φτιάχνονται μεγάλα ακίνητα, γιατί έχουνε γίνει και αυτά, είναι αυτό που φοβόμαστε. Και δεν μιλάω μόνο για την περιφέρεια, είναι και ιδιωτών. Αυτό που θέλουμε είναι, όπως σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπως έχει γίνει στα Χανιά, να γίνεται κάτι ήπια, που το ένα δεν αναιρεί το άλλο και δεν βάζει τρικλοποδιά στο άλλο, ούτε να είναι απέναντι στη φύση της περιοχής, τον οικονομικό… Γιατί το έχουμε δει και αυτό. Υπάρχουν ομάδες που αν δουν τουρίστες τους κυνηγάνε στο Λάκκο. Τους κυνηγάνε κανονικά: τους πετάνε φρούτα αν βγάζουν φωτογραφία. Είναι και το πέρασμα για τον τάφο του Καζαντζάκη. Περνάει πάρα πολύς κόσμος για να πάει στον τάφο του Καζαντζάκη. Εάν δούνε κάτι της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, την εξέλιξη, δεν ξέρω πώς να το πω, τη βλέπουνε στον καπιταλισμό κλπ…» (Σ2).

Άλλος συνεντευξιαζόμενος προσδοκά τη συνεχή ανάπτυξη του οργανισμού, του μουσείου που διαθέτει, ως αναγνώριση για τον πολυετή του κόπο να αναδείξει την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου. Ευελπιστεί ακόμη να βελτιωθεί το σύστημα χρηματοδότησης από το Υπουργείο Πολιτισμού και από την Περιφέρεια Κρήτης (Σ6).

Μία συμμετέχουσα, η ιδιοκτήτρια της Βιτρίνας, αναφέρει την επιθυμία της να αυξήσει τις δράσεις που υλοποιεί εντάσσοντας και νέες, όπως τις παρουσιάσεις βιβλίων που αφορούν τη σεξουαλικότητα και τις προβολές ταινιών σε συνεργασία με άλλον φορέα της περιοχής, καθώς και να φτιάξει έναν σύλλογο, μία ομάδα, έναν συνεταιρισμό που θα ευνοεί τις συνεργασίες αλλά και να προσδώσει έναν ακόμη πιο εκπαιδευτικό χαρακτήρα στον πολυχώρο της ώστε να λειτουργήσει σαν ανοιχτό,

ελεύθερο και δημοκρατικό σχολείο: «Επίσης, εγώ θέλω να κάνω και κάποια άλλα πράγματα. Θέλω να λειτουργήσει και λίγο η Βιτρίνα και σαν ανοιχτό σχολείο κάπως. Ελεύθερο σχολείο: Να συζητάμε θέματα, να γίνονται κάποιες προβολές, σε θέματα που απασχολούν την κοινωνία αλλά δεν είναι πάντα προσιτά, όπως ας πούμε η σεξουαλικότητα, σου λέω τώρα ένα θέμα που με ενδιαφέρει εμένα. Και άλλα πολλά. Πιο πολύ προσανατολίζομαι όχι τόσο στην ΑΜΚΕ και στην ΚΟΙΝΣΕΠ τώρα, είναι λόγο δυσκίνητες οι ΚΟΙΝΣΕΠ, από ότι έχω καταλάβει. Πιο πολύ στο κομμάτι του συλλόγου. Προσανατολίζομαι στην ομάδα» (Σ5). Η συντήρηση του πολυχώρου, η χρηματοδότησή του γίνεται μέχρι σήμερα από τα παζάρια και ιδίως από την ίδια την ιδιοκτήτρια, καθώς η επιχειρηματική αυτή της κίνηση είναι άμεσα συνυφασμένη με την προσωπική της ανάγκη για έκφραση και δε στοχεύει αποκλειστικά στο κέρδος. Θα ήθελε μεν να ανέλθει η Βιτρίνα οικονομικά αλλά η μετάβαση αυτή είναι δε σημαντικό να πραγματωθεί χωρίς να χαθεί η αυτοέκφραση τόσο της ίδιας όσο και του χώρου. Επιθυμεί ακόμη να έρθει σε πιο άμεση επαφή τόσο με τους υπόλοιπους φορείς πολιτισμού, οι οποίοι δεν είναι τόσο ανοιχτοί σε προοπτικές επικοινωνίας και συνεργασίας λόγω συγκρουόμενων συμφερόντων, όσο και με τους ανθρώπους της περιοχής, γνωρίζοντας τους door to door και οργανώνοντας συγκεντρώσεις για τσάι και γλυκό, ώστε να αναπτυχθεί ένα κλίμα οικειότητας (Σ5).

Επίσης, μια συνεντευξιαζόμενη οραματίζεται τον Λάκκο σαν ένα σημείο πολιτισμού και δράσεων που θα απαρτίζεται από καλλιτέχνες και διανοούμενους, στο οποίο θα έχουν πρόσβαση όλοι οι πολίτες με σκοπό την εξωτερίκευση, την έκφραση και τη συμμετοχή σε δράσεις που θα τους εξελίσσουν κοινωνικά και προσωπικά, χωρίς να χαθεί ο ρομαντισμός και η αισθητική του τόπου: «Ονειρεύομαι να γίνει κάτι σαν το Γκάζι της Αθήνας. Αυτό. Να μαζευτούνε πολλοί καλλιτέχνες, να έχει όμορφα μαγαζάκια κάθε είδους. Ένα ωραίο καφενείο ας πούμε που να μαζεύονται άνθρωποι να παίζουν μουσική, να συζητάνε. Θέλω να αναπτυχθεί προς το… προς το… ωραίο ο Λάκκος. Όχι με πολυκατοικίες και… αλλά να κρατήσει αυτό το χρώμα που έχει και την μυρωδιά έτσι του παλιού» (Σ3).

5.2. Προτάσεις παρέμβασης για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, οι δυνατότητες ανάπτυξη της περιοχής, οι προσδοκίες των φορέων

Οι συμμετέχοντες πρότειναν παρεμβάσεις τόσο για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, σε γενικότερο πλαίσιο σε επίπεδο χώρας μιλώντας για τις αλλαγές που πρέπει να

γίνουν ώστε να επέλθει η δικαιοσύνη και η αίσθηση ικανοποίησης και χαράς (Σ9) όσο και σε επίπεδο γειτονιάς (Σ1,4,8,9,10,12,13,14). Οι κάτοικοι θεωρούν ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης της περιοχής που μπορούν να αξιοποιηθούν μέσω της ανακαίνισης του Πανανείου, της αναδιαμόρφωσης της Περιφέρειας, μέσω της παραμονής του κτιρίου μεν και της δενδροφύτευσης του σημείου δε, της εκμετάλλευσης των τειχών, της δημιουργίας χώρων ψυχαγωγίας και πάρκων αναψυχής, όπου θα μπορούν οι έφηβοι να έρχονται σε άμεση επαφή με τη φύση, της βελτίωσης της καθαριότητας, της επίλυσης του προβλήματος των αδέσποτων ζώων, της βελτίωσης του οδικού δικτύου μέσω της πεζοδρόμησης της περιοχής και της δημιουργίας χώρων parking, της μονοδρόμησης κάποιων δρόμων, της επίλυσης του κυκλοφοριακού ζητήματος, της μείωσης της εγκληματικότητας, της δημιουργίας γυμναστηρίου, της συντήρησης– αναπαλαίωσης κτιρίων, της ορθής κι όχι ρατσιστικής αστυνόμευσης, της αλλαγής του συστήματος υδροδότησης ώστε να μην καταστρέφονται οι συσκευές, της κάλυψης των αναγκών των ηλικιωμένων, της διαμόρφωσης ασφαλούς κλίματος στις γειτονιές, της εστίασης στην εξειδίκευση των επαγγελμάτων ώστε να απορροφηθούν εργασιακά οι μειονεκτούντες, της πολιτιστικής ανάπτυξης μέσω της αλληλεπίδρασης καλλιτεχνικών χώρων, της ειδικής μέριμνας για τα κτίρια και της προβολής του πολιτισμού του Λάκκου στους ανήλικους, με τη διδασκαλία μουσικών οργάνων και με τη δημιουργία Δημοτικού Ωδείου (Σ1,2,3,4,5,6,8,9,10,11,12,13).

Υπογραμμίζεται ακόμη η ανάγκη να αλλάξουν νοοτροπία οι κάτοικοι, να αποκτήσουν ουσιαστική σχέση με τον δημόσιο χώρο, η οποία θα βασίζεται στον σεβασμό και θα προσδώσει πιθανόν και την αίσθηση της συνοχής και της συνεκτικότητας, που εκλείπει (Σ5).

Η συντήρηση των κτιρίων, η αναπαλαίωση των κατοικιών και η αξιοποίηση των ιστορικών κτιρίων θίγεται από αρκετούς συμμετέχοντες και θεωρείται αναγκαία βελτιωτική κίνηση καθώς επίσης και η δημιουργία πιο ζωντανών πεζοδρόμων με παρουσία πρασίνου. (Σ1,3,9,10,12): «Φυσικά θα μπορούσαν οι πεζόδρομοι να γίνουν λίγο πιο ζωντανοί, με την έννοια, ανοίγοντας και χώρους, που υπάρχουν κενοί χώροι να τους φτιάξουμε λίγο πρασίνους ας πούμε. Να φύγουν κάποια κτίρια που έτσι κι αλλιώς δεν φέρουν παρελθόν και είναι κακοχτισμένα και παρατημένα και να γίνουν εκεί χώροι ελεύθεροι, ακόμα και συζήτησης, ενδεχομένως συνάντησης πολιτιστικών εκδηλώσεων. Δηλαδή υπάρχουν χώροι στον Λάκκο» (Σ1).

Ειδικότερα, προτείνεται τα νέα κτίρια να πληρούν συγκεκριμένες προδιαγραφές προς χάριν της αρμονικής ομοιότητας: «Τα νέα κτίσματα θα πρέπει να είναι σε χαμηλότερο ύψος. Θα μπορούσε να γίνει ανάλογα με την παλιά πόλη στα Χανιά ή το Ρέθυμνο, όπου υπήρχαν συγκεκριμένες προδιαγραφές για τις πόρτες και τα παράθυρα. Χρειάζεται το αρχιτεκτονικό στυλ των νέων κτιρίων να ταιριάζει στον παλιό, τον παραδοσιακό χαρακτήρα της γειτονιάς. Γι' αυτό και οι Αρχάνες είναι τόσο ξεχωριστό μέρος. Στο Ηράκλειο δυστυχώς δεν κάνουν τίποτα» (Σ1,9,10,12). Ορισμένοι προτείνουν την παραχώρηση κατοικιών σε ανθρώπους που δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν οικονομικά και την αναπαλαίωση νεοκλασικών κτιρίων με σκοπό τη δημιουργία αιθουσών τέχνης και βιβλιοθηκών (Σ9). «Μπορεί να αναπτυχθούν κάποια σπίτια με τον τρόπο που λέω σαν χώροι κοινωνικής προσφοράς και αλληλεγγύης σε ανθρώπους που το έχουν ανάγκη. Μπορεί να μετοικιστεί η περιοχή του Λάκκου από πρόσφυγες και ανθρώπους που έχουν ανάγκη να ζήσουν και να φτιάξουν μία καινούρια ζωή και να τους δοθεί μία ευκαιρία να κατοικήσουν και να ζήσουν εκεί» (Σ1).

Ένας συμμετέχων προτείνει τη στήριξη από τη μεριά του πολιτιστικού στους ντόπιους καλλιτέχνες, με μείωση του ενοικίου για τη φιλοξενία δράσεων, ως λύση για την πολιτιστική και για την καλλιτεχνική αναβάθμιση τόσο του Λάκκου όσο και της ευρύτερης περιοχής του Ηρακλείου και ως μέσο για την ανάπτυξη της κοινωνικής ευαισθητοποίησης και της ενσυναίσθησης: «Το πολιτιστικό θα μπορούσε να ανοίξει τις πόρτες του στους ντόπιους καλλιτέχνες. Να μην το νοικιάζει τόσο ακριβά ή να μην το νοικιάζει και καθόλου τους χώρους του για να παίξουμε εμείς. Είτε μουσικά σύνολα, είτε θέατρο είτε εκθέσεις. Θα μπορούσαν να γίνουν τέτοια πράγματα. Δεν ξέρω κατά πόσο είναι εφικτό και υπάρχει η βούληση αυτή….. το κοινό που παρακολουθεί τις παραστάσεις θα μεγαλώσει, θα δραστηριοποιηθεί όμως. Δεν είναι απλά για να μας ζήσει εμάς τους καλλιτέχνες γιατί από τις βραδινές παραστάσεις στον Λάκκο δεν ζούμε. Ζούμε από το παιδικό θέατρο. Είναι ξεκάθαρο για εμάς τους καλλιτέχνες του θεάτρου ας πούμε. Απλά να έρθει σε συνδιαλλαγή με εμάς. Να δει κάτι διαφορετικό, όλους τους καλλιτέχνες, όλων των τεχνών, να ανέβει το επίπεδό του σε κοινωνική ευαισθητοποίηση μέσα από τις πολιτιστικές δράσεις και το δώσε πάρε και να αφεθεί η ενσυναίσθησή του» (Σ1).

Η προσέλευση δημιουργικών ανθρώπων ως πρόταση βελτίωσης δίδει μία άλλη προοπτική στις δυνατότητες ανάπτυξης της περιοχής: «Ο Λάκκος θα μπορούσε να

προσκαλέσει πολλούς δημιουργικούς επαγγελματίες, γραφίστες, θα ήταν ωραίο. Θα ήθελα να… έρθουν δημιουργικοί άνθρωποι» (Σ12).

Κεφάλαιο 3. Συμπεράσματα

Η έρευνα κατάφερε να αποτυπώσει το φαινόμενο του gentrification/εξευγενισμού στο Λάκκο Ηρακλείου, μέσα από την οπτική των κατοίκων του και φορέων που δραστηριοποιούνται στη γειτονιά, καθώς, όπως φαίνεται και παρακάτω, απαντήθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα.

Μέσα από την έρευνα αναδείχθηκε ένας σκεπτικισμός και μία επιφυλακτικότητα απέναντι στο gentrification. Όμως, παρατηρείται μία διάκριση απέναντι στη στάση στον εξευγενισμό γενικά, στη στάση για τον εξευγενισμό στον Λάκκο και στις ανησυχίες για το πώς μπορεί να επιδράσει ο εξευγενισμός στο μέλλον στον Λάκκο. Φαίνεται λοιπόν γενικά ο εξευγενισμός να αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι το gentrification έχει συνδεθεί με τον εκτοπισμό παλαιών κατοίκων εργατικών και φτωχών γειτονιών και την αντικατάστασή τους από πιο ευκατάστατους πολίτες σε συνδυασμό με τον εξωραϊσμό των κτισμάτων και της συνοικίας (Glass, 1964). Οι συμμετέχοντες τον συνδέουν με την φτώχια, την εμπορευματοποίηση, την αύξηση των ενοικίων, την διάρρηξη των δεσμών στην κοινότητα και με την αλλοίωση της ταυτότητας μίας περιοχής. Όμως, οι περισσότεροι συμμετέχοντες συμφωνούν ότι ο εξευγενισμός στον Λάκκο έχει επηρεάσει θετικά την ποιότητα της ζωής των κατοίκων, καθώς τον σχετίζουν με την αναζωογόνηση της περιοχής (Smith,1996). Τον έχουν συνδέσει με την αναγέννηση και το νοιάξιμο για την περιοχή. Οι κάτοικοι τονίζουν τη σημαντική μείωση της εγκληματικότητας, της παραβατικότητας και τη βελτίωση της εικόνας και της φήμης της γειτονιάς τους. Τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η περιοχή, όπως ζητήματα καθαριότητας, χώρων στάθμευσης και επικινδυνότητας παλαιών κτιρίων θεωρούν ότι προϋπήρχαν. Ακόμη, για τους κατοίκους, η αύξηση της αξίας της γης, ανάγεται στα θετικά. Υπάρχει όμως και έντονη κριτική γύρω από την ύπαρξη του Συνεδριακού Πολιτιστικού Κέντρου Ηρακλείου και τη μεταφορά της του κτιρίου της Περιφέρειας στον χώρο και στο πάρκο του πρώην Υγειονομικού. Αναφορικά με το Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο, οι μισοί συμμετέχοντες το θεωρούν στοιχείο αναβάθμισης της περιοχής και οι άλλοι μισοί θεωρούν ότι είναι ένα αταίριαστο κτίριο που κρύβει τη θέα από τα υπόλοιπα χαμηλά κτίσματα, υπάρχουν αμφιβολίες για την νομιμότητα του τρόπου ανέγερσής του και τονίζεται ότι για οικονομικούς λόγους δεν επιδιώκει σχέση με τον καλλιτεχνικό κόσμο της πόλης του Ηρακλείου, μόνο με ερασιτέχνες. Επίσης,

φιλοξενεί παραγωγές με ακριβό εισιτήριο και παράλληλα ενοικιάζει ακριβά τους χώρους του σε ντόπιους καλλιτέχνες. Επιπλέον η πλειοψηφία έχει αρνητική στάση για την μεταφορά του κτιρίου της Περιφέρειας στον Λάκκο, καθώς μόνο ένας είχε θετική στάση. Οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι έτσι, μειώνονται οι ελεύθεροι χώροι και οι χώροι πρασίνου και θα προκληθεί κυκλοφοριακή συμφόρηση από την έλλειψη χώρων στάθμευσης. Φάνηκε να ανησυχούν και καλλιτέχνες και κάτοικοι και επαγγελματίες. Οι επαγγελματίες και οι καλλιτέχνες φαίνεται να θεωρούν σχετικά ισορροπημένο τον έως τώρα εξευγενισμό του Λάκκου. Φοβούνται όμως ότι μελλοντικά η περιοχή που τους προσκάλεσε λόγω του gentrification, εάν αυξηθεί η εμπορευματοποίηση, η τουριστικοποίηση, η αύξηση της αξίας των ακινήτων και των ενοικίων, τελικά και οι ίδιοι θα αδυνατούν να δραστηριοποιούνται στον Λάκκο.

Η έρευνα ανέδειξε ότι η ανάπτυξη του gentrification έχει προσκαλέσει ποικίλους φορείς πολιτισμού στον Λάκκο που δεν δραστηριοποιούνταν σε αυτήν την περιοχή παλαιότερα. Η εγκατάσταση καλλιτεχνών στον Λάκκο, άνοιξε το δρόμο για τον εξευγενισμό του (Ley,1996). Συγκεκριμένα στον Λάκκο υπάρχουν δύο θέατρα, οι Χωρομορφές και το Θεατροδρόμιο. Μάλιστα οι Χωρομορφές προσφέρουν, εκτός από τις θεατρικές παραστάσεις, μία ποικιλία δραστηριοτήτων, όπως θεατρικό παιχνίδι, μαθήματα ζωγραφικής, χορωδία κλπ. Αντίστοιχη ποικιλία δραστηριοτήτων παρουσιάζει το μουσείο παραδοσιακών μουσικών οργάνων «Θύραθεν». Στον τομέα των εικαστικών τεχνών, στα δρομάκια του Λάκκου έχουν ζωγραφίσει καλλιτέχνες από όλον των κόσμο, μέσα από το Lakkos Projekt. Παράλληλα, το ρεμπέτικο τραγούδι και τα ταμπαχανιώτικα αποτελούν ένα κομμάτι της μουσικής ιστορίας του Λάκκου που τώρα ανήκει στο παρελθόν. Η τοιχογραφία στην πλατεία του Λάκκου όπου βρίσκεται το καφενείο το κάνει γνωστό στον επισκέπτη αναγεννά την ανάμνηση των κατοίκων που κατάγονται από τον Λάκκο. Όμως, πλέον, η αναθύμηση της ρεμπέτικης ιστορίας του Λάκκου εξυπηρετεί τα συμφέροντα των ισχυρών, γίνεται με τρόπο μουσειακό, σβήνοντας όμως την πραγματική ιστορία και ταυτότητα του τόπου (Ζαϊμάκης, χ.χ).

Ποια είναι η διασύνδεση μεταξύ των φορέων;

Οι φορείς πολιτισμού και οι επαγγελματίες του Λάκκου φάνηκε ότι γνωρίζονται μεταξύ τους. Μάλιστα ένας ηθοποιός συνεργάζεται με τα δύο θέατρα. Υπάρχουν χώροι και πρόσωπα κοινής αποδοχής, όπου μάλιστα οι κάτοικοι νιώθουν χαρά για την

ύπαρξή τους. Τα έχουν ταυτίσει με την θετική αλλαγή της εικόνας του Λάκκου, όπως είναι το καφενείο. Όμως λείπει η συνεργασία ανάμεσα στους φορείς. Αρχικά έχουν διαφορετικούς στόχους. Άλλοι έχουν ως στόχο το κέρδος και την οικονομικοί επιβίωση, άλλοι έχουν άλλη ως κύρια επαγγελματική δραστηριότητα και έχουν ιδρύσει έναν χώρο πολιτισμού λόγω της ανάγκης της προσωπικής έκφρασης.

Η αλληλεγγύη και η αυτοβοήθεια είναι παράγοντες κοινοτικής ανάπτυξης (Bhattacharyya, 2009. Φαίνεται από την έρευνα ότι οι κάτοικοι του Λάκκου είχαν αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ τους. Ήταν έντονη η αλληλοβοήθεια, σε τέτοιον βαθμό που συνέβαλε στην ανάπτυξη συναισθημάτων αγάπης για την γειτονιά και σε παλαιότερους και σε νεώτερους κατοίκους. Μάλιστα η αλληλεγγύη μεταξύ των κατοίκων είναι από τα κύρια σημεία που έρχονται στο νου τους και επιθυμούν ιδιαίτερα να αναφερθούν σε αυτήν. Η αναφορά σε περιστατικά που επιβεβαιώνουν την αλληλεγγύη γεμίζει χαμόγελο το πρόσωπό τους, πολλές φορές γεννά και συγκίνηση. Όμως, δεν αναφέρθηκε κάποια επίδραση του gentrification/ εξευγενισμού στην ανάπτυξη της αλληλεγγύης. Φαίνεται να είναι ένα χαρακτηριστικό της γειτονιάς πολλές δεκαετίες τώρα. Μάλιστα, η αλληλεγγύη έχει αποτελέσει έμπνευση για νέους κατοίκους που ασχολούνται με τον πολιτισμό, ώστε να μείνουν στην περιοχή. Παράλληλα η γνώση της αλληλεγγύης ως χαρακτηριστικό των κατοίκων του Λάκκου, η αποδοχή, η συμμετοχή σε δράσεις αλληλεγγύης στη γειτονιά έκανε αποδεκτά και αγαπητά εγχειρήματα εξευγενισμού, όπως το καφενείο και το Lakkos project.

Το gentrification επηρεάζει και μεταβάλλει τη σύνθεση των κατοίκων (Glass, 1964). Ακριβώς αυτό έχει συμβεί και στη γειτονιά του Λάκκου. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι κατά τη δεκαετία του 80΄και του 90΄οι παλαιοί κάτοικοι άρχισαν να φεύγουν από την περιοχή. Παρέμειναν οι φτωχότεροι κάτοικοι που δεν είχαν τη δυνατότητα να μεταφερθούν αλλού. Συγχρόνως, η φτώχεια εμπόδιζε πολλούς κατοίκους να συντηρήσουν τα σπίτια τους με συνέπεια να δυσχεραίνεται η ποιότητα ζωής όσων τα κατοικούσαν, να δημιουργούνται εγκαταλελειμμένα και υπό κατάρρευση κτίρια, να γίνεται μία περιοχή που επέλεγαν μετανάστες, καθώς η κακή κατάσταση των κτισμάτων κατέβαζε τα ενοίκια. Την ίδια περίοδο, εγκαταστάθηκαν πολλοί Ρομά λόγω χαμηλών ενοικίων ή σε εγκαταλελειμμένα κτίρια. Οι παλαιοί κάτοικοι του Λάκκου γερνούσαν.

Παράλληλα τη δεκαετία του 2000 και του 2010, οπότε και φαίνεται να ξεκινά ο εξευγενισμός του Λάκκου σταδιακά, άρχισε να αυξάνεται η αξία της γης. Παλαιοί κάτοικοι πούλησαν την περιουσία τους. Άλλαξε οικιστικά η εικόνα της γειτονιάς. Χτίστηκαν καινούρια κτίρια, μικρά ξενοδοχεία, καθώς ο εξευγενισμός αφορά και την ανέγερση νέων κτιρίων εκτός από την ανακαίνιση των παλαιών (Clark, 2005). Ανακαινίστηκαν παλιές οικίες και έγιναν airbnb (καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης). Η γειτονιά έχει τουριστικοποιηθεί. Ο Λάκκος προσελκύει πλέον κατοίκους που ασχολούνται με τις τέχνες και τον πολιτισμό: ζωγράφους, ηθοποιούς, φωτογράφους. Παράλληλα προσελκύει αρχιτέκτονες και πολιτικούς μηχανικούς, καθώς έχοντας ένα καλαίσθητα ανακαινισμένο γραφείο στον Λάκκο διαφημίζεται και η δουλειά τους. Έχουν μειωθεί αισθητά οι μετανάστες και οι Ρομά, λόγω της αύξησης των ενοικίων και της ανακαίνισης των εγκαταλελειμμένων κτηρίων. Συγχρόνως, η περιοχή γεμίζει τουρίστες, ειδικά τους καλοκαιρινούς μήνες. Πλέον οι παλαιοί ηλικιωμένοι κάτοικοι αποτελούν τους πιο ευάλωτους κατοίκους του Λάκκου.

Η έρευνα ανέδειξε ότι το gentrification έχει αλλάξει την οικονομική δραστηριότητα της γειτονιάς του Λάκκου. Έχει προσκαλέσει καταστήματα του τομέα της εστίασης, μικρές μονάδες βραχυχρόνιας μίσθωσης και ένα ξενοδοχείο, δύο θέατρα και ένα μουσείο παραδοσιακών μουσικών οργάνων και έναν χώρο προβολής και δημιουργίας θεατρικού κοστουμιού. Στους περισσότερους χώρους τέχνης, πέρα από το άτομο που ενοικιάζει τον χώρο, δραστηριοποιούνται και άλλοι καλλιτέχνες, παραδίδοντας μαθήματα ή δημιουργώντας εκδηλώσεις που αφορούν την τέχνη, τον πολιτισμό και την ψυχική υγεία. Παράλληλα παρατηρούνται φαρμακεία, ψιλικατζίδικα, κουρεία, σχολή οδηγών και πρόκειται να ανοίξει το επόμενο διάστημα ένα κατάστημα νυφικών. Συγχρόνως δραστηριοποιούνται μηχανικοί, αρχιτέκτονες, εργολάβοι, οικοδόμοι και τα σχετικά επαγγέλματα, λόγω ανακαινίσεων των κτιρίων, αλλαγής χρήσης κτιρίων, κατεδάφισης και ανέγερσης νέων.

Η οικονομική ανάπτυξη στον Λάκκο έχει μεταβάλλει τις επαγγελματικές δραστηριότητες στην περιοχή. Το πολιτισμικό κεφάλαιο του Λάκκου, η μόδα και η κουλτούρα, ακόμη και τα γκράφιτι του Lakkos project έχουν συντελέσει στη συσσώρευση επενδυτών (Bourdieu, 1979). Είναι φανερό ότι ο εξευγενισμός του Λάκκου έχει προσκαλέσει στη γειτονιά νέους κατοίκους, καλλιτέχνες και επιχειρηματίες των τεχνών και της εστίασης. Παράλληλα οι κάτοικοι συμμετέχοντες δεν βιώνουν κάποια μεταβολή στην οικονομική τους κατάσταση από αυτό. Φαίνεται

όσοι είναι παλιοί κάτοικοι και ιδιοκτήτες γης να ικανοποιούνται με την αύξηση της αξίας της γης, ενώ ταυτόχρονα, όσοι πληρώνουν ενοίκιο εκφράζουν ανασφάλεια για την συνέχιση της ζωής και της δραστηριοποίησής τους στον Λάκκο.

Κεφάλαιο 4. Συζήτηση

Ολοκληρώνοντας την μελέτη πάνω στην αποτύπωση του εξευγενισμού στον Λάκκο, προκύπτουν τρία ζητήματα που προκαλούν εντύπωση και χρειάζονται περισσότερη διερεύνηση. Το πρώτο αφορά την έντονη έκφραση του συναισθήματος και το συναισθηματικό δέσιμο με την περιοχή. Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων, εκτός από τον Σ.6, εξέφρασαν μεγάλη αγάπη και νοιάξιμο για τον Λάκκο και τους ανθρώπους τους. Μέσα από τη δική του οπτική ο κάθε ένας ενδιαφέρονται για το καλό της περιοχής. Κάποιες φορές οι απόψεις είναι διαφορετικές. Για παράδειγμα, η Σ.3 ανέφερε ότι ονειρεύεται ο Λάκκος να γίνει το Γκάζι του Ηρακλείου, ενώ η Σ.5 ανέφερε ότι αν γίνει ποτέ το Γκάζι του Ηρακλείου, θα αναζητήσει χώρο σε άλλη τοποθεσία. Οι Σ. 2,4,8 &11 μιλούσαν με μεγάλη συγκίνηση. Διακρίνονται συναισθήματα υπερηφάνειας για την έκφραση της αλληλεγγύης στο παρελθόν και το παρόν. Οι καλλιτέχνες που εντός από μία δεν κατάγονται από την περιοχή, μιλούν για τον Λάκκο με θαυμασμό. Λένε ότι αγαπούν τον Λάκκο και τους ανθρώπους του. Επίσης, βρίσκουν την περιοχή υπέροχη. Ο τόπος τους συγκινεί και τους εμπνέει. Επομένως, θα είχε ενδιαφέρον μία νέα έρευνα να επικεντρωθεί στα συναισθήματα που γεννά η σχέση και η διαβίωση σε έναν τόπο, συγκεκριμένα στα συναισθήματα και στο συναισθηματικό δέσιμο κατοίκων σε σχέση με τον αποστερημένο τόπο στον οποίο διαβιούν.

Ένα δεύτερο ζήτημα που απασχολεί τους συμμετέχοντες και αξίζει να διερευνηθεί περισσότερο είναι το θέμα της οικονομικής κατάστασης. Ο Σ.4 ανέφερε ότι ενοικιάζει τον χώρο του στην Σ.6 με χαμηλό ενοίκιο λόγω συγγενικής σχέσης, αλλά και επειδή θεωρεί ότι προσφέρει μέσα από τις πολιτιστικές δραστηριότητες στην περιοχή. Μελλοντικά όμως έχει σκοπό να μετατρέψει τον χώρο σε γκαρσονιέρες που θα ενοικιάζονται σε φοιτητές ή σε καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης. Παράλληλα, η ανασφάλεια για την οικονομική κατάσταση, θεωρείται ότι προκαλεί ανταγωνισμό ανάμεσα στους φορείς και αποτελεί τον λόγο της έλλειψης συνεργασίας. Το κυνήγι του κέρδους φαίνεται να διαρρηγνύει δεσμούς αλληλεγγύης. Όπως ανέφεραν οι Σ, 1,2 &12 οι ίδιοι ή γνωστά τους πρόσωπα δέχτηκαν έξωση από οικίες στον Λάκκο όπου έμεναν χωρίς οικονομικό αντίτιμο, αλλά με τη συμφωνία να επισκευάζουν και να συντηρούν το κτίριο. Συγχρόνως, η κακή οικονομική κατάσταση των κατοίκων προκαλεί κινήσεις αλληλεγγύης: υπάρχει φροντίδα για φτωχούς ηλικιωμένους (Σ.8,910,11). Υπάρχει η φροντίδα, ακριβώς επειδή είναι γνωστή η κακή οικονομική

κατάσταση των κατοίκων, ο σύλλογος γονέων της περιοχής να προσφέρει μία ποικιλία δραστηριοτήτων για τα παιδιά και να υπάρχει η μέριμνα για τη συμμετοχή σε εκδρομές και άλλες σχολικές δραστηριότητες των οικονομικά αδύναμων μαθητών (Σ.13). Επιπλέον συστάθηκε εθελοντικά εβδομαδιαίο εξεταστήριο από συνταξιούχο γιατρό, πρώην κάτοικο του Λάκκου και ένας από τους λόγους είναι η οικονομική αδυναμία των κατοίκων (Σ.4). Επίσης, οικονομικοί λόγοι αλλάζουν το τοπίο της γειτονιάς με ανακαινίσεις, γκρέμισμα κτιρίων, ανέγερση νέων κτιρίων. Ακόμη, οικονομικοί λόγοι ζημιώνουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων, όπως όταν δεν μαζεύονται τα μπάζα από τα γκρεμισμένα κτίρια, ή όταν επικίνδυνα κτίρια δεν κατεδαφίζονται (Σ1,9,12,14). Επομένως, φαίνεται ότι θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μία έρευνα που θα αφορούσε τις διάφορες επιδράσεις του οικονομικού παράγοντα ή της οικονομικής κατάστασης σε μία περιοχή.

Ένα τρίτο ζήτημα που προκάλεσε εντύπωση είναι η χρήση του λόγου στην έρευνα, συγκεκριμένα η χρήση τοπικών προσδιορισμών. Οι πλειοψηφία των συμμετεχόντων χρησιμοποιούσε λόγο γλαφυρό, γεμάτο συναίσθημα, σαν να ήθελαν να περάσουν κάποιο μήνυμα στις αρχές, σαν να ήθελαν να καταθέσουν μία εξομολόγηση, να μοιραστούν τον κόσμο τους και τα όνειρά τους. Προσπαθώντας να γίνουν κατανοητοί, αναπαριστούσαν την εικόνα της γειτονιάς τους και φάνηκε πόσο καλοί γνώστες είναι του τόπου τους, σαν να την δείχνουν σε έναν χάρτη. Ιδιαίτερα εντυπωσιακές ήταν οι συσχετίσεις ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν. Η τωρινή εικόνα της περιοχής είναι γνωστή, αλλά μέσα από της αφηγήσεις, δόθηκε και η εικόνα του παρελθόντος. Επίσης, χρησιμοποιήθηκε το καφενείο κυρίως αλλά και οι υπόλοιποι καλλιτεχνικοί χώροι και χώροι εστίασης, σαν τόποι αναφοράς : «Πίσω από το καφενείο, στην ταβέρνα , εκεί που ήταν το καφενείο, δίπλα, εκεί από πίσω, εκεί που ήταν, απέναντι από, ανάμεσα στο … και το…» (Σ.4). Μέσα από τις περιγραφές του τόπου και τις χρήσεις τοπικών προσδιορισμών, φάνηκαν και οι σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους. Γινόταν αναφορά στην ταβέρνα της … στο καφενείο του … με το μικρό τους όνομα και όχι στην επίσημη ονομασία κάθε χώρου εστίασης. Επομένως, θα μπορούσαν να διερευνηθεί τι δηλώνουν οι χρήσεις του λόγου και των τοπικών προσδιορισμών, όταν μελετάται μία περιοχή.

Επιπλέον, από την έρευνα προκύπτουν προτάσεις που αφορούν το μέλλον της περιοχής του Λάκκου και περιλαμβάνουν τρεις στόχους: Ο πρώτος στόχος είναι η συμμετοχή των κατοίκων στην λήψη των αποφάσεων που αφορούν την γειτονιά τους.

Φάνηκε ότι οι κάτοικοι έχουν μία άποψη για τις αλλαγές που συμβαίνουν στην περιοχή τους, αλλά δεν τους έχει ζητηθεί ποτέ να την εκφράσουν. Στην περίπτωση του Lakkos project, βοήθησαν, έδειξαν την αλληλεγγύη τους, αναδείχτηκε η αγάπη των κατοίκων για την γειτονιά τους, με την δωρεά υλικών και η θέληση για αλλαγή, αλλά ο ρόλος των ντόπιων δεν ήταν ενεργός, ήταν μικρός και βοηθητικός. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι οι καλλιτέχνες προέρχονταν όλοι από το εξωτερικό. Παράλληλα για σημαντικά έργα που επηρεάζουν την εικόνα της περιοχής και τη ζωή των κατοίκων, όπως η ανέγερση του Πολιτιστικού Συνεδριακού Κέντρου και του νέου κτιρίου της Περιφέρειας δεν ζητήθηκε η γνώμη τους. Η συμμετοχή των κατοίκων στη λήψη αποφάσεων και η εφαρμογή δημοκρατικών διαδικασιών είναι σημαντικοί παράγοντες επιτυχίας πολιτικών τοπικής και κοινωνικής ανάπτυξης (Μπιτσάνη, 2004). Επομένως, θα ήταν χρήσιμο και θα βοηθούσε στην ενεργοποίηση των κατοίκων η τοπική αυτοδιοίκηση να έπαιρνε πρωτοβουλίες και να έκανε διαβουλεύσεις στις οποίες θα συμμετείχαν οι κάτοικοι, σε θέματα που αφορούν τον Λάκκο. Η συμμετοχή των κατοίκων λειτουργεί και σαν αντίβαρο στον κοινωνικό αποκλεισμό (Buffel, Phillipson, Scharf, 2013). Ακόμη, το Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο θα μπορούσε να αποκτήσει μία συνεργασία με γειτονικούς καλλιτεχνικούς φορείς (Θεατροδρόμιο, Χωρομορφές, μουσείο Θύραθεν, πολιτιστικός χώρος Βιτρίνα). Έτσι θα μπορούσαν να επιτευχθούν δύο στόχοι: ο πρώτος είναι η σύνδεση του Πολιτιστικού Συνεδριακού Κέντρου με τους τοπικούς φορείς και τους ντόπιους καλλιτέχνες και ο δεύτερος είναι η συμβολή στη συνεργασία μεταξύ των φορέων και των καλλιτεχνών.

Έγινε αντιληπτό από την έρευνα ότι ανάμεσα στους φορείς της τέχνης δεν υπάρχει συνεργασία, αλληλεπίδραση και φιλικές σχέσεις. Αναφέρθηκε ότι υποβόσκει ένας ανταγωνισμός, λόγω της οικονομικής δυσπραγίας και της οικονομικής ανασφάλειας. Παράλληλα, παρατηρείται ότι πολλοί από τους συμμετέχοντες γνωρίζονται μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, όλοι γνώριζαν τον ιδιοκτήτη του καφενείου και εξέφραζαν συμπάθεια για το πρόσωπό του (Σ.2). Οι κάτοικοι της περιοχής χαίρονται που υπάρχει το καφενείο. Η Σ5 ενοικιάζει τον χώρο από τον Σ4 και έχουν συγγενική σχέση. Οι περισσότεροι γνώριζαν την πρώην ιδιοκτήτρια της ταβέρνας και εξέφραζαν μεγάλη συμπάθεια.

Σύμφωνα με την τελική έκθεση οριστικοποίησης του σχεδίου δράσης από τον σχεδιασμό και ανάπτυξη μεθοδολογίας υλοποίησης προγράμματος ολοκληρωμένης

ανάπλασης, με στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής και την αναζωογόνηση του αστικού χώρου της περιοχής του ιστορικού κέντρου του Δήμου Ηρακλείου (2021), φαίνεται ότι η γειτονιά του Λάκκου αποτελεί έναν χώρο αρκετών παρεμβάσεων και σχεδιασμών από τον Δήμο Ηρακλείου. Συγκεκριμένα, φαίνεται ο Δήμος να επιθυμεί μικρές παρεμβάσεις οι οποίες, μεταξύ άλλων θα περιλαμβάνουν την βελτίωση του αστικού χώρου και των υποδομών μικρής κλίμακας, την περιβαλλοντική αναβάθμιση της περιοχής, την έμφαση στην τοπική οικονομική δραστηριότητα, την κοινωνική συναίνεση και τις εναλλακτικές δράσεις. Επιπλέον, θεωρείται ότι η πολιτιστική δραστηριότητα θεωρείται σημαντική δίαυλος για την ανάπτυξη των παραπάνω. Τέλος, ιδιαίτερα βοηθητικό θα ήταν, κατά την εφαρμογή του προγράμματος ανάπλασης του ευρύτερου Κέντρου του ηρακλείου, όπου εντάσσεται και ο Λάκκος, να δοθεί έμφαση στη συντήρηση των παλαιών κτιρίων και την ανακαίνισή τους καθώς και η ανέγερση νέων κτιρίων σύμφωνα με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική της γειτονιάς (Σ12). Δηλαδή να δοθεί έμφαση σε χαμηλά κτίσματα.

5.Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Ζαϊμάκης, Γ. (χ.χ.). Τοπία της μνήμης, πολιτικές εξευγενισμού, και δημιουργικές αντιστάσεις στο Λάκκο Ηρακλείου.

Ζαϊμάκης, Γ. (1995). *Το ρεμπέτικο στην Κρήτη: Η περίπτωση του Λάκκου*. Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου».

Ζαϊμάκης, Γ. (1999). «Καταγώγια ακμάζοντα»: Παρέκκλιση και πολιτισμική δημιουργία στον Λάκκο του Ηρακλείου (1900-1940). Αθήνα: εκδόσεις Πλέθρον.

Ζαϊμάκης, Ι. (1994-1995). Η πορνεία στο Μεγάλο Κάστρο στα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας. *Παλίμψηστον* (14-15), 181-190.

Μπιτσάνη, Ε. (2004). *Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη . Σχεδιασμός*

Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος. Αθήνα : εκδόσεις Διόνικος.

Ξενόγλωσση

Bayón, M. C., & Saraví, G. A. (2018). Place, Class Interaction, and Urban Segregation: Experiencing Inequality in Mexico City. *Space and Culture*, *21*(3), 291-305. https://doi.org/10.1177/1206331217734540

Bhattacharyya, J. (2009). Theorizing Community Development. *Journal of the Community Development Society.* Ανακτήθηκε από: https://doi.org/10.1080/15575330409490110

Bourdieu,P. (1979). *La Distinction. Critique sociale du jugement, les Éditions de Minuit, collection Le Sens Commun*, Paris.

Braun, V., Clarke, V., (2012). Themakic Analysis. In H. Cooper (Ed.) *APA Handbook of Research Methods in Psychology* (pp. 51-57). Washington, DC: American Psychological Association.

Buffel, T., Phillipson, C., & Scharf, T. (2013). Experiences of neighbourhood exclusion and inclusion among older people living in deprived inner-city areas in

Belgium and England. *Ageing and Society*, *33*(1), 89-109. https://doi.org/10.1017/S0144686X12000542

Clark, E. (2005). Gentrification: an elastic yet targeted definition. In: R., Atkinson and

Colin C. Williams (2003). Developing Community Participation in Deprived Neighbourhoods: A Critical Evaluation of the Third-sector Approach, Space and Polity, 7(1), 65-73. https://doi.org/10.1080/13562570309247

Fairbairn, B., J. Bold, M. Fulton, L. Hammond Ketilson and D. Ish. 1991. *Co-operatives and Community Development: Economics in Social Perspective.* Saskatoon, Saskatchewan, Canada: Centre for the Study of Co-operatives, University of Saskatchewan.

G., Bridge (eds), *Gentrification in a Global Context. The new urban colonialism*. Routledge.

Glass, R. (1964). *London*. London: MacGibbon & Kee.

Goldenberg, Amram, Braschel, Moreheart & Shannon 2017

Juujärvi, S., & Lund, V. (2015). Η Συμμετοχική Έρευνα Δράσης ως πρακτική ενδυνάμωσης σε άπορες κοινότητες. *Πρακτικά Συνεδρίου 41st Association for Moral Education* , *41* , 124–131.

Lee, L., Slater, T. & Wyly, E. (2008). *Gentrification*. New York: Routledge.

Ley, D. (1996). *The new middle class and the remaking of the central city*. Oxford: Oxford University Press.

Lyons, T., Krüsi, A., & Shannon, K. (2017), The impact of construction and gentrification on an outdoor trans sex work environment: Violence, displacement and policing. Ανακτήθηκε από: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1363460716676990

Künkel, J. (2016) Gentrification and the flexibilisation of spatial control: Policing sex work in Germany. Ανακτήθηκε από: https://doi.org/10.1177/0042098016682427

Hubbard, P., Campbell, R., O'Neill, M., Jane Pitcher, J., and Jane Scoular, J. (2007). Twelve: Prostitution, gentrification, and the limits of neighbourhood space. Pages: 203–218. Ανακτήθηκε από: https://doi.org/10.51952/9781847422477.ch012

Shaffer, R., S. Deller and D. Marcouiller. 2004. *Community Economics: Linking Theory and Practice.* Second Edition. Ames, Iowa: Blackwell Publishing Professional.

Smith, N. (1979). Toward a Theory of Gentrification; A Back to the City Movement by Capital, Not People. *Journal of the American Planning Association*, 538-548, Philadelphia.

Smith, N. (1996). *The new urban frontier*. London: Routledge.

Williams, T.T. (1974). The Role of Low-income Rural Cooperatives in Community Development. *American Journal of Agricultural Economics December.* 913-918.

Zeuli, K. A., Radel, J. (2005). Cooperatives as a Community Development Strategy: Linking Theory and Practice. *Mid-Continent Regional Science Association > Journal of Regional Analysis and Policy.* Ανακτήθηκε από: https://ageconsearch.umn.edu/record/132302/?v=pdf

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Έντυπο πληροφόρησης συμμετεχόντων

Τίτλος:	*Στήριξη της λειτουργίας του «Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης στην Περιφέρεια Κρήτης*, 3η Έρευνα: «Εντοπισμός και ανάλυση θυλάκων τοπικής αποστέρησης και φτώχειας»
Ερευνητής:	Γιάννης Ζαϊμάκης, Καθηγητής του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Επιστημονικά Υπεύθυνος του Έργου Βασίλης Αράπογλου, Αναπληρωτής Καθηγητής τμήματος Κοινωνιολογίας. Επιστημονικά Υπεύθυνος του 3ου ερευνητικού άξονα Γιώργος Τσιώλης, Καθηγητής του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Επιστημονικά Υπεύθυνος του 2ου ερευνητικού άξονα Νικολέτα Ράτσικα, Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας, ΕΛΜΕΠΑ, Ερευνήτρια στον 3ο ερευνητικό άξονα Χαρά Κόκκινου, Υποψήφια διδάκτωρ τμήματος Κοινωνιολογίας, ερευνήτρια του προγράμματος στον 2ο και 3ο ερευνητικό άξονα Άγγελος Λουκάκης, Διδάκτορας Τμήματος Κοινωνιολογίας, Ερευνητής στον 3ο ερευνητικό άξονα Δήμητρα Σιατίτσα, Μεταδιδάκτορας Τμήματος Κοινωνιολογίας, Ερευνήτρια στον 3ο ερευνητικό άξονα Παπαδάκη Μαρίνα, μέλος ΕΔΙΠ Τμήματος Κοινωνιολογίας, Ερευνήτρια στο δεύτερο και τέταρτο ερευνητικό άξονα
Χρηματοδότης:	Περιφέρεια Κρήτης

Έχετε προσκληθεί να συμμετάσχετε σε μία έρευνα η οποία εντάσσεται στα πλαίσια του προγράμματος «Στήριξη της λειτουργίας του «Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης στην Περιφέρεια Κρήτης».» Η έρευνα διεξάγεται από ομάδα ερευνητών υπό την επιστημονική επιμέλεια του Γιάννη Ζαιμάκη, Καθηγητή του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και επιστημονικά υπεύθυνο του Προγράμματος «Έρευνες για την Στήριξη του Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης» και του Βασίλη Αράπογλου, Αναπληρωτή Καθηγητή του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Επιστημονικά Υπεύθυνου του 3ου ερευνητικού άξονα. Η παρούσα έρευνα αφορά τον εντοπισμό και την ανάλυση θυλάκων τοπικής αποστέρησης και φτώχειας.

Το έντυπο που κρατάτε στα χέρια σας θα σας δώσει πληροφορίες για την έρευνα προκειμένου να μπορέσετε ενημερωμένα να αποφασίσετε για το αν θα συμμετέχετε ή όχι σε αυτή την έρευνα.

Σας παρακαλούμε να αφιερώσετε όσο χρόνο χρειάζεστε για να το διαβάσετε, να το σκεφτείτε και να κάνετε όποιες ερωτήσεις θέλετε είτε τώρα είτε κάποια άλλη στιγμή. Αν αποφασίσετε να συμμετάσχετε, θα σας ζητηθεί να υπογράψετε αυτό το έντυπο και θα λάβετε ένα αντίγραφο.

1. ΠΟΙΟΣ ΕΊΝΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ;

Σκοπός αυτής της έρευνας είναι η αποτίμηση του βαθμού τοπικής αποστέρησης, των αναγκών και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι τοπικές κοινωνίες.

2. ΠΟΙΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ; ΓΙΑΤΙ ΕΧΩ ΠΡΟΣΚΛΗΘΕΙ;

Σας καλέσαμε να συμμετάσχετε σε αυτήν την έρευνα επειδή οι απόψεις σας ως κάτοικος μιας περιοχής με υψηλό βαθμό αποστέρησης εντός της Περιφέρειας Κρήτης είναι απαραίτητες για την έρευνά μας και την ανάλυση που στοχεύει να αναπτύξει πολιτικές κοινωνικής ένταξης.

3. ΜΕ ΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ ΘΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΩ ΣΤΗΝ ΈΡΕΥΝΑ; ΤΙ ΘΑ ΜΟΥ ΖΗΤΗΘΕΙ ΝΑ ΚΑΝΩ;

Εάν συμφωνείτε να συμμετάσχετε σε αυτή την έρευνα, θα σας ζητηθεί να υπογράψετε την δήλωση Ενήμερης Συγκατάθεσης που ακολουθεί. Στην έρευνα αυτή προβλέπεται να συμμετέχουν κάτοικοι των τοπικών κοινωνιών (άνδρες και γυναίκες). Στην έρευνα θα απαντήσετε σε ερωτήματα που θα σας θέσει η ερευνητική ομάδα για την εμπειρία και την γνώμη σας για τις ανάγκες, τα προβλήματα σε σχέση με την τοπική αποστέρηση και φτώχεια. Ο εκτιμώμενος χρόνος της κάθε συνέντευξης είναι από 30 έως 60 λεπτά και η έρευνα μπορεί να γίνει σε χώρο που θα επιλέξει ο συνεντευξιαζόμενος. Η επιλογή των συμμετεχόντων θα γίνει έπειτα από συνεργασία με τοπικούς φορείς και πρόσωπα κλειδιά που γνωρίζουμε και στη συνέχεια μέσω της μεθόδου της χιονοστιβάδας θα διαμορφωθεί ο κύκλος των συμμετεχόντων.

4. ΠΟΙΟΣ ΩΦΕΛΕΊΤΑΙ ΑΠΌ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ; Ή ΕΧΩ ΚΑΠΟΙΟ ΟΦΕΛΟΣ ΑΠΌ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Δεν υπάρχουν άμεσα οφέλη για τους συμμετέχοντες σε αυτή την έρευνα. Ωστόσο η συμβολή σας είναι σημαντική διότι με τις απαντήσεις σας θα συλλέξουμε και θα αναλύσουμε πληροφορίες οι οποίες θα συμβάλλουν στην καλύτερη μελλοντική στρατηγική και τον σχεδιασμό πολιτικών επίλυσης των προβλημάτων που σχετίζονται με τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, τη φτώχεια, την κοινωνική αποστέρηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό στην Κρήτη.

5. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΚΙΝΔΥΝΟΙ (Ή ΚΌΣΤΟΣ/ΕΠΙΒΑΡΥΝΣΗ) ΑΠΌ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Η συμμετοχή σας στην έρευνα δεν συνεπάγεται κάποιο κόστος ή επιβάρυνση για σας (εκτός ίσως από το κόστος της μετακίνησής σας προς τον τόπο της συνάντησης/διεξαγωγής της έρευνας) και το χρόνο που θα διαθέσετε για τη συμμετοχή σας σε αυτή.

6. ΥΠΟΧΡΕΟΎΜΑΙ ΝΑ ΣΥΜΜΕΤΑΣΧΩ;

Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι απολύτως εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να συμμετάσχετε χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία. Αν όμως δεχτείτε να συμμετάσχετε σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το έντυπο που έχετε στα χέρια σας, να το κρατήσετε και να υπογράψετε το έντυπο συναίνεσης. Ακόμη και αφού δεχτείτε να συμμετάσχετε μπορείτε να αλλάξετε γνώμη ανά πάσα στιγμή και να αποχωρήσετε από την έρευνα χωρίς καμία συνέπεια για σας. Σε αυτή την περίπτωση μπορείτε να ζητήσετε να διαγραφούν τα δεδομένα και οι πληροφορίες που έχουμε συλλέξει για σας. Το αίτημά σας για διαγραφή των

πληροφοριών που μας δώσατε μπορεί να ικανοποιηθεί μέσα στο διάστημα 15 ημερών από την ημέρα που θα διεξαχθεί η συνέντευξη. Στην περίπτωση που επιθυμείτε να διαγραφούν τα προσωπικά σας δεδομένα ή οι πληροφορίες που μας δώσατε εντός που παραπάνω χρονικού διαστήματος μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον Επιστημονικά Υπεύθυνο του Προγράμματος Καθηγητή Γιάννη Ζαϊμάκη (6978413095, e-mail zaimakis@uoc.gr)

7. ΠΩΣ ΘΑ ΔΙΑΦΥΛΑΧΘΕΙ Η ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΜΟΥ;

Στο πλαίσιο της έρευνας στην οποία καλείστε να λάβετε μέρος θα συγκεντρώσουμε τα παρακάτω δεδομένα που αφορούν το πρόσωπό σας: όνομα, στοιχεία επικοινωνίας, e-mail, διεύθυνση, επάγγελμα. Τα δεδομένα αυτά είναι απαραίτητα προκειμένου να γνωρίζουμε την ταυτότητα του αφηγητή αλλά δεν θα αξιοποιηθούν επώνυμα σε τυχόν δημοσιεύσεις ή σε άλλα έγγραφα και αναφορές που θα παραχθούν κατά της διάρκεια του προγράμματος. Θα συλλέξουμε τις πληροφορίες που θα μας δώσετε με τη χρήση ερωτηματολογίου και θα τις καταγράψουμε σε αρχεία ήχου.

Λόγω του ότι οι αφηγήσεις ζωής και οι συνεντεύξεις που θα μας δώσετε θα αξιοποιηθούν για τη συγγραφή επιστημονικών κειμένων αλλά και αναφορών ή άλλων εγχειριδίων παραγωγής πολιτικής, οι πληροφορίες που θα μας δώσετε θα είναι ανώνυμες και με αυτή τη μορφή θα αναφέρονται σε πιθανές δημοσιεύσεις, παρουσιάσεις ή επιστημονικές αναφορές που θα προκύψουν από τη συγκεκριμένη μελέτη και για αυτό ζητείται η ρητή συναίνεση σας. Σε κάθε περίπτωση πάντως, θα σας ζητήσουμε τη ρητή συναίνεσή σας για τον τρόπο διαχείρισης των προσωπικών δεδομένων σας και των πληροφοριών που θα μας δώσετε. Τα αρχεία που περιλαμβάνουν τα δεδομένα σας θα φυλάσσονται στο Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας στο ΚΕΜΕ του Πανεπιστημίου Κρήτης που προστατεύεται με πυρασφάλεια και συναγερμό. Όλα τα ηλεκτρονικά αρχεία του προγράμματος θα προστατεύονται με κωδικό πρόσβασης. Οποιοσδήποτε υπολογιστής φιλοξενεί τέτοια αρχεία θα έχει επίσης προστασία με κωδικό πρόσβασης για να εμποδίσει την πρόσβαση από μη εξουσιοδοτημένους χρήστες. Μόνο τα μέλη της ερευνητικής ομάδας θα έχουν πρόσβαση στους κωδικούς πρόσβασης.

Αποτελέσματα αυτής της έρευνας πρόκειται να χρησιμοποιηθούν σε επιστημονικές δημοσιεύσεις, ανακοινώσεις σε συνέδρια, επιστημονικές αναφορές και άλλα εγχειρίδια παραγωγής πολιτικής προς την Περιφέρεια Κρήτης. Σε οποιαδήποτε μορφή παρουσίασης των αποτελεσμάτων δεν θα κάνουμε ρητή αναφορά στο όνομα και άλλα στοιχεία της ταυτότητάς σας εκτός και αν ζητήσετε να μην τηρήσουμε την ανωνυμία σας. Σε επόμενο χρόνο τα αρχεία ήχου θα ψηφιοποιηθούν και θα διατηρηθούν στο αρχείο του Εργαστηρίου Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας. Μπορείτε να αρνηθείτε τη συμπερίληψη των δικών σας ηχητικών αρχείων και απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων.

8. ΠΟΙΟΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΕΙ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Η έρευνα αυτή χρηματοδοτείται από την Περιφέρεια Κρήτης μέσω του Ε.Π. «Κρήτη 2014-2020» (ΕΣΠΑ 2014-2020), με τη συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

9. ΠΟΙΟΣ ΕΧΕΙ ΕΓΚΡΙΝΕΙ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΈΡΕΥΝΑ;

Η έρευνα έχει λάβει έγκριση από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης με αρ 184/19-10-2020.

10. ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΉΣΩ ΓΙΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την έρευνα μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον Επιστημονικά Υπεύθυνο της έρευνας, Καθηγητή του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Γιάννη Ζαιμάκη: zaimakis@uoc.gr

11. ΠΟΥ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΥΠΟΒΑΛΩ ΠΑΡΑΠΟΝΑ Ή ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΕΣ;

Για οποιαδήποτε παράπονα ή καταγγελίες σχετικά με τη διεξαγωγή της έρευνας μπορείτε να προσφύγετε στην Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης ehde@uoc.gr

Για οποιαδήποτε καταγγελία σχετικά με τη διαχείριση των προσωπικών σας δεδομένων μπορείτε να απευθύνεστε στην Υπεύθυνη Επεξεργασίας Προσωπικών Δεδομένων του Πανεπιστημίου Κρήτης (dpo@uoc.gr) και σε κάθε περίπτωση στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (complaints@dpa.gr).

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΗΣ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ

Τίτλος:	*Στήριξη της λειτουργίας «Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης στην Περιφέρεια Κρήτης*, 3η Έρευνα: «Εντοπισμός και ανάλυση θυλάκων τοπικής αποστέρησης και φτώχειας»
Ερευνητής:	Γιάννης Ζαιμάκης, Καθηγητής του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Επιστημονικά Υπεύθυνος του Έργου Βασίλης Αράπογλου**,** Αναπληρωτής Καθηγητής του τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Επιστημονικά Υπεύθυνος του 3ου Πακέτου εργασίας
Χρηματοδότης:	Περιφέρεια Κρήτης

Παρακαλούμε συμπληρώστε τα αντίστοιχα τετραγωνίδια για να δηλώσετε συναίνεση

Έχω διαβάσει και έχω κατανοήσει το περιεχόμενο του Εντύπου Πληροφόρησης	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐
Μου δόθηκε αρκετός χρόνος για να αποφασίσω αν θέλω να συμμετέχω σε αυτή τη συζήτηση	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐
Έχω λάβει ικανοποιητικές εξηγήσεις για τη διαχείριση των προσωπικών μου δεδομένων	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐
Καταλαβαίνω ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική και μπορώ να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να δώσω εξηγήσεις και χωρίς καμία συνέπεια.	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐
Κατανοώ ότι αν αποχωρήσω από την έρευνα τα δεδομένα μου θα καταστραφούν.	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐
Κατανοώ ότι μπορώ να ζητήσω να καταστραφούν οι πληροφορίες που έδωσα στο πλαίσιο της έρευνας μέχρι *[ό,τι ισχύει]*	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐
Γνωρίζω με ποιόν μπορώ να επικοινωνήσω αν επιθυμώ περισσότερες πληροφορίες για την έρευνα	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐
Γνωρίζω σε ποιόν μπορώ να απευθυνθώ για παράπονα ή καταγγελίες	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐
Γνωρίζω σε ποιόν μπορώ να απευθυνθώ για να ασκήσω τα δικαιώματα μου	**ΝΑΙ** ☐	**ΟΧΙ** ☐

Ονοματεπώνυμο συμμετέχοντος:	
Υπογραφή	**Ημερομηνία**
Ονοματεπώνυμο ερευνητή:	
Υπογραφή	**Ημερομηνία**